

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2020 11
év 11. szám

KIRÁLY FARKAS: A végtelen meghosszabbítása

G. ISTVÁN LÁSZLÓ, LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ versei

CSABAI LÁSZLÓ, MÁTYÁS GYÖZŐ, ZELEI MIKLÓS prózái

Vissza a hagyományhoz? – interjú Molnár Tamással

Búcsú Tárnok Zoltántól

Ára: 840 Ft
Előfizetőknek: 8400 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

KORTÁRS 2020 11

SIMONNILEMŐ munkáival

raktárkoncert

kedvenc zenészeid koncertjei ► raktarkoncert.hu
#vigyazzunk egymásra #2020

BALÁZS FECÓ TÓTH GABI TÓTH VERA EDDA MŰVEK
NEOTON CHARLIE RADICS GIGI MAGNA CUM LAUDE
HOOLIGANS RÚZSA MAGDI

mindigo
tv

TMTI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

12

Boo's

TAJTÉKOS DALOK

PÁLFALVY ATTILA
SZÉLES FLÓRA
CSEH DÁVID PÉTER
KÉKKOVÁCS MARA

LÁTVÁNYTERVEZŐ: BERZSENYI KRISZTINA
VIDEÓTERVEZŐ: MARUSCSÁK DÁVID
KOREOGRÁFUS: KOCSIS TAMÁS
A RENDEZŐ MUNKATÁRSA: BORI TAMÁS

BUDAPESTI

OPERETT SZÍNHÁZ

ZENEI VEZETŐ/KARMESTER:
KOVÁCS ADRIÁN/
AXMANN PÉTER

RENDEZŐ:
KISS CSABA

WWW.OPERETT.HU | OPERETT SZÍNHÁZ
FELELŐS KIADÓ: KISS-B. ATILLA | FŐIGAZGATÓ

TARTALOM

- 3** KIRÁLY FARKAS: A végtelen meghosszabbítása – 41.; 42. *(versek)*
- 4** CSABAI LÁSZLÓ: A konzervgyár visszavág *(próza)*
- 12** G. ISTVÁN LÁSZLÓ: Első altató; A Szentlélek balladája *(versek)*
- 14** LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ: Zákeus fügefája *(vers)*
- 18** MÁTYÁS GYŐZŐ: Múltvallatás *(próza)*
- 30** CZIGÁNY GYÖRGY: Lépcsők; Búcsú *(versek)*
- 31** SZIGETI LAJOS: Kérdés; Hangzó világ *(versek)*
- 33** ZELEI MIKLÓS: Minden szökőnapon *(próza)*
- 36** SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle XXXIV.
- 39** GÖMÖRI GYÖRGY: Karantén-napló, történeti párhuzamokkal
- 42** TAKÁCS DÁNIEL: Roger Scruton: A szépről
- 44** SZAKOLCZAY LAJOS: A festészet mint életprogram, avagy Simonyi Emő lét dinamikája *(képzőművészet)*
- 48** Vissza a hagyományhoz? – Interjú Molnár Tamással
- 60** G. KOMORÓCZY EMŐKE: „Mintha a fény énekelne, a költészet felszabadít...” – Papp Tibor
Emlékmeder című könyvéről
- 76** Kaporszakáll és Kalasnyikov – Hlavacska András interjúja Miklós Ágnes Katával
- 80** MURÁDIN JENŐ: Bolgárkerék
- 84** THIMÁR ATTILA: Egykor és ezután
- 87** MONOSTORI IMRE: Egy irodalomtörténész portréja – Pomogáts Béla
- 91** MÁRKUS BÉLA: „az emlékezet útvesztőiben” (Papp Attila Zsolt: Az atlantiszi villamos)
- 95** NYILASY BALÁZS: A filológia, a befogadástörténet és Arany János (Hász-Fehér Katalin:
„...hogyan észre nem vette, csodálom...”)
- 102** Tárnok Zoltán (1943–2020) halálára (Ambrus Lajos)

E számunkat SIMONYI EMŐ munkáival illusztráltuk.

A borítón: SIMONYI EMŐ, Zuhanás, 2010 (részlet); Ájulás, 2001.

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **KORTÁRS ALAPÍTVÁNY,**
NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinotipa@gmail.com
HLAVACSKA ANDRÁS (kortársalgó) hlvacsandraskandras@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelészerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1 évre 8400 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 110 €. (Az áthúzó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, továbbá az MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* Online folyamatosan várja olvasóit, naponta frissülő tartalmakkal.

Interjú Frenák Pállal

Valami szeizmikus erő –

esszé Térey János költészetéről

Kritika Can Togay János új verseskötetéről

www.kortarsonline.hu

A *Kortárs* folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

A *Kortárs* folyóirat tavaszi–nyári megjelentetés szakmai program megvalósítását 2020. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

www.kortarsfolyoirat.hu

KIRÁLY FARKAS

A végtelen meghosszabbítása – 41.

tudod: lehetnél itt is akár,
 ha az idő, az eszetlen batár
 jó irányba menne és jókor állna
 be a megfelelő állomásra

ha most lenne az akkor – kivárnám
 mikor jössz összegyűrni a párnám
 mikor maradsz nálam éjszakára
 hogyan ébredsz az első napsugárra

miként rezdül meg a szempillád
 miként szűrod falatba a villát
 hogyan ölelsz meg, mielőtt elmész –
 összeállna a részekből az egész

s egyszer a hajnal másként hasadna
 másképp tenném a kezem hasadra –
 de az idő csak egy béna szekér
 lineáris, tehát semmit nem ér

ha akkor lenne most – sétálnánk
 tóparton, vagy sziklaszirten állnánk
 s boldogok lennénk, ki tudja, hányan –
 valamennyien e vallomásban

A végtelen meghosszabbítása – 42.

karvalypár szárnyán repülünk a fényben
 s a porban mely felszáll a boronák alól
 párzó bodobácsokban látni vélem
 ahogy testem sikamlós testedbe hatol

a madarak tollai összeérnek szinte
 szemük átlát a felkavart porfelhőn
 égbeli táncuk szerelmesen őszinte
 árnyékuk átsuhan a szomszédos erdőn

karvalyok legyünk még ma kedvesem
 vagy akár fekete-piros bodobácsok
 örüljünk egymásnak édesen-nedvesen
 építsünk legyünk kőművesek ácsok

építsünk fel egy gyönyörű életet
 egy színes házban vagy bárhol máshol
 melyet mindenki irigyen emleget
 melyet mindenki boldogan másol

KIRÁLY FARKAS (1971) Budapest

CSABAI LÁSZLÓ

A konzervgyár visszavág

Hudák Bandi a teherportán érkezik. Ez nem szabályos, de őt beengedik itt is. Mert ő Hudák Bandi. Nem igazgató, nem főmérnök, nem főkönyvelő, nem üzem- vagy műszakvezető, csak egy foltozó-gombfelvarró a munkaruharak-tárban. Mégis kiváltságai vannak, mert... Mert ő Hudák Bandi.

A teherporta mellett van a felvásárló. A megye téészeiből meg Csehszlováki-ából és Romániából érkező teherautók megrakottan, majd üresen hajtanak föl a gépjárműmérlegre, és a különbséget jóváírják szállítmányként. De a gyár-nak szüksége van a bokortanyai kistermelők zöldségére, gyümölcsére is. Azok kiöntik zsákocskáik tartalmát a mázsálón lévő ládába.

Százasokat visznek haza. „Bartókot”, ahogy a márciusban bevezetett ezer-forintos bankjegyet nevezi a nép, csak nagyon ritkán.

Juhászné az átvevő. Kemény tekintetű asszonyság. Amilyen ide kell. Mert a gazdák szeretnek sumákolni. Selejtes gyümölcsöt a jó közé keverni.

A most vitatkozó kistermelő, egy, az augusztus végi meleg ellenére bá-ránybőr kucsmát viselő parasztember berzeneci szilvát hozott. Juhászné do-bálja ki a lötytedeket. Hudák Bandi is felhúzza homlokát, és beáll segíteni a válogatásban. Ő viszont nem a hibásakat, hanem a legszebbeket gyűjti. A zse-bébe. Gyermekkorában még a kertek végi lotyószilva is kincs volt, az ilyen ne-mes gyümölcsért képesek lettek volna megfojtani egymást a kölykök. Nem le-het megszokni azt, hogy most már ehét belőle eleget. Pláne, ha így, ingyen.

Juhászné fizet, az ember méltatlankodva elmegy.

Jön a következő. Bartos szaki. A gyár nyugdíjasa. Ezért egy kis kedvez-mény jár neki. Egyrészt Juhászné nem vizsgálja át a zöldpaprikáját, másrészt enged, hogy megölelgesse a vállát. Ez eddig rendben van. De mikor Bartos keze a nő fenekére téved, Hudák Bandi dühösen köpi ki a szilvamagot. Juhászné fenekét csapkodni, fogdosni ő szokta. Más esetleg akkor, ha ő nincs jelen. Most megragadja az asszony kezét, és elhúzza egy raklaphalomhoz.

– Juhászné kartárs, egy üzenetet hoztam... – s közben visszafordítja a nőt, de úgy, hogy a tenyere végigszánt annak terjedelmes ülepén.

Ami fölöttébb feldobja Bandit. Csak ötvennégy éves, a vágy még erős ben-ne. Nagy öröm egy nőt megszerezni vagy akár csak incselkedni vele. Férfi lesz tőle a férfi.

Bartos elmegy, nincs már szükség a színészkedésre. Bandi egy, a nyilvá-nosságnak szóló, nagy fenékpacsival vesz búcsút Juhásznétól.

A gyárudvar az első számú nyersáruraktár. Itt könnyen áttekinthető a készlet, és nem kell annyit mozgatni. Viszont ki van téve a természet hatásainak. Haj-nali hideg, déli meleg, eső nem tesz jót a zöldségeknek, gyümölcsöknek. De legalább arra ösztönzi az üzemek vezetőit, hogy gyorsítsák a feldolgozást.

A konténerekben most főleg szárától megfosztott zöldpaprika van. Ton-naszám. A téészeknek a gyár kívánalmi szerint kialakított tisztítótelepeiről érkezik. De van csumázás a gyárban is. Idénymunkások ülnek a göngyöleg-raktár előtetője alatti árnyékban. Paprika a kézbe, csumázókarika a papriká-ba, megtisztított paprika a ládába. Gyorsan jár a kezük. Szerencsétlenek nem

órábérben, hanem teljesítményre dolgoznak. A felügyelőjük Hermanné brigádvezető. (Bár ők nem alkotnak szocialista brigádot.) Hermannéről mindenkinek az a véleménye, hogy kurva. Pedig nem az. Tavaly viszonyt kezdett egy TMK-lakatossal, az igaz, ám a férfi özvegy, Hermanné meg évek óta külön szobában él alkoholista férjétől. De balszerencséjére kitudódott a dolog, és pont olyankor, amikor nem volt más pletykálnivaló.

Bandi elindul Hermanné felé. Megcsörren valami. Lenéz. Egy kicsavart acél lapkagyűrű. Megveszik a MÉH-telepen, igaz, sok kell egy kilónyihoz. Azért Bandi felveszi, zsebre vágna, de tele a zsebe. Gyorsan befal három szilvát. (A kétes hasznot hozó lopás is bokortanyai szegényöszön. Meg háborús öszön. '43 és '45 között a nyárligeti szabók minden nadrágba térdig érő zsebet varrtak. A megrendelők kérésére. Mert elterjedt vélemény szerint a rendőr, a csendőr, a finác, a magyar, német, orosz katona nem vizsgálta meg úgy a zsebeket, mint a tarisznyát, batyut vagy hátizsákot.)

Juhásznának a feneké nagy, Hermannének a melle. És ez azért feltűnő, mert amúgy vézna teremtés. Bandi sokszor elmerengett már, milyen lenne, ha Hermanné meztelenül rohagálna a gyárudvaron. „Rengenének a csöcsei, mint egy tehénnek.” És erre a képre a férfinak mindig kedve támadt bekapni ezeket a mellbimbókat.

Hermanné brigádvezető a Nyárligeti Napló aznapi számát mutatja neki. Benne Koltai szaki egy írása, az „Olvasóké a szó” rovatban.

Koltai megveszekedett világjobbító. Mindig kritizál valamit. (Rossz helyen van a villamos megállója, a szemetesek hajnalban szándékosan földhöz csapják a kukákat, a boltokban az üzletvezetők átcímkeztetik és frissként adják el az előző napi kenyeret, a benzinkutasok köszönés nélkül teszik el a borravalót, a rendőrök szolgálat közben napraforgómagot rágnak, a taxisok erőszakkal cipelik járművükbe az idős embereket...) Néha leközlík a levelét, egy illetékes válaszlevelével. Néha elfogadják észrevételének a jogosságát, és intézkednek. De aztán megy minden tovább, mint előtte.

Koltai most amiatt háborog, hogy a Sóstói tóban megtiltották a horgászatot.

Hudák Bandit ez nem érdekli. Horgászni nem szeret, halat nem eszik. Viszont az olvasást tetteve zavartalanul szemlélheti Hermanné melleit. Látni rajta a melltartó bevágását. Egészen mélyen. Vagyis egy apró mozdulattal kiomlana belőle a két emlő. És látszanak a kis tüskék. A mellbimbók helyén. A férfi összehajtja a lapot, és leteszi a nő elé az asztalra, de úgy, hogy közfejjével kicsit megnyomja az egyik bimbót. Hermanné önkéntelen megrázza a fejét. De nem szól. Kellemetlensége támadna a sok idegen előtt.

Az aulától balra az irodák kezdődnek, jobbra az étkezdé, szemben vele az öltözők. Az aulát magát a büfé uralja. Lehet kapni szalámis szendvicset, nápolyit, Sport szeletet, rágógumit, ropit, Oázis üdítőt. De ezek alig fogynak. Mert a presszókává a sztár.

Régen sem csak az urak feketéztek. A bokortanyaiak, ha bementek Nyárligetre a szerdai vagy szombati vásárra, a Búza téri tejcsarnokban egy kávéval zárták a napot. Otthon pedig a vasárnapi ebédet vagy a lakodalmi tortafalást. Még ha ez a fekete csak Franck cikória volt is.

A prolik, vagyis mostani, illendőbb nevükön a „dolgozók” meg egyszerűen már nem működnek kávé nélkül. Reggel azzal kezdik. Ebédszünetben folytatják. És munka után is. Ha meg három műszakba járnak, folyton öntik magukba a keserű levelet. De hát hogyan is lehetne kibírni szezonban, amikor vasárnap is dolgozni kell (nyomorult kis pótlékokért), hogy az ember befejezi esti tízkor a munkát, s reggel hatkor már ismét a futószalagnál áll. Valami kábítószert kell. Az életre. Az élet ellen. Pálinkával nagyon könnyű lebukni. Újabban

már nem fújatnak, hanem csak bele kell beszélni egy mikrofonba, s az már mutatja is, ha az ember felesel nyitott. És akkor repül. Ami egy napig öröm. Hogy vége a robotnak. Aztán gond: új robotot kell találni.

Hudák Bandi nem kávézik, viszont beáll a presszógép elé a sorba, két fiatal lány közé. Izeg-mozog, vigyorogva élvezkedik. A pultnál egy csokoládét kér.

A csokoládét már eleve olvadtan kapja, s mire leér az alagsorban lévő munkaruharaktárba, már az ujjait szopogatja.

– Ó, Bandi bácsi, neked nem elég az otthoni nyalóka? – kiált rá Papdi Icu.

A férfi megsimogatja a lány arcát. Vitte már az ágyba, de nehezen boldogult vele. Icu irtózatosan kövér. Forgatni, hajtogatni kellett. Végül Bandi hanyatt feküdt, kinyomta a hasát, és úgy helyezkedett el rajta a lány. Aki már bőven harminc felett van, de mivel férje nincs, hát lánynak számít.

A vénlányokat kerürendőnek tartják, mert rigolyások és búbánatosak. De Bandi tudja, hogy ez nem mindig állja meg a helyét. Nincs gyermek, de így nincs, aki az idegeire menjen, nincs férj, de így nincs, aki eligya a család pénzét, megkeserítse az estéket. A vénlányok is sokfélék. Van közöttük kifejezetten formás. És életvidám. Icu is jókedvre deríti az embert.

És ami egyszer vesződés volt, az megszépülhet. Bandinak most megint kedve támad birkózni egyet Icuval. De ez más, mint a fogdosás. Ezt négy szemközt kell megbeszélni. A lány, mintha csak kitalálná a másik gondolatát, felszólítja:

– Gyere csak ide, Bandi bácsi!

– Mit akarsz?

– Nyúlj be a bugyogómba!

Ezen meglepődik a férfi. Ilyen nem szokott lenni. A munkaidőben bujálkodni akarók elrejtőznek a gépházban, vagy bebújnak egy teherautó platóján a ponyva alá. Ha a termelés engedi. (Csak azoknak engedi, akiknek amúgy is könnyebb a dolguk.)

Öten merednek a lányra. Majd Bandira. Aki még mindig nem érti a helyzetet. „Mit akar ez a liba? Tán csak nem dicsekszik a gyakással? Hírbe akarja hozni magát?”

De valami férfibüszkeség arra bírja Bandit, hogy felhajtsa Icu blúzát, és a vastag ráncok közé benyomja a kezét. Egy övig jut. A lány ekkor nagy levegőt véve kinyomja a hasát. Bandi csuklója beszorul a váratlanul kemény hasfal és a száj közé. Fáj a csuklója, kihúzná. Nem megy. Mindenki nevet. Bandi is próbál, de túl hosszú ideig tart ez a tréfa. Icu még mindig nem engedi. Elkezd paskolni Bandi tarkóját, mint egy rossz kisgyerekeknek.

Ekkor végre meglágyul. Behúzza a hasát. A férfi nevetése pedig őszintévé válik, bár magát neveti.

– Jól van Bandi bácsi, dolgozzunk, mert a főnök fegyelmet ad – vált hirtelen Icu, s énekelni kezd egy slágert a savanyú csokoládéről.

A munkaidő először lassan telik, majd ez ebédszünet után felgyorsul, a végéhez közeledve aztán ismét csigalassúsággal vánszorog.

Bandi a délelőttöt négylyukú gombok felvarrásával tölti. Átlósan fűzi át a cérnát. Ami azt eredményezi, hogy középen kis dudor keletkezik. Mint egy mellbimbó. És a gomb az emlőudvar. Igazán megörvendeztetni ez a képzet a férfit, csodálkozik, hogy eddig erre nem jött rá. S ahogy bámulja az édes kis kidudorodást, már-már valóságos, húsból-vérből lévőnek gondolja. Mert az is. Mivel Moháné áll előtte épp olyan fehér köpenyben, mint amilyen Bandi ölében van. És még szebb mellbimbóval. Amely szerényen mutatja magát, de Bandi képzeletben kiegészíti.

Moháné a gyár függetlenített alapszervezeti titkára. Vagyis a Párt, a hatalom képviselője.

A felül lévőket illik szidni. Mindegy, milyen idők vannak, az emberek nem tudnak lakatot tenni a szájukra, figyelmeztetik egymást, hogy veszélyes a nagy pofa, de azért mondja mindegyik a magáét. Újabban viszont már nem is figyelmeztetik egymást. Ahogy Kádár egyre vénebb, betegebb, úgy roskadozik a rendszere. Működik, de már csak megszokásból. És főleg a Nyugat kegyéből. Hivatalosan ellenség a Nyugat, ám hogy még egy kicsit húzza a rendszer, onnan jön a pénz. Főleg hitelként. De fizetségként is. A Nyárligeti Konzervgyár a befőttejait az NSZK-ba meg Angliába, az almasűrítményét Amerikába szállítja. (A sűrítmenyből Coca-Cola lesz, amit visszahoznak az amerikaiak, és nagy haszonnal eladják. Hiába, a kapitalista eszén nem lehet túljárni.) A régi partner, a Szovjet is vásárol konzerveket. Nyamvadt rubellel fizet, viszont megvesz „minden szart” – ahogy a gyár vezetői idegenek előtt is mondják.

Moháné Erzsó kedves, szerény asszony, nehéz utálni. Pláne, hogy Bandi megtapasztalta, milyen odaadó tud lenni az ágyban. Ez a kellemes emlék azonban előhív egy kellemetlent is: Bandi a háború alatt együtt napszámoskodott, bandázott azzal a Minyák Ferivel, aki később a szlovák–magyar (valójában tirpákmagyar–felvidéki magyar) lakosságcserekor Mohára magyarosította a nevét, és feleségül vette a jóval fiatalabb Boros Erzsót. Beléptek a Pártba, de csak olyan csendesesen térítők lettek. Mint a háború előtt a baptisták meg a metodisták.

Bár már ritkábban találkoztak, Feri a cimborája maradt Bandinak. És egy cimborára feleségét elcsábítani nem jó dolog. Bandi mégis megtette. Mert egy csinos asszonnal bujálkodni meg jó dolog. A lelkiismeret-furdalás marad. De ha megint alkalom adódik...

És Moháné Erzsó most úgy néz Hudák Bandira, hogy akár azt is akarhatja. Vagy csak egyszerűen azért esedezik, hogy jöjjön el az ideológia-politikai előadásra? Mert az előadásosdi-szemináriumosdi is olyan, mint a brigádok vállalása: teljesíteni kell ennyit meg ennyit, hogy a terv így meg úgy...

Erzsó átnyújt egy nyomtatott lapot:

„MEGHÍVÓ

gazdasági-politikai-ideológia előadásra

Téma 1: A szovjet–magyar gazdasági kapcsolatok fejlesztésének lehetőségei, különös tekintettel más KGST-országok bevonására.

Téma 2: A szocialista demokrácia fejlesztésének időszerű kérdései, különös tekintettel a munkahelyi demokráciára.

Vitaindító előadás tart: Mohai Ferenc, pártiskolai oktató.”

– Gyere el, Bandi! – kérleli a nő. – Lesz kóla és aprósütemény. Ferivel is beszélgethetsz utána. Rég találkoztatok.

Hudák Bandi sem Erzsót, sem Ferit nem akarja megbántani. Viszont végképp nem akar két órát dögunalomban eltölteni. Amit most akar: Erzsót jól megfogdosni. Ezt a következőképpen csinálja: előrehajol, homlokával megkocantja a nő homlokát, védelmezően és részvétellel átkarolja annak vállait, és azt mondja:

– Nehéz fába vágtd a fejszéd, Erzsókám! Az öregek tévézni, a fiatalok presszózni akarnak a munkaidő leteltével. Tegyétek át az előadást november hetedikére. A díszünnepség után majd egy karbantartó brigádot felvezényelnek...

– De most, augusztusban is kell valamit...

– Megtartja hát Feri az előadást egy embernek, neked... – s ekkor Bandi lejjebb kapja a fejét, úgy, hogy az éppen a nő mellei között landoljon. És a két formás mell, mint két nyúlfi, megpaskolja Bandi arcát.

A konzervgyár konyhája jó. Alapanyag van bőven. Három forint a menü. Egy szelet kenyér húsz fillér. De sokan saját kenyeret hoznak, mert a boltban vásároltból tizenöt fillérre jön ki egy szelet.

Bandi leül egy szélső asztalhoz, és vár. Egy gusztusos falatra. Mert nem lehet kihagyni egyetlen sorbaállást sem tapogatas nélkül.

Jön Harákovicsné – túl csontos. Findmájerné – szájszaga van. Findmájer Böbike – ő csinos, és jó illatú, viszont ott van mellette az anyja. Lovasiné – ez az asszony túlzottan odavan az uráért.

Baloghné Eszti. Ő kívánatos özvegyecske. Pedig lelógna a mellei. De éppen ezért. A férfimoldón van egy lyuk, amin keresztül követni lehet a női öltöző történéseit. A lányok és asszonyok általában már a zuhanyzófülke tövében magukra kapják a ruháikat, vagy legalább a fehérneműt, és úgy jönnek ki az öltözőszekrénykékhöz. Nem így Eszti! Ő megvárja, míg teljesen megszárad a teste, s addig meztelenül hajlong, kóricál. Lélegzetelállító, ahogy eközben kopog a magassarkú cipőjének a sarka, s ahogy ezzel egy ütemben himbálózik a mellbimbója. Ráadásul van Eszti fenekén egy körbefutó zsírpárna, amibe gyakás közben meg lehet kapaszkodni. Legalábbis így képzeli Bandi. Próbálni még nem próbálta.

Most Bandi beáll mögé, és ahogy az kenyérért hajol, ő egyet előrelép, így ágyéka súrolja Eszti zsírpárnáját. A nő nem háborodik fel ezen. Bandi hát jó szorosan mögötte marad.

A nők fogdosásában és elcsábításában Bandinak van egy nagy konkurense: halott Jóska.

Két éve Jóskát konténert mosni rendelték. Aszeptikus gumicsizmát és munkaruhát kapott, bemászott a tárolóba, és spriccelte a mosószerrel, dörzsölte kefével a konténer falát.

A nagy rohanásban viszont nem tájékoztatták a beszállítót, hogy várnia kell, így az rázúdított a férfira három tonna zöldbabot. Rohant két éjszakai műszakos kikaparni. Öt percet vett ez igénybe. Jóska már nem lélegzett. Kihívták a mentőket. Hiába próbálták újjáéleszteni. Ki kellett hívni a rendőrséget. Bár nyilvánvaló volt, hogy baleset és fulladás a tragédia oka, az orvostani szakértő boncolást rendelt el. És Jóska a prospektúrára tartván felébredt. A hullaszállítók nem rémültek meg, volt már dolguk tetszhalottal. Viszont Jóskának igencsak felment az ázsiója a gyárban. Újabban már nem nagy kunszt a bolgár vagy a jugoszláv tengerpartról mesélni, a Riviérát vagy Párizst látni, és onnan visszajöve diavetítéses előadást tartani, na, az valami! De a halálból visszajönni: ilyen még nem volt a gyárban.

Jóskára ráragadt, a „halott” előnév, de azóta ragadnak rá a nők is. Borzongatóan kéjes dolognak tartják a vele való bujálkodást. És a jó vágású férfi nem okoz csalódást.

Halott Jóska Németh Bettivel, a vállalat KISZ-alapszervezetének és klubjának vezetőjével beszélget. Mögöttük egy vashordó, amibe a törött gyümölcsbefőtteket dobják. Az üvegszilánkok leszállnak az aljára, a cukros lé meg hamar erjedni kezd. Döngenek most is fölötte a legyek, a felszínét ellepik a megfulladt muslicák és a csótányok. Érkezik Botos szaki, a fűtő, félretolja a döglött férgemet, és jóízűt szív a cefréből. Ezt mindenki tudomásul veszi, elvégre aki kutyamelegben tűznél dolgozik, annak jár védőital. A szaki ráadásul folyton eszik, egy lecsókolbászt benyom munkaruhájának ujjába, és leharap belőle minden szénlapátolás után egy darabot.

Betti plakátot ragaszt ki az üzemcsarnok falára. Este héttől a KISZ-klubban filmvetítés lesz. Videomagnóról megnézik *A Birodalom visszavágot*. Aztán szendvics, sör és tánc. Bandi elképzeli, egy élelmes férfinak milyen lehetősége-

ket rejt ez. De nem fog elmenni. Ugyan senki nem mondja neki, hogy ő már öreg, és ő egyáltalán nem tartja magát annak, de mégis az. Legalábbis a klubhoz. Ez rossz gondolat. Inkább keres egy asszonyt, akit képzeletben levetkőztethet.

Meg is találja Vargáné Julit. Az asszony a targoncája mellett cigarettaszünetet tart.

Hudák Bandi a fenekét megsimogatva köszönti, mire az asszony megrázódik. Nincs jó kedvében. Ritkán szokott lenni. Állandó gondja a beteg anyja, a részeges apja és a sok kóbor eb. Nem bírja nézni a kivert vagy elcsatangolt jószágok bánatos tekintetét. Sokat elvisz a kutyaemenhelyre, ahol fényképet készítt róluk. Ezeket a blokkoló óra melletti falíújságra tűzi föl, hátha valaki örökbe fogad egyet. Bandinak is fényképeket mutat.

– Nekem van egy pulim. Az elég.

– Kaphatna egy játszótársat.

– Az igaz. Meggondolom. Ígérem.

A nő eldobja a cigarettát. És felszáll a targoncára. Bandi a fenekét nyomva segít neki ebben.

A munkaruharaktárba visszatérve Bandinak meg kell állni az ajtóban. Éppen felmosta a követ a két takarítónő. Tirpák asszonyok. Hangosan társalognak, mintha senki nem érthetné őket. Pedig a bokortanyák nyelvét az is megérti nagyjából, aki csak magyarul beszél:

– Vcsera meglátogatováli a sztrari. Vipil pálenku, aszt mondja, fog megmurdevat, ha nem viszünk neki pálinku. Bozsicku moj! – mondja a lila köpenyes. A fehér köpenyes bólogat.

Tirpák asszonyokkal érdemes óvatosan bánni. A tirpák olyan, mint a magyar, csak a fősვნყség és a szemérem területén eltúlozva. De néha a bokortanyai asszonyok is elengedik magukat. Még olyan is van, hogy megbolondulnak. Egy idegen férfiért. Egy időre. Aztán élnek tovább, mint előtte.

Bandi egyszerre támadja meg mindkettőt. Hátról. A derekuknál megragadva őket. Kicsúsznak a karjaiból. Nevetve. Nevető asszonyt látni is jó.

Hudák Bandi felesége, Margit, búvalbélelt.

Ahogy Bandi az előbb a takarítónőket, úgy lepi meg most őt Szabó kartárs, az SZB-titkár.

– Hozzád jöttem, Hudák kartárs.

– Mit kell megfoltozni?

– Most semmit. Az irodán várnak ránk páran. A brigádfelajánlások ügyében.

– Mi vállaltuk, hogy megvarrunk harminc babaruhát a gyermekotthon lakói számára, és ezt teljesítettük.

– Ezt is megbeszéljük.

Bandi azonnal látja a három nő arcán, hogy itt nem értelmetlen beszélgetés lesz.

Az első Lakatosné, a targoncások brigádvezetője. Apró kis boszorkány. Mindig, mindenkivel baja van, de nem az érintett szemébe mondja, hanem a főnökének. Öklelően néz a férfira.

A második Moravszkiné. Ez nagy testű, nyugodt asszony. Bandi szokott neki viccet mesélni, mert hálás hallgatóság. Ő is dühös. Még nem látta ilyennek Bandi.

A harmadik Moháné. Ő nem mérges, inkább aggódó. Ami még rosszabbat sejtet. Előtte papírlap, rajta felirat: Jegyzőkönyv.

Szabó beül negyediknek. Bandit nem kínálják székkel.

Az SZB-titkár vizet iszik, megköszörüli a torkát, hátradől a széken, és úgy kezdi:

– Hudák kartárs, egyetértés Pártunk és államunk politikájával?

- Há'... hogyne.
- A termelés minőségi és mennyiségi fejlesztésével?
- Egyetértek.
- A szocialista demokrácia bővítésével?
- Azzal is.
- És az ezzel szorosan összefüggő szabadságjogok kiterjesztésével?
- Szabadság... az jó dolog.
- Meg tudnád mondani, milyen szabadságjogok illetik meg a Magyar Népköztársaság állampolgárait?
- Sokféle.
- Mégis, mondjál párat.
- Van választás izé... Tanácsi meg országos.
- Nagyon jó, Hudák kartárs! Bárki részt vehet a választásokon. Választóként és választhatóként is. Ha elfogadja a Hazafias Népfront programját.
- Igen, a Népfront, azt tudtam...
- Mit mond neked az utazáshoz való jog?
- Lehet menni, ahová az ember akar.
- Így van. Külföldre is! Már Nyugatra is!
- A szomszédom volt Bécsben. Hozott egy csomó kvarcórát.
- A valutakerete terhére?
- Nyilván.
- Akkor ezzel nincs semmi baj. Mit jelent a munkához való jog?
- Hogy van munkahely.
- Így igaz. Ez nincs Nyugaton. Ha jön a válság, a munkás az utcára kerül. És mi a véleményed az emberi méltósághoz való jogról?
- Tisztelni kell egymást.
- Tisztelni bizony. Nem lehet büntetlenül rágalmazni valakit, rossz hírbe keverni, és főleg: általa nem kívánt testi kapcsolatot létesíteni vele.
- A nemi erőszakot nagyon elítélem.
- Fogdosni sem szabad. A nőket sem. Főleg őket nem!
- Íme, kibújt a szög a zsákból. Ez Hudák Bandinak kis megkönnyebbülés. És félelem. Mert ezek már régóta készülhetnek erre.
- Te egy taperoló vagy! – kiáltja az SZB-titkár, de közben lejjebb veszi a hangját. – A notórius fajtából. Asszonyok, lányok tucatjait aláztad meg. És az, hogy nem annak szántad, nem jelent semmit. Tessék: tizenkilenc esetről van tudomásunk – és az SZB-titkár egy köteg papirosra mutat.
- Bandi beleolvass az első levélbe. Minden igaz benne. Tényleg megmarkolta Szovátiné farát. De az közben nevetett.
- Bandi elnézést kér. A levéltől. Aztán a jelenlévőktől. Fogadkozik.
- Kiküldik. Mikor behívják, Szabó állva olvassa fel az ítéletet.
- Úgy döntöttünk, Hudák kartárs, hogy nem hozunk ítéletet. Túl komoly ez az ügy, nem ránk tartozik. Átadjuk a rendőrségnek.

Hudák Bandi otthon a nyulait eteti. A nyúl a leghasznosabb állat. Elél patakparti fűvön, a húsa remek, a gereznáért jó pénzt ad a Bocskai úti szűcs. És nagyon gyorsan nő. Napról napra látni a fejlődését. És szapora. Bandi órákig tudja simogatni, etetni őket, de most félrelöki azt, amelyik megnyalja a fűcsomót tartó ujját. A tornácról Margit rikácsoló hangja érkezik.

A konyhában ventilátor, de nem a légfrissítésért. Lénypapírok lógnak le róla. Undorító. A légy is az. És most különösen sok van belőlük.

Margit kiszedi neki az ételt. Bandi a szájába veszi. Semmi íze. Ezen meglepődik, mert bármilyen beteg is volt eddig, enni mindig szeretett. Forgatja a villát a tányérban. Krumplis tészta a vacsora. Ami felpirítva a legjobb étel a vilá-

gon. Anélkül viszont a legunalmasabb. És Margit, aki egész nap otthon van, csak a házzal, a veteményessel meg a tyúkokkal van gondja, nem volt képes betenni az ételt a lerbe. Pedig már palackos gázuk is van, nem kell tüzeskedni.

És a férfi számára most minden rossz forrásaként jelenik meg a felesége. Mert miért kell neki más nőket fogdosni? – Mert a felesége nem engedi! Vagy ha engedi is, nem élvezi. Miért kell más nőkkel viccelődnie? – Mert a felesége mindig lehangolt. És miért kell annyit dolgoznia, túlóráznia? – Mert a felesége nem bírta a háromműszakozást!

Hudák Bandi feláll, és dühös tekintettel néz a feleségére. Ő hiszi azt, hogy dühös, a felesége gyilkos tekintetnek látja. Felugrik. A tányérját lesodorja a földre. Ott az idegtépően kezd el, egyre gyorsulva, pörögni. Margit pedig olyan rémült, hogy a férje megszanja. És elszégyelli magát. Mert ki az, aki tud a nőügyeiről, de még kérdőre sem vonja? Ki vetélt el háromszor? Ki szült és nevelt fel két lányt? Ki pakol el mindig utána? Ki tart fejben mindent? Ki intézi a hivatalos ügyeket? Margit, Margit, Margit!

– Jól van, Margit, ne félj! Nem rád vagyok mérges. Csak rossz napom volt – dörmögi Bandi, és eszi tovább a tésztát. A nő feltakarítja a követ. Közben hátat fordít a férjének. Igazán nincs rossz hátsó fertálya az asszonynak. Csak túl jól ismeri, túl sokszor látta már. Bár néha a megszokott dolgok is jók. De a gyári számonkérésre gondolva elmegy a kedve Bandinak a fogdosástól. Csak annyit mond:

– Legközelebb kicsit pirítsd meg a tésztát a lerben! Vagy a palacsintasütőben.

Hudák Bandi megszégyenülve hagyta el a szakszervezeti irodát. Vállal neki-ment az ajtófélfának.

Szabó kartárs bezárta az ajtót, számolt tízig, majd bömbölve röhögni kezdett. Lakatosné és Moravszkiné is kacagott. Tetszett nekik ez a megleckézettő színjáték, amit Szabó talált ki. Egyedül Moháné csóválta a fejét szánakozva. A jegyzőkönyvet összetépte, és bedobta a szeméttartóba.

– Itt jobbra, mutatja a Sóstóhegyi vasútállomásnál Moravszkiné. Ott lakunk.

Szabó kartárs azonban balra fordítja a kormányt.

– Hát te? Hová megyünk?

– Az állatpark parkolójába. Remek tisztások vannak vele szemben.

– Ó... az gimnazistáknak való – mondja Moravszkiné, csalódottan, hogy a férfi még egy motelszobát is sajnál kivenni.

Szabó megállítja a Polski Fiatját az állatpark kerítésének sarkában. Az ablakot lehúzza. Kellemes erdei szellő hatol be.

– Felőlem csinálhatjuk itt is – és benyúl a nő szoknyája alá.

Bár este van, a kerítésen túlról szarvasok és őzek figyelik őket. Úgy tűnik, az emberi feromonok rájuk is hatással vannak.

G. ISTVÁN LÁSZLÓ (1972) Budapest

G. ISTVÁN LÁSZLÓ

Első altató

Csak az ember altat,
 az állat nem altat.
 Ami a Napnak szentület,
 az állatnak fényhalasztás –
 az ember a fény halálát
 ebből érti, úgy halasztja,
 áttér csak egy újabb napra,
 sötétforgó fények rendjét
 egyszerűen átalussza,
 csak az ember altat,
 az állat nem altat –
 édesanyád altat téged,
 viseld el a sötétséget,
 sötét torkát, sötét mérgét,
 viseld el a sietséget,
 ahogy a fény árka
 tested visszakozásra,
 lelked visszaadásra,
 szíved ki-kihagyásra
 hívja, nyílhat a lélek hídjá.
 Csak az ember altat,
 az állat nem altat –
 sötétségbe úgy ereszt le,
 mintha szemével temetne –
 aztán a szemedbe tenne
 mindig újabb ágakat –
 felkaristolja, nézésbe hívja,
 kipattantja támadat –
 csak az ember altat,
 az állat nem altat.

A Szentlélek balladája

Ott volt a sarkon a galamb, mintha
 két mankóra támaszkodott volna.
 Sátrás szárnyai szememhez
 túl közel rebbenő
 függönyök. A felmosórongy szagú
 szárnyakat belélegezni – erre emlékszem,
 mikor földre tettek.

Ott volt a sarkon a galamb, két
 mankóját nekem adta.
 Sátrás szárnyai szememtől
 túl távol rebbenő

függönyök. A felmosórongy szagú
szárnyakat kilélegezni – erre emlékszem,
mikor égbe hívtak.

Ott van a sarkon a galamb, két
lábam a mankója, sátras szárnyaim
mindegyre használja – nem
emlékszem se földre, se égre.

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

Zákeus fügefája

TEKTÓN REGISZTRÁL

Közhírré tétetik mindenkinek
 Hogy a pletyka sajnos igaz:
 Dekapoliszi görög létemre tényleg a jerikói Zákeusnál szolgálók
 De csak átmeneti állapotról lehet szó:
 Meggyőződésesem hogy uram és parancsolóm előbb-utóbb felszabadít.

És igen:
 Az is igaz hogy a párnám alatt tartom az *Íliászt*
 Mint Nagy Sándor
 Sőt: gyakran untatom a Zákeusomat
 A Homérosz-idézeteimmel.

És igen:
 Ott voltam én is a Jordán gázlójánál
 Ahol János a keresztelő prédikált
 (Emlékszem például
 Milyen kajánul vigyorogtam
 Amikor János azt találta mondani az ő kacskaringós nyelvén hogy:
 „az Isten e kövekből is támaszthat fiaikat Ábrahámnak”:
 Na puff! – mondtam magamban –:
 Hol vannak ezek a kő-fiak Héphaisztosz robotjaihoz képest
 Akik a sánta istennek segítettek
 Amikor az éppen Akhilleusz pajzsát kovácsolta:
 „drága aranyból vannak ezek, de akárcsak az élők:
 van szívükben erő és ész, és szólani tudnak,
 és őket munkára az égilakók tanították”.)

Szóval egy-két dolgot aláírok a pletykából
 Azt viszont határozottan visszautasítom
 Hogy a Jézust valaha is
 „Druszám”-ként emlegettem volna:

Szimpatikusnak igenis szimpatikus
 (Már csak az ácsmesterségben való jártassága miatt is)
 De hadd szögezzem le egyszer s mindenkorra
 Hogy utálom a bizalmaskodást
 Főleg ha olyan emberekről van szó
 Mint amilyen a Jézus – – –

Sok víz lefolyt a Jordánon azóta
 Hogy láttam a Jézust megkeresztelkedni:
 Azóta már hiszem és vallom
 – Istenek előtt is emberek előtt is –
 Hogy a Jézus igenis a lélek Akhilleusza.

Részletek egy készülő könyvből.

GYORSINTERJÚ ZÁKEUSSAL*(fizetett hirdetés)*

Mondja uram
 Ön is isten?
 Még nem derült ki?
 Ugyan kérem!

Túl szerény ön!
 S a csodái?
 Higgye el hogy
 Nem akárki

Támasztja fel
 Itt a holtat
 Bár többen űzik
 Ezt a sportot!

Ó már értem!
 Ön csak pénzt ad
 S így támogatja
 A projektet!

Gratulálunk!
 Mert nézze kérem:
 Közvetve de
 Ön is isten!

TEKTÓN A BÍRÁK KÖNYVÉBŐL OLVAS FEL ZÁKEUSNAK

Rúgd le saruidat dőlj a kerevetre
 Fogd a serleget
 Uram –
 Talán emlékszel még
 Hogy a királyválasztásnál hagytuk abba uram.

Hogyszongya:

„Egyszer elmentek a fák,
 hogy királyt válasszanak maguknak”

Uram

„és mondának az olajfának:
 Uralkodjál felettünk!”

Uram.

„De az olajfa így felett nekik:
 Elhagyjam az én kövérségemet,
 a mellyel tisztelnek Istent és embereket,
 és elmenjek, hogy ingadozzam a fák felett?”

Ugye uram?
 Ha az olajfa is így vigyáz a kövérségére
 Te miért ne vigyázhatnál
 A tálentumaidra
 Ugye uram?

„Akkor a fügefának szólottak a fák:
 Jer el, és uralkodjál rajtunk!”

Uram

„De a fügefa is azt mondta nékik:
 Elhagyjam-é édességemet és jó gyümölcsömeimet,
 és elmenjek-e, hogy ingadozzam a fák felett?”

Ugye uram?
 Látom
 Felcsillant a szemed uram
 Hátha pont a te fügefádról van szó
 Ugye uram?

„Aztán a szőlőtőnek mondák a fák:
 Jer el te, uralkodjál rajtunk”

Uram

„Azonban a szőlőtő is azt mondta nékik:
 Elhagyjam-é mustomat,
 a mely isteneket és embereket vidámít,
 és elmenjek, hogy ingadozzam a fák felett?”

Ugye uram?
 Hörpintsd
 Fenékig
 A serleget
 Uram.

„Mondának végre a fák mindnyájan a galagonyabokornak:
 Jer el, te uralkodjál mi rajtunk”

Látom alszol
 Uram
 Igazán megvárhattad volna a poént
 Hogy a gyümölcstelen
 Galagonya lesz a fák királya uram.

Szép álmokat
 Uram
 Amilyen tuskó vagy
 Te is lehetnél a fák királya
 Uram.

**TEKTÓN LEFELÉ BALLAG
A KOPONYAHEGYRŐL**

*„az Isten e kövekből is
támaszthat fiaikat Ábrahámnak”
(Mt 3,9)*

Nem a szívük ami kő
Hanem csak a balta
S ez is Istentől való
No de lelke rajta

Keresztjük se kőkereszt
Csak a föld alatta
S ez is Istentől való
Ezt is ő akarta.

SIMONYI EMŐ, Krisztus I., 1989

MÁTYÁS GYŐZŐ (1954) Budapest

MÁTYÁS GYŐZŐ

Múltvallatás

Ez a szerelem örökké fog tartani!

És még az sem kajlítja majd el (ez valamiért kedvelt szavuk lett), hogy, úgymond, meggondolatlanul befogták a házasság jármába. Ők a házasságot nem kalodának, kényszerzubbonynak, gúzsnek tekintették, hanem szövetségnek, vagy még inkább játéknak. Hitük szerint a házasságra leselkedő veszélyek: a mindennapi rutin, az idegesítő teendők miatti bosszúság, a kapcsolat izgalmát olykor kivédhetetlenül támadó unalom még csak kikezdeni sem lesznek képesek a szerelmük erejét. Mert ők ezeken kifognak, mint három testőr (csak most ketten vannak) a bíboroson. Pedig tudták, hogy ismerőseik is elég lesújtó véleménnyel vannak a házasság intézményéről. „A házasságkötő terem homlokzatára kiírnám iránymutatásként, hogy ki itt belépsz, hagyj fel a szerelemmel!”, mondta egyik barátjuk, persze bicsaklik kicsit a bon mot, de nem a lényegre illetően, tette hozzá.

Ők lesznek a kivételek, vallotta szent meggyőződéssel Bianka és Donát.

Megpróbálta őket a szűkösség, de nem engedték, hogy belemarjon a boldogságukba.

Persze ez az ellenállás nem volt egyszerű egy olyan pár esetében, melynek egyik tagja gyógytornász volt a pálya elején (és ezzel nőként ő képviselte a stabilitást), míg a másikuk azt írhatta volna egy képzeletbeli űrlap foglalkozás rovatába, hogy folyamatos újratervezés alatt.

Élete nagy szerelme mellett Donátnak volt egy szeretője is, de Bianka nem volt féltékeny, mert hogyan lehetne az ember a filmekre. Donát élt-halt a moziért, jó ideig tékásként dolgozott azért, hogy a nap számottevőbb felében filmekkel flörtöljön, filmekről beszélhessen, sőt, tulajdonképpen kicsit átköltözzön a mozi világába. De hát „video killed the radiostar”, az internet meg kíméletlenül lerombolta a tékát. Innentől kezdve maradt a film iránti szeretet, ugyanakkor Donát nyugodtan moroghatta volna együtt az URH-val: „Rémes hely, Bérelj fel! Munka nélkül vagyok, Megbízatsz bármivel.” Bármivel talán nem, de értelmiségi segédmunkával igen. Alkalmi írások filmes oldalakra, blogokra, kirándulás a televízióba gyártási mindenek, sporttudósítás (a hálóba továbbította a pettyest, javították ki amúgy viszonylag szellemes megoldásait), kísérletezés marketing script writinggal, ami jött. És természetesen a filmklub. Ami inkább volt hobbi, mint foglalkozás, mert alig fizettek érte („ha én veszem a DVD-t, már mínuszban vagyok”), de hát úgy vélte az örök közhelety tupírozva: amit az ember szeret, azt ingyen is csinálja. (Nem tudta vagy nem érdekelte, hogy az élet császárainál fordítva van. Nekik fizetnek, sokat, és nem kell érte csinálniuk semmit.) Mostanában, ahogy fogalmazott, moráltörténeti mélyfúrást végzett, azaz a történelmi önvizsgálat filmjeit vetítette, főként a múlt század hatvanas éveinek alkotásait használva. A maga számára is új volt ez az irány, korábban nem különösebben akart megmerítkezni a régi időkben. Persze tudta ő is, hogy mélységes mély a múltnak kútja, de ő inkább önfeledten fürdött a jelen vizében. A haverjai ugratták, hogy minek ilyen poros dolgokkal vacakolni, ahelyett hogy rendes vámpírfilmkurzust tartana, vagy egy újabb thrillerválogatást. Donát nem keresett pontos magyarázatot, de úgy sejtette, az, hogy foglalkoztatni kezdte a honnan jövőnk kérdése, ösz-

szeffüggésben lehet azzal, hogy sokasodtak a maga mögött hagyott évek. A haverjai röhögtek, megveregették a vállát, „ha képregényfilm lesz, majd jövőnk”. De tulajdonképpen tisztelték Donátot a hóbortjáért. Rengeteg filmet megnézett a válogatáshoz, szakirodalmat olvasott, készült.

Meglepően sokan látogatták a vetítéseket. Donátnak voltak kedvenc részei, és ezekkel, mint tanárba oltott színész, igyekezett ámulatba ejteni a hallgatóságot. A *Szegénylegények* esetében például a Veszelka-motívumot mint üldöző és üldözött felcserélhetőségének metaforáját taglalta az intonációval játszva. Az igazi trükk, amivel elkápráztatta a hallgatóságot, az *Álmodozások* korából Éva és Jancsi dialógusa volt. A filmben a megismerkedésük utáni téli séta alkalmával azt mondja Jancsi: „Ilyenkor otthon hóembert építettünk, meg ettük a havat.” Mire Éva: „Érdekes, apám is mondta. Koncentrációs táborban volt, ott víz helyett ették.” Jancsi: „Hol?” Éva: „Auschwitzban.” Jancsi: „Ja, apámék is ették a Donnát.”

Donát újrajátszotta a filmrészletet, és a drámai hatáskeltés eszközeit bőven alkalmazva rámutatott: lám, így lehet a múlt nagy traumáit feldolgozni. A sebek elszenvedőit követő nemzedék már megbékél, és túllép a múlt árnyain. Tudta ő is: kicsit sok a verbális teatralitásból, de hatásos.

Azért is szerette az *Álmodozások* korának ezt a részét, mert képzeletében lehántotta róla a politikai burkot, és csak a hosszú szerelemsétát látta maga előtt; pontosan így sétáltak megismerkedésük után Biankával a fehér városban, ami olyan volt, mintha óriási szifonból fújták volna be vastagon tejszínhabbal. Szinte azonnal úgy hitte: rátalált élete párjára. Milyen csoda, hogy az ember az ilyesmit majdnem bizonyosan megérzi. Az életöszön része lenne? Donát nem számított trófeagyűjtőnek, de volt már néhány kapcsolata, valahogy úgy tekintett ezekre, mintha két halat bedobnának az akváriumba, azok egymás mellé verődnek, együtt úsznak kis ideig, aztán másfelé veszik útjukat. De most ezzel a lánnyal olyan lesz, mintha egy cserépbe ültetnék mindkettejüket, és csak együtt lehetne kiszakítani onnan őket. „De miért gondolkodom biológiai hasonlatokban, amikor pont bioszból majdnem megbuktam a gimiben?”

Biankával minden jó volt. Még veszekedni is. Egyszer-kétszer fordult elő, a végén harsányan kinevették önmagukat.

Bianka remek gyógytornász volt. Még élt benne a szakmai telhetetlenség. Nem létezett olyan új eljárás, amit ne akart volna megismerni, minden továbbképzésen részt vett. A betegek imádták, mert kiszabadította a fogságba esett idegeket, segített lazítani a csomóba rándult izmokat.

A saját lelke csomóit viszont nem tudta szétmorzsolni.

Bianka néha – a külső szemlélő számára zavarba ejtően – remegni kezdett, a szeme elhomályosult, úgy tűnt, mintha rövid időre kikapcsolna ebből a világból. A terápián arra jutottak, hogy valami régi trauma lehet az ok. Ja, persze, meg a lélekvándorlás, gúnyolódott a racionálisabb magyarázatra számító Donát, és azt tanácsolta Biankának, hagyja ott a „sarlatánt”. Te, ez talán még csapolt denevérvérbe (ezen röhögtek: vérvér) áztatott, porított kígyófarokkal is hókuszpókuszol. Ódzkodtak attól, hogy más is erre az útra terelje Biankát, épp elég volt, hogy az anyja erre cibálja. A nagymama sorsára célözva. A rohamok nem voltak sűrűek, Bianka megtanult együtt élni velük. Nyilvános helyen szinte soha nem jött rá a rosszullet.

A nagymama, nos, őt alaposan megverte a történelem, így tartotta a családi legendárium. Azt a verést szó szerint is kellett érteni, egy vállatütést keze által esett meg a horror éveiben. A háború előtt tehetős volt a család, kis szálloda a nevükön, estebéd szigorúan a Zsolnaiból, Operapáholy, az összejöveteleken aszpickolt jólét és marinírozott ízlés, aztán a szokásos konfiskálás, mellé egy kis kémkedési vád (szálloda?! Konspiráció az ellenséggel: treffen

wir in dem Kapelle am Abend), a többi, ahogy az irracionalitás tébolya megkívánta. A keresztény felső középosztály és az ötvenes évek találkozása a történelem boncasztalán.

Bianka későig vezényelt a tornateremben, túlórákat vállalt, Donát pedig a sportlapajkodás mellett beugrott a tévéhez számlás segédszerkesztőnek, egy barátja sűrített ott, valami műltfaggató műsor körvonalai sejlettek fel, ehhez kellett Donátnak filmes bűvárlásokat végeznie. Plusz pénzért, ami ezúttal a legvonzóbb volt a vállalkozásban. Intenzíven spóroltak, hogy végre eljussanak abba a „szarfészekbe”, ahogy Colin Farrell, alias Ray, Brendan Gleeson (Ken) asszisztálásával híressé tette Bruges-t, a világ egyik legmesésebb kisvárosát. Donát nyolcszor látta Martin McDonagh filmjét, Bianka csak ötször, de hát ő nem filmes, csak rajongó. Mármint Bruges rajongója. Ülni, szemmel habzsolva a látványt, a Harangtoronnyal szemben egy kávézóban a főtéren, barangolni az elvarázsolt utcákon, mintha időgépen utaznál vissza a középkorba, ámulni a Miasszonyunk-templomban, a Szent Jakab-katedrálisban, ringani a csónakban a Beginaudvar előtti hídnál a csatornán – nincs ennél hívogatóbb álom.

Már nem sok idő volt az indulásig.

Talán ha Bianka nincs otthon aznap, másként alakulnak a dolgok. Na és mi lett volna, hazudott volna neki? – kérdezte magától Donát. Hiszen így is azt tette.

Az ajtóban álló asszonyt először nem ismerte meg, azt hitte, koldulni jött. Később elszégyellte magát a feltételezés miatt, utálta a saját előítéleteit. De hamar helyrebillent a memóriája, hiszen ő fogadta fel az asszonyt „odaátról”, hogy az utolsó időkben ápolja a nagyapját. Nem is annyira ápolásról, mint inkább segítségéről volt szó, mert az öreg még mindig képes volt például önállóan enni, de már éppen csak csoszogott, a mellékhelységbe is csak kínos torúrával tudott eleveckélni.

Az asszony egy erősebb vászonból készült, bevásárlásnál használatos szatyrot lógatott maga mellett. Azt mondta, a nagyapja a maga zavaros, öszszevissza beszédjével azt akarta, hogy ő, mármint a nő semmisítse meg ezeket a könyveket, fel kellett értük túrni a szekrényt, ahol egy beépített fahibban voltak, „tüzelni, tüzelni”, mindig ezt ismételte az öreg, meg azt „naty fontos”, de ő, az asszony, nem tudta eldönteni, mire érti, a könyvekre vagy az égetésre, és ő nem is érezte magát felhatalmazva erre, úgyhogy elhozta ide az unokának a könyveket, döntse el ő, mit akar velük. Azzal Donát kezébe nyomta a csomagot, sarkon fordult és elment.

Fél füllel Bianka is hallotta a dialógust. Donát tulajdonképpen soha nem tudott szabadulni az érzéstől, hogy akkor romlott el valami végzetesen, amikor az asszonnal esetlenül toporogtak a küszöb két oldalán. Sőt, néha még olyan obskúrus gondolatok is megfordultak a fejében, hogy a jövevény – pedig az asszonyban az égvilágon semmi boszorkányos nem volt – megátkozta őt és Biankát.

Donát belenézett a szatyorba, három határidőnapló volt benne, különböző színű borítókkal, látszott, hogy más-más időkből származnak. Az íróasztala sarkán polcolta őket egymásra, a legfelsőbe futólag belepillantott: nem érte meglepetés. „Az önkiszolgáló étteremben zöldbabfőzelék fasírttal. Csomókban állt benne a rántás”, olvasta Donát az 1982. március 12-i bejegyzést.

Amikor kibányászta a szatyorból a naplókat, feltételezte, hogy erre kell számítnia. A meglepetés maga a felfedezés volt, hogy a nagyapja naplót vezetett. Ugyan mi feljegyeznivalója lehetett egy vállalati jogásznak? Csak nem derül majd ki a naplóból, hogy egy ferencvárosi (ott élt a nagyapja) Casanova, sőt Kékszakáll lett volna? Aztán Donát megbánta ezt a cinizmust. Ugyan, honnan veszi a bátorságot, hogy a magáéhoz mérten jelentéktelennek ítélje a mások életét?

Azt hitte, jól ismerte a nagyapját, már amennyire ez az öreg esetében egyáltalán lehetséges volt. Zárkózott, kimért ember volt, ám Donát közelében mintha kicsit feloldódott volna. Örömet lelt abban, ha az unokájával lehetett. Donát tinédzser korában gondolt is arra, hogy az öreg mintha azt, amit emberi kapcsolatnak lehet nevezni, kifejezetten neki tartogatta volna. Mások számára szinte megközelíthetetlen volt. A saját fiával is alig beszélt. Donát egyszer-kétszer megkérdezte mindkettőjüket, miért ez a rideg távolságtartás, de nem kapott választ. Talán szeretetnek nem mondaná azt, ami a nagyapja és közte volt, de szoros viszonynak igen. Így visszatekintve a kellemes emlékek polcán látta az állatkerti lámaetetést, a lángosmajszolást nyaraláskor, vagy éppen azt, hogy az öregtől tanult meg csúddal csavarni, ami nem egyszerű művelet, és elismeréseket zsebelt be érte az osztálytársaktól.

Nagyapja vállalati jogász volt pár szocialista nagyvállalatnál (csak ma-napság jutott Donát eszébe: „jogász a jogtalanság korában”), aztán kordedvezményes nyugdíj. Donát feljárt hozzá, idősebb korára az öreg megkedvelte a sakkot („azt ne hidd, hogy Kádár miatt”). Soha nem titkolta, hogy a régi rendszer híve, de erről az unokájával szinte alig beszélt, ha mégis, akkor is csak a „régén jobb volt” közhelyét morrantotta oda.

A temetésre csupán egy-két, Donát számára ismeretlen ember jött el, de hát hosszú kort élt meg az öreg, a kortársak helyett az idő rőtta le kegyeletét az urnánál.

Donát az utazás lázában el is feledkezett a naplóról, amúgy sem „tom-bolt benne a vágy”, hogy elmélyüljön az érdektelennek tűnő bejegyzések tanulmányozásában.

Bruges fantasztikus volt. A kirándulócsónak természetesen hosszan ringott a Relais Bourgondish Cruyce Hotellel szemben a csatornán. Szinte látták maguk előtt a Colin Farrel játszta Rayt, ahogy emeli a korsóját, miközben arra gondol: Bruges talán nem is az a „szarfészek”. De ez már azok után van, hogy találkozott Chloéval.

Átvonatoztak Gentbe is, a Szent Bávó-katedrálisban megrendülten csodálták a genti szárnyasoltárt, és egymástól függetlenül úgy érezték, egy sóhajtásnyi időre mintha megérintette volna őket a transzcendencia misztériuma.

Hazatérve gyorsan belevesztek a mindennapi teendőkbe, Bianka sűrítette a „második műszakot”, kézzől kézre adták a páciensek, akikhez házhoz ment. Donátnak célprémiumot tűztek ki a tévében, ha rég elásott dokumentumokat tud kihantolni. Napokig eszébe sem jutottak a nagyapa naplói, mígnem egyszer este sör melletti időtöltésként rászánta magát, hogy sorra vegye őket, és megállapítsa, mikor kezdődnek, milyen időszakot ölelnek fel a bejegyzések.

A társadalom ellenségeivel szemben indokolt a legkeményebb bánásmód. Minden eszköz megengedett. Az alkalmazott eljárások és módszerek szigorúságát a régi rend tagjainak elvetemültsége igazolja. Kíméletlenül meg kell semmisítenünk az osztályellenséget, ha véglegesen meg akarjuk szilárdítani az új rendet. Semmilyen gyengeség, ellágyulás nem engedhető meg.

Uramisten, mi ez? Donát nem akart hinni a szemének. Letette a naplót, járkált a szobában, cikáztak a gondolatai minden irány nélkül.

Nem ellenzem a testi fenyítést, vagy ahogy a civilek szakszerűtlenül hívják: a kínzást, gyakran alkalmazom én is. De mindeneelőtt a hasznosságát kell szem előtt tartanunk. A gúzsba kötést vagy a hozzá hasonló kurtavasat kítőnő, célravezető módszernek tartom. V.-ben egy női fogolynak a nemi szervé-

be toltak fel egy üveget, és ott összeroppantották. Ez nem hatékony módszer. Az öncélú kegyetlenkedést nem pártolom.

Donát gyomrát mintha présbe fogták volna, az érfalain érezte a rettegés lüktetését: most már pontosan tudta, mi az, amit lát. A dátum nem volt teljes a bejegyzés fölött. Csak annyi állt ott, hogy 195...

Hirtelen azt kezdte találgatni, vajon az ő apja, az öreg fia tudhatott-e erről. Ismerhette ezt a szörnyű titkot? Ezért volt olyan hűvös a viszonyuk? De hát nem lehet már megkérdezni őt, a mérnök urat rég elvitte a mája. Inni is ezért ivott volna? Ekként az öreg a fia életébe is „beletenyertelt” volna? Az unalmas életet élő szótlan jogász. A jovialis, rezervált nagyapa. De hogy ezt a borzalmat így titokban lehetett tartani? Vallatótiszt, ugyan már, kiröhögte volna, aki mondja.

Úgy szemezett a könyvekkel, mintha szuggerálni akarná őket, legalábbis kettőt, hogy váljanak kámforrá, vagy legalább a bejegyzések hussanjanak a semmibe. De a naplók ott feküdtek teljes valójukban előtte, és nem tudta megállni, hogy értük nyúljon.

A kezelés után felmosattam a vádlottat, miután magához tért, újra áramot vezettem a heréibe. Megint elájult. Még mindig nem írta alá a vallomását. Megmondtam neki, fejbe lövöm helyben, ha kell, úgyhogy jobban teszi, ha aláírja. Akkor talán megtarthatja a vacak életét. Tudom, hogy áruló, a nép ellensége, és előbb-utóbb be fogja ismerni. Hogy gyűlölöm ezeket!

Donát csak nézett maga elé, szeretett volna most semmivé lenni. Ki tudja, hanyadik érzéke azt súgta, ezeket a könyveket el kell rejtenie, ezek a naplók nem kerülhetnek Bianka kezeibe. Hányszor, de hányszor hallotta, hogy ezeknek a pribékeknek még a kerékbetörés is irgalmas bánásmód lenne. És az egész rendszerváltás elmehet a búsba, mert még ezeket se lehetett megbüntetni. Donát csendben maradt, ha ilyesmi családi ebédeknél szóba került. Olyankor némi averziót is érzett, ahogy a felesége és főként Edit néni, Bianka anyja a gyűlölet szerelvényein visszautaznak a történelem temetőjébe, a múlt kísértetei közé. Neki ehhez nincs köze. És most... Persze, értette a motivációt, hiszen annyiszor hallgatta végig a tragédia elbeszélését, hogy miként kínozták a nagymamát, Tápay Borbálát a börtönben, és milyen szörnyű vége lett a történetnek. Persze, hogy Edit nénit fűtötte az engesztelhetetlen harag. „Megbocsátás, na, azt a szót töröltem a szótárból. Ezek ugyanazok!” És minden erejével azon volt, hogy a lányát szövetségesévé tegye a múlt árnyaival való tusakodásban. Bianka azonban elég önálló személyiség volt ahhoz, hogy ne az anyja szemével lásson. Gyűlölte a múlt bűneit és bűnöseit, de azt szokta mondani: nem lehet számon kérni az apák bűneit az utódokon. És a nagyapákét? Persze, hogy ez jutott Donát eszébe most, hogy neki is szembe kell néznie a maga fantomjával.

De mit tegyen? Semmisítse meg a naplókat? Nem, azt nem. Ő is szeretné végigolvasni ezt a szörnyvallomást, hátha ez a memoár megértet valamit abból, hogyan szegődhettek emberek a Gonosz szolgálatába. Ennek a horrornak a főszereplője mégiscsak a saját nagyapja. Az ő vére. Ebbe beleborzongott. Abba, hogy most ezt a mondatot képes volt komolyan elgondolni. Korábban ennél bornírtabb ostobaságot elképzelni se tudott. És most mégis számot kell vetnie azzal, hogy egy ávós Frankenstein az őse. Még mindig nem tudta felfogni. A nagyapja kezére gondolt, ahogy az övét markolja határozottan, fájdalomat mégsem okozva, nehogy az úttestre szaladjon, vagy arra, ahogy végigsimít Donát arcán. És ezzel a kézzel fogakat vert ki, puffadtra pofozta a „nép ellenségeinek” arcát.

De hová rejtse a „bűnjeleket”? Barátaikhoz nem viheti, ismeri őket, naná, hogy beletunkolnának, mint egy Facebook-posztba. Privátszféra manapság? Nem gondolta volna, hogy azért vágyik majd állandó munkahelyre, hogy legyen egy lakatosható íróasztala. De nincs. Elzárta a szekrénybe a naplókát, remélve, hogy Biankának nem lesz ott keresnivalója. Tévedett. Egy ilyen szellősen bútorozott albérletben nincs önálló felségterület. Később nem is értette magát, hogyan gondolhatta, hogy nem fog feltűnni a csukott szekrény.

Donát lázasan igyekezett valami nyomra bukkanni. Most már a figyelmét mindenestől lekötötte a nagypapa, a fekete farkas (van ilyen egyáltalán?, tűnődött Donát) története, és mindenképpen szeretett volna konkrétumokat megtudni. Hol szolgált, mettől meddig, mi volt a rangja, beosztása. A naplók nem igazítottak el.

Pár támpont fellelhető volt, de bizonyossághoz nem vezettek. „Elrendeltem a vádolt vizes cellába zárását a mínusz háromban.” Melyik börtönben lehetett a vizes cella az alagsor mínusz harmadik szintjén? A szöveg utalásai alapján kívánta rekonstruálni az időpontokat, a felemlített események nyomába eredve próbálta azonosítani a történéseket. Tudta, hogy egyedül nem sokra megy. Kapóra jött a televíziós megbízás, a kollégák révén próbált kapcsolatba kerülni a készülő műsor szakértőivel. Azokkal, akik éppen a korszakot kutatták.

Úgy viselkedett, mint valami megkergült Jekyll és Hyde. Napközben megőrjített mindenkit a kérdéseivel, úgy tűnt, mintha valami jó kis drog helyett rákattant volna az ötvenes évekre. Este otthon viszont szokatlan némaság vett rajta erőt, egy szót sem szólt az új munkájáról, fejvesztve kapcsolt át, ha a tévében véletlenül valami történelmi filmet adtak. Már a *Megáll az idő* is tiltás alá esett („tessék, cenzor lett belőlem”), az is '56-tal kezdődik.

Aztán egyszer csak hirtelen végtelen fáradtság ereszkedett rá, ingerültség követte. Ugyan miért érez valami homályos, megmagyarázhatatlan bűntudatot? Mi köze ehhez a szörnyeteghez, azon kívül, hogy a nevük azonos? Ez nem az ő nagyapja, akit ismert.

Bianka félig bosszúsan, félig tréfásan mordult rá, hogy minek zárja azt a nyavalyás szekrényt, csak nem a szeretője leveleit dugdossa ott? Donát olyan látható zavarba jött, hogy a szóra alig érdemes összekoccanás vége természetesen bizalomteszt lett.

Ki kellett nyitnia a szekrényt, Bianka azonnal meglátta a naplókát, amelyekről időközben ő is megfeledkezett. Van bennük bármi érdekes, kérdezte alig odafigyelve, miközben a szekrényben turkált valami régen használaton kívül lévő holmi után. Ő, semmi, csak jelentések a zöldbabfőzelék-frontról.

„El akartad titkolni?”

Donát később nem is tudta felidézni, miért volt sikertelen az elterelő hadművelet, csak azt látta maga előtt, ahogy Bianka ott áll végül a szoba közepén, kezében a naplóval, és elfehéredő arccal olvassa.

„Zöldbabfőzelék, mi? Be akartál csapni.” Nem volt harag a hangjában. Csak csalódottság. Donát ösztönösen azt akarta mondani, hogy védeni akarta magukat, de azonnal érezte, ez mennyire hamisan csengene.

A kapcsolatuk megrendíthetetlennek látszó alapja a kölcsönös bizalom volt. És ez a titkolózás merénylet volt. Vagy legalábbis értelmezhető volt annak is. Pedig Donát valóban csak meg akarta kímélni magukat a... mitől is? A szembenézéstől?

Végül belekezdett volna egy szűkölő mondatba, Bianka azonban ingerült, levegőbe kaszáló kézmozdulattal belefojtotta a szót. „Most ne!”

Donát látta, hogy Bianka tagjaiban motozni kezd a már rég nem látott remegés. Felkapta az egyik naplót, és kiviharzott a konyhába. Magára zárta az ajtót. Donát nem mert szólani. Lassan felvette a másik kötetet, és olvasta. Fojtogatta az undor.

Javaslatomra az őrizetést karcserba csuktuk.

Nem érdekel, hogy elkövették-e, amit be kell vallaniuk. Ezek a régi uralkodó osztály tagjai. Már a létükkel is bűnösök. Meg kell tanulniuk, hogy vége az ő világuknak. Vagy alávetik magukat a munkáshatalomnak, vagy megsemmisítjük őket. Az a női fogoly is, amikor behozták, a nézésén látszott, mennyire megvet minket. A burzsuj ribanc. Azóta kapott jeges vizes kezelést, áramozást, és már nem olyan büszke. De a vallatás nem lehet öncélú. Nem megnyomorítani kell őket, hanem megtörni. A lelküket.

Másnap Bianka magához vette ezt a kötetet is.

A következő napokban aztán Bianka egyre későbbben járt haza, ha otthon volt, amennyire a kis lakásban ez lehetséges volt, kerülte Donátot. Alig beszéltek, Bianka cetliket hagyott a bejárat mellé szögezett parafatáblán, ez korábban nem volt szokása. „Olld meg a vasárnapi ebédet, dolgom van.” A vasárnapi ebéd rituálé. Bianka nem volt a szakácsművészet hercegnője, de nem is ez volt a lényeg. Hanem az együttlét, az összetartozást, a kapcsolatot megerősítő miniünnep. És most eltűnik egy motívum a közösen festett oltárképről.

Donát úgy érezte magát, mint aki körül folyamatosan fogy a levegő. Próbált további nyomokra bukkanni a nagypapa múltjából, de már nem a hol vagy a mikor érdekelt, hanem a miért. Igen, hitt az eszmében, a proletár izében. Na de akkor is, hogy vallatótisztnek állni?

Egyik este megpillantotta az asztalon az egymáson átbuszkázó naplókát, és szinte maga előtt látta az undort Bianka arcán, ahogy odahajította őket.

„Büntetni akarsz valamiért, amiről nem tehetek?”

Donát nem bírta tovább a vádló csendet, a konok hallgatást.

„Nem büntetlek, csak nem értem, hogyan lehettél képes arra, hogy ezt eltitkold. Hogy dugdosd a naplókát.”

„Nem akartam, hogy ebből konfliktus legyen.”

„Hát nem arról volt szó, hogy mi bármit meg tudunk beszélni? Ennyire nem bízol bennünk? Bennem?”

Donát úgy érezte, mintha gipszkását kellett volna nyelnie. Nem válaszolt.

Bianka anyjának soros szombat délutáni teájára voltak hivatalosak. Már az ajtóban Edit néni viszolygást és megvetést hordozó tekintete fogadta. Asztalhoz ültek, Edit néni szinte csak a lányához beszélt, s ami korábban nem fordult elő, nem nyúlt Donát csészéjéért. Később Donát azon tűnődött, micsoda összhang lehet köztük, ő nem is észlelte, Edit néni mikor jelezte a lányának: övé a kínálás terhe. Kis ideig még feszengtek, Donát úgy tett, mint aki hirtelen kap észbe, hogy fontos teendőjéről majdnem megfeledkezett. Belekortyolt a teába, amelyben a keserűség filtere ázott, majd gyorsan távozott.

„Mit vársz tőle, az anyja gyilkosának unokáját kínálgassa finom Lipton blenddel?”

„Nem ő ölte meg a nagyanyádat.”

„Szóval már véded is?”

„Nem védem, gazember volt. De nem ő ölte meg a nagymamádat.”

„Ja, a nagymama biztos kifejezetten élvezte a vizes cellát, a körömlétpést, sőt könyörgött a »kezelésekért«. Ez a szakszó, nem? Olvastad te is?”

Donát tudta, hogy nincs értelme tovább feszíteni ezt a... mit is, mert ez nem dialógus volt. Csak ne az legyen, hogy majd beszélgetni sem tudnak már.

Edit néni, Bianka anyja kicsit zavart teremtés volt, csoda lett volna, ha nem így van. Rokonoknál, ismerősöknél hányódva felnőni. Az anyja, Tápay Borbála évekig börtönben, aztán szabadulása után feladta a küzdelmet, és itthagya a kislányát, Editet egyedül az élet nevű kiszámíthatatlan gardedámra bízva. Edit apja, a báró, a nagymama férje, amíg a felesége a fogházban volt, beköltözött a szerelem börtönébe egy másik nővel. Az '56 utáni zűrzavarban „kitántorgott”

Amerikába. Tápay Borbála a börtön után sohasem talált magára. Maradandó károsodás a testi kínok következtében, egyik fülére nem hallott, a rettentő megaláztatás, a személyisége szétfűzése miatt erőt vett rajta a súlyos depresszió. 1963-ban vetett véget az életének. Éppen az amnesztia évében.

Donát kínlódott attól, hogy Biankával hirtelen olyan esős-borongóssá vált a viszonyuk. Amibe a legváratlanabb pillanatban belecsapott a villám. A tévében valami biztosítási hirdetés ment, mosolygós nagypapa kézen fogja az unokát, ott ragyog a biztos jövő a szemekben, szoft giccs.

A szobán éppen átcikkanó Bianka odavetette: „A jóságos nagypapi. A tiéd is ilyen volt, ugye?”

Donát nem is kapcsolt azonnal, csak másodpercek után eszmélt rá, hogy ezt a tüskét fájdalmas lesz kihúzni.

„Tagadjam meg azt is, hogy gyerekként kedveltem? Talán amikor megfogta a kezem, éreznem kellett volna, hogy az a kéz valamikor csontokat tört?” – kérdezte szándékoltan színháziasan. „Nekem a nagypapám volt, nem egy vállatőtiszt.”

„Nekem pedig engedj meg, hogy úgy gondoljak rá, mint rohadt ávós pri-békre, aki szakmában verte a foglyokat. Tudod, hogy a nagyanyám fél fülére süket volt, amíg élt?”

„De mit tehettek én erről?”

„Nem mondtam, hogy tehetsz. De akkor is a te családod.”

Ez a mondat belehasított Donátba. Nem a metsző és igazságtalan vád miatt. Vagy nem csak azért. Saját magukra sohasem így gondolt családként. Az anyjának, akit évek óta nem látott, fia volt, ahogy az apjának is, akivel elég semmilyen kapcsolata volt, a nagypapjának meg unokája, de nem voltak abban az értelemben család, ahogy – mint ez most világossá vált előtte – ezt a kifejezést a Tápayak (dacosan viselték az anyai ág nevét) önmagukra, az öngyilkos nagymamára, a lassan elboruló elméjű anyára, az olykor lidércekkel küzdő Biankára értik. Nem talált ebben semmi irigylésre méltót, de megértette, hogy létezik egy alig megfogható, igazán nem is nevesíthető valami, ami talán elválasztja őket Biankával.

Donát nem vetette rá magát a visszkapott naplókra. Már nem akarta szörnyülködve kínozni magát velük. Legalábbis nem a brutalitás krónikájával. Majd később, egyszer. Éppen elég volt ennyi is. Végigfutott viszont az utolsó kötetben, ahol ritkult a bejegyzések közötti idő, eltelt egy év is anélkül, hogy a nagypapa egy sort leírt volna. Semleges, tárgyyszerű megjegyzések követték egymást: „különlegesen hideg nap ebben a hónapban” vagy kritikus dohogások: „A televízióban lassan a cicavízió az egyetlen nézhető műsor.” Donát arra volt kíváncsi, talál-e bármiféle reflexiót a későbbi években a korábban történetekre vonatkozóan. Mit gondolt a nagypapa jóval később a korábbi énjéről? Ha gondolt valamit. A napló a nyolcvanas évek közepén megszakadt. A hetvenes években egy bejegyzést fedezett fel. A *tanú* című film provokálta ki. Lakonikus mondat volt: „Csak röhögjete!” Egy másik utalást a nyolcvanas évek legelején keletkezettek között talált a szamizdat kiadványok kapcsán. Donátnak utána kellett néznie, mik is voltak ezek. A szamizdat tanulmány, a nagypapa reflexiójából kikövetkeztethetően, az ötvenes évek törvénytelenégeit taglalhatta.

Igen, voltak törvénytelenések. Valószínűleg a módszereink egy része is elítélendő. Nem vitatom. De mindent a szocializmus megszilárdításáért tettünk. A néphatalom megőrzéséért. Ha mi nem lettünk volna, a restauráció elsöpri az új rendet. Most meg ez a gulyáskommunizmus. Hát, ez el fog főni.

Ennyi volt.

Az otthoni fagy alig oldódott, jószereivel technikai instrukciókra szorítkoztak („hozz wc-tisztítót”), nem bosszankodtak együtt a tévébeli tehetségkutató

dilettánsain, a mozi eszükbe se jutott, pedig azelőtt sűrűn jártak. Ha beszéltek is, Donát igyekezett érzéstelenítőt mellékelni a szavaihoz. Kínjában már röhögött magán, hogy nem merete azt mondani Biankának: fogászati kezelésre megy, a végén meg már azt sem, hogy zöldbabfőzeléket evett. Inkább kelkáposztát mondott. Nem működik ez így, csóválta a fejét, beszéljük meg, mielőtt végleg elromlunk.

„Már megbeszéltük. Mit akarsz még ezen ragozni? A nagyapád ávós gyilkos volt, aki V.-ben addig kínozza a nagyanyámat, míg az a halálba menekült. Így most jó? Kihagytam valamit?”

„De hát ez leegyszerűsítése...”

„Ne kezd megint! Mondtam már, nem gondolom, hogy a te kezében volt a körömtépő fogó.”

Közelgett az ideje, hogy megtervezzék a tavaszi utat. Toszkána! Régi álmut akarták valóra váltani. Évek óta dédelgették a tervet. De most csak halogatták, hogy belevágjanak a részletek kidolgozásába, kibúvókat találtak („az olcsó szállások elkeltek”), míg végül röviden annyit mondtak, talán majd jövőre.

Donát már nem akart konkrétumokat megtudni a nagypapaféle „fájdalomterápiáról”. Olykor szégyenkezve így emlegette magában a bántalmazásokat. A televíziós munkát befejezték, így el is feledkezett róla, hogy a tévés kollégák révén megismert szakértőket nyúzta, nézzenek utána, maradt-e fenn valami a nagypapa ténykedéséről. Szinte semmit nem találtak. Aztán egyszer csak telefonált az egyik kutató, hogy egy eldugott kataszterben nyomra lelt. Annyi derült ki, hogy a nagypapa B.-ben fejtette ki elévülhetetlen (annak kellett volna lennie, gondolta Donát is) munkásságát.

Tehát nem V.-ben, sóhajtott megkönnyebbülten. Nem lehetett köze Tápay Borbála halálához. Donát arra gondolt, ezt mindenképpen el kell mondania Biankának. Aztán ahogy múlt az idő, egyre sorvadt benne ez a késztetés. Végül bekúszott az agyába a kérdés: minek. Min változtat ez?

Donát újjászervezte a filmklub programját. Felhagyott az önvizsgálat filmjeinek megvitatásával. Az *Álmodozások korát* nem vetítette. Úgy döntött: inkább horrorfilmes sorozatot indít. Annak örülni fognak a barátai is.

SIMONYI EMÖ, Sumo I., 1991; Sumo IV., 1990

SIMONYI EMŐ, Sumo VIII., 1991

SIMONYI EMŐ, Sumo VI., 1991

CZIGÁNY GYÖRGY (1931) Budapest

CZIGÁNY GYÖRGY

Lépcsők

Napjaim benned gyülekeznek,
mind ami volt és ami kezdet,
nem létezőt veled kerestem
s létünk lett Jézus a kereszten.
Halottaim vidáman néznek
a te szemedből, markod fészek,
ott búvik meg kilencven évem,
enyészeté, túl feledésen.
A kerti kőlépcsők ezüstje
a riadt ragyogást kiküzdve
nekidől az égbolt falának,
kőre levert csillagok állnak,
nézik szemed, testvéri lángot,
s lett szívedben a szomorúság áldott.

Búcsú

Helyetted szólnak
Az a gyöngéd zörrenés is
hogy majd nyílik az ajtó
Elföldelt harangütés
ahogy egy kanál rezdül
Egy boldog koppanás is
A kilincs szemérmesen rejti
hangját a réznek de fényt ad
Égő színekké vetkőző virág s mögötte
fák ahogy a mezítlen földre hevert álmokból
szomjasan fölemelkednek
néma ragyogásban és félelemben
Fájdalomról szólni? operetté züllök
Irgalmas zúgása megnő a szélnek
Ruháid suttognak Megállt az órák
A jóság finom hullámverése Az elsötétült
tenger hirtelen apadni kezd
hinta a parton vagy sirály jajdulása
Helyetted szólnak
Ellenségünk a remény

SZIGETI LAJOS

Kérdés

Hol a gyümölcscsel csábító Éden?

– piruló alma, majomkenyérfa,
hangszekrénynek való ében,
cédrus főméltósága,
olajfa őszentsége?

Kell a példabeszédhez
borszőlő, mustármag.

Humorban pácolva hosszabb életű
az ember – lényege a derű.

S koponyák hegyén halálfa.

Hangzó világ

Lassított madárdal
ötfokú hajlítása
sirató-, virágének.

Nagyzenekar hangol,
igazít normal a-hoz
föjlajzott vonósokat.

Ha felel a visszhang,
ismétli: nincs hamis hang,
kemény rock, pokoli jazz.

A föld adó-vevő
hullámhosszán üzenet:
zene, mennyei zene!

SZIGETI LAJOS (1940) Budapest

ZELEI MIKLÓS

Minden szökőnapon

ZELEI MIKLÓS (1948) Budapest

– A mi kis csőpostáink – nézi őket Lökös elvtárs az eligazításon.

Öregasszonyok kacska lábon, kék köpenyben. Hivatalsegédék a harmadikon. Sietésben a körfolyosón. Fordában a szerkesztőség és a nyomda között.

A műemlékvédelem nem járult hozzá, hogy csőposta-kiépítés miatt szétfúrják a szerkesztőségek a falakat. Amelyekhez Ady Endre is támaszkodott. Egymást fúrjátok! Ne a falat. Ez a vezérigazgató utasítása. És megindulnak az öregasszonyok. Bal láb kitámaszt, jobb láb félkört leírva előrelelendül. Csatt. Jobb kezük előrenyújtva. Abban a kézirat. Most jobb láb. Kitámaszt. Bal előre. Csatt. Jobb kéz hátralendül. Csatt. Csatt. Megy a kézirat. Jön az oldal. Készül a Vörös Iszap. A kormány napilapja.

Ady Endre idejében altisztnek, szerkesztőségi szolgának hívják a hivatalsegédéket. Az elnevezést az egyenlőség eltörölte. Kötelességeik ellenben megsokasodtak. Halad a kiválasztott hivatalsegéd a szerkesztőségi folyosón. Hol ebbe, hol abba a szobába benyit. Véletlenül. Sikerül-e meglátni, észrevenni, föl-fedni, meghallani? Kifigyelni! Valamit. Jobb is, hogy csőposta nincs. Valahonnan főnről kopp az íróasztalomra. Egy tokhenger! Kinyílik. Kigurul két emberi szem. És figyel. A tenyeremmel széjjelcsapom őket? A csarnokvíz a papírokra spricc. Az arcomba fröccs. Önbíráskodás. Súlyos testi sértés. De hol a hozzájuk tartozó központi test? A két fül megvan. A következő tubusból ül az asztalomra. Húszszárnyú lepke. Hol a halálfej rajta? Megül a szavakon. A mondatokon. Szárnya-it billegeti. Pödör szívókájával kiszíja, ami kell. És libben tova.

– Jaj! – sikolt a hivatalsegéd néni. Amikor már harmadszor nyit be a szobámba. – Bocsánat – és húsz perc múlva újra. De akkor sem ül a gépírózó az ölemben.

Most azonban reggel van. Félsötét. A szállítók három szekrényt cipelnek. Lökös elvtárs költözik a Vörös Iszap szerkesztőségéből. Vele költöznek szekrényei. Redőnyzárás aktatárolók. Az elsőben a befejezett följelentések. A termelékenységű összesítővel. Milyen eredményt hozott a följelentés? Akasztás. Börtön. Rendőri megfigyelés. Elbocsátás. Fegyelmi. A másodikban a folyó följelentések. Van, amelyiket kétszer-háromszor kell elküldeni. Hogy legyen foganatja végre. A harmadikban a névsor. Akiket föl kéne jelenteni már. És ügyek, amelyek gazdájukat keresik. A gyanútlan följelentettet. Aki még önfeledten reggelizik. De már lement a napja. Lökös elvtárs kávéja már rálöttyent a készülő iratra. Fekete foltokat hagyva mások életén.

– Csönd! Apuka dolgozik – anyuka mondja. Egyetlen fiuknak.

A jó följelentés szakmunka. Pontosan beleillik a megrendelői elvárások felépítményébe. Azok miatt, akik épp most ismétlik meg azt, ami soha többé nem ismétlődhet meg, ismertetni kell a följelentés műfaji szabályait. Tartalom és forma. Követelményeit.

Eleje.

Közepe.

Vége.

Hebeshurgyaságnak. Hirtelenkedésnek. Nincs helye. Könnyű volt az eredeti hatalomfelhalmozás korában. 1945 után. Csak rá kellett mutatni valakire. Viték. Lökös elvtárs derűsen emlékezik a szép időkre. Hatásos fordulata ekkor:

SIMONYI EMŐ, Robot IV., 2004

irritálóan néz. A tekintete a bizonyíték. Hogy rendszerünket megveti. Valamire készül! Már végrehajtotta. A vád az ítélet. Bitóra. Recskre. Kistarcsára.

Már azóta alaposabban kell. Körüljárni az áldozatot. Fogásokat találni rajta. A tabuk! 56 vérbefojtása. A gyilkosok személye. A proletárdiktatúra szükségességének. Az egypárt vezető szerepének. Megkérdőjelezése. Az ideiglenesen hazánkban állomásozó szovjet hadsereg öröklékésainak firtatása. A gyárkapun belüli munkanélküliség. Szegénység. Hajléktalanság. Drogozás. Kétségbe vonni. Hogy elégedett. A nép. A nép. A nép.

Minden korszaknak megvannak a tabui. Koncepciók vádjai. Rágalmi. Azokat kell helyzethűen bevetni. Körülnézni a paksi csőszkunyhóban. Sok minden van ott még. A jó rágalmazó kezén a följelentés irodalommal nemesedik. Rágalmotárca a Vörös Iszapban. Irodalom! Irodalom! Elváltoztatva a személynevet. Csak egy kicsit. Csak egy kicsit. Épp csak hogy már perelni ne sikerüljön. És göcögő nevetés kíséretében a kocsmában kimondani a valódi nevet.

– Ő az! Ő az! De magatoktól is biztosan rögtön tudtátok. Egészségekre!

És úgy fognak emlékezni. Hogy tudták. Majd lehet erre hivatkozni. A nyomtatott szó hitelével. Szinergiák a médiában. Lehetetlen védekezni. Még a rendőrségi rágalmak ellen is sikeresebb. Ott van kihallgatás. Tárgyalás.

A följelentés elején nagy tisztelettel megszólítani. Hatóságot. Pártelsőt. Titkárfőt. Elnököt. Állami intézmény irányítóját. Társadalmi szervezet vezetőjét. Munkahelyen a főnököt. A Jó Vezért.

Hitet tenni. Befejezéskor. Mindig szeretni fogom a Tisztelt Rendőrhatalóságot. Önfeláldozással! Megadással. Szeretettel! Tisztelettel! És figyelni a folyamatosságra. A született följelentő, rágalmazó a búcsúszavaknál már a következő följelentést, a jövőd rágalmakat írja. Hiszen ha egyszer véget érne? Jaj, mi értelme volt? Az egésznek. Éber voltam. Éber vagyok. Éber leszek. Ébernek születtem. Hozom a következő följelentést. A régi rágalmakat. Az új papíron. Mélyen Tisztelt! Tisztelt! Kedves! Nagyra! Becsült. Még nagyobbra! Még még nagyobbra! Még! Még! A korstílus szerint.

A született följelentő. Álmában is éber. Betartja az alvás szabályait. Jobb oldalán fekszik. Fejét nem takarja be. Óracsörgésre azonnal ébred. Anélkül is. Ugyanabban a pózban. Ugyanúgy. Ahogy lefeküdt. Első gondolata, amivel álmodott: a följelentés. A boldog jövőért. Amikor csak a legjobbak maradnak életben. Az általános boldogság megvalósításáig a készpénz az öröme. Följelentés per darab. Előnyök. Juttatások. Díjak. Beárazni a rágalmat. A gonosz célja, hogy olyanok legyünk. Amilyen ő? Múljunk felül. A fejlődés. Menete.

Már reggel otthon elkezdni. Folytatni este. És ezzel kitölteni a munkanapot. A Vörös Iszap célja, hogy a följelentéseket, a rágalmakat ízletesen tálalja a népnek. Még kérjen. Csatt. Csatt.

Éjfélkor az első kinyomtatott példány befut. Feszült pillanat. Rágerjedni gépindulás előtt. Végiglapozni. Mehet? Mehet! Lökös elvtárs egész testében remeg. Birtokba vette a vágy. Máris. A holnapit. A holnapit. A nép. A nép. Ne kérjen. Hiába.

De képtelenség. Lapozni. Egyszerűen nem tud. Nem tud. Nem tud. Nem. Nem. Nem. Mielőtt az összes feszültséget le nem vezet. Az idegeiből. Ki nem éli. Az egész testében föltorlódott vágyakat. Szoknyát föl! Barhentbugyit le. A hivatalsegéd néni Lökös elvtárs szerkesztői asztalára gyűri. A herendi Lenin-fej meg a K-telefon közé. A lába közé! Előre!

– Jaj, Istenem, jaj, Istenem! Megbaszott a Lökös elvtárs. Bocsánat! Jaj, Istenem, jaj, Istenem! Megbaszott a Lökös elvtárs! Bocsánat! – Sikoltozik a csoport a hosszú folyosón. Csatt. Csatt. Szoknyát igazgat. Kék köpenyt. Első munkanapos. Nem tudja. Elfelejtik neki megmondani. Hogy ez az úzus. A záróaktus. Minden esetben. Hogy Lökös elvtárs meglöki a hivatalsegéd néni. Aki a nyomdából fölhozza az első példányt. Hogy innen kapta a nevet. Az iga-

zira talán nem is emlékszik már senki se. – Jaj, Istenem, jaj, Istenem! Megbaszott a Lökős elvtárs. Jaj, Istenem, jaj, Istenem! Megbaszott a Lökős elvtárs.

Kikel magából Durvási ávós ezredes. Főszerkesztő a Vörös Iszapnál. Értésülve a történekről.

– A helyettesem? – ordít Durvási. Mintha nem tudta volna mindig is. – Nyilvánosan jajveszékelve? Sikoltozva? Jaj, Istenem, jaj, Istenem? Már bocsánat!

Lökős elvtárs is nagyon ideges. Kapkod a kesztyűtartóhoz. Elő a stukkert. Amikor egy éjszakai részeg a hazaúton átdülöngél előttük a pirosban.

– Rendet kell már csinálni végre ebben a kurva országban! Micsoda kupleráj. Micsoda kupleráj.

– Így van – bólogat a sofőr. Nem győzi kedvesen lefogni. Lökős elvtárs kezét. Még lepuffant valakit. – Jó éjszakát!

De reggel. Már félvilágos van. Jön az autó. De Lökős elvtárs még félébren. Észre sem veszi, hogy a megszokott kanyar a kereszteződésben elmarad. Egyenesen haladnak tovább.

– Hozhatom a kávé, főszerkesztő elvtárs? – kérdezi a titkárnő, amikor megérkezik.

Új iroda. Új titkárnő.

Új főszerkesztő. Ő maga. Amíg aludt. Kinevezték. A kinevezési okirat. A ki-nyomatott első szám. A herendi Lenin-fej meg a K-telefon között. Korunk újságja. Szökőnap. Négyévente egyszer megjelenő napilap. Minden szökő napon. A cím alatt a neve. Alapító főszerkesztő. Az első oldalon a beköszöntő vezércikk. Lassítás. Pontos. Megfontolt. Tájékoztató. Semmi hajhászat. Ma egyszerűbb már. Az életünk. Nemzetközileg. És idehaza is. Most már nem kell úgy rohannunk. Sietni. Gyorsítani. Mint annak idején. Most már ezeken túl vagyunk. Megpihenhetünk. Megérdemli a mi népünk. Végre az állandóságot. Hogy szép nyugodtan. Éljen. Változások nélkül. Alatta a neve. Háta mögött a redőnyzárás aktatárolók. Egy a befejezett följelentéseknek. A termelékenységi összesítővel. A másodikban az esedékes följelentések. A harmadikban a várólisták. Dél van.

SIMONYI EMŐ, Voodoo, 1991

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle XXXIV.

1957. november elején a budai József Attila Gimnázium tanulóit nagycsoportos mozilátogatásra terelgették a tanárok. Kötelező, ünnepi szovjet filmnézés: *A negyvenegyedik*. Szókimondó, őszinte, a forradalom lázas emlékét lelkünkben őrző, fegyelmetlen kamaszok voltunk. A sötét nézőtérben viharásztunk, fecsegtünk. Nem hatódtunk meg a kommunista mesterlövészlány furcsa történetén, aki – mint gombostűre tűzött lepkéit a szorgalmas lepkegyűjtő – sorszámozza az általa egy lövéssel túlvilágra küldött osztályellenség katonatisztekét.

Azon az őszön még nem felejtettük el: egy éve, októberben tizenkét napig átéltük a feltámadás mámorát, november 4-én hajnalban Magyarország kesztre feszítését.

Élet és Irodalom: Pais Dezső nyelvészprofesszor úr, számomra haláláig *Kezét csókolom, Dezső bácsi*, már akkor így minősítette: *ÉS, nincs benne élet, nincs benne irodalom, marad az ÉS*. Halasi Mária lelkendező filmkritikáját olvasom az *Élet és Irodalom* 1957. november 1-jén megjelent 18. számában: „A két világnézet, a két igazság s a két nem harcol itt egymással, s a művészet szövetségével az győz, akinek erősebb az igazsága.” *Két igazság* – írja a téveszméi labirintusában tévelygő filmkritikus, és elfelejti, amit hitbuzgó marxistaként tudnia, feltétel nélkül hinnie illene: egyetlen helyes, tudományos világnézet létezik, a marxizmus igazsága.

Írás közben észbe kap: ha a filmben *két igazság* van, akkor az egyetlen helyes világnézet igazságának kell győznie, tehát a *művészet szövetségével* (!!) „az győz, akinek erősebb az igazsága”.

Van *gyengébb* és van *erősebb* igazság?

A téveszméik labirintusában tévelygő marxisták mindig azt látják, amit látni akarnak, soha nem azt, amit valójában látnak, soha nem a valóságot. Szerintük a szovjet filmben „az győz, akinek erősebb az igazsága”. Mi, kamaszok 1957 novemberében Budán, a Szabadság moziban a filmet nézve azt láttuk, hogy azért győz a konokul korlátolt kommunista mesterlövészlány marxista „igazsága”, mert a

lány gondolkodás nélkül képes és tud embert ölni, gyilkolni. Lelővi, aztán megsiratja szerelmét. Egy kommunista számára csak a halott ellenség nem veszélyes. Osztályharc mindenképp!

Film Színház Muzsika, 1957. november 1-jén: „*A negyvenegyedik* »pártos film«, eszmeileg, tartalmilag, formailag is klasszikus fényű szocialista-realista mű, központjában az érző emberrel.” Marjutka, a kommunista mesterlövészlány és Govoruh, a fehér gárdahadnagy szerelme lángolóan izzó, romantikusan érzelemgazdag. Szerelem vagy osztályharc? „A szerelmi felindulás kicsiny emóció csak a forradalom hősi lángolásához képest. De ha úrrá lesz a szíven, rést üthet-e valóban a kemény osztálytörvényeken?” Sas György szerint a *kemény osztálytörvények*, az egyetlen tudományos világnézet, a marxizmus törvényei áthághatatlanok Marjutka okkal és jogosan lövi le szerelmét, negyvenegyedik áldozatát, az osztályellenség gárdahadnagyot. A szemellenzős kritikus szerint azért nagyszerű film *A negyvenegyedik*, mert a szerelem nem üt rést a kemény osztálytörvényeken. Osztályharc mindenképp!

Színházrajongó kamasz voltam, középiskolás koromban gyakran előfordult, hogy egy héten három este színházban ültem. Határozottan emlékszem: Bogáti Péter írását a Néphadsereg Színházának bemutatójáról elolvastam az *ÉS*-ben, s ugyanakkor Lenkei Lajos színikritikáját is a Film Színház Muzsikában. John Patrick amerikai író *Teaház az augusztusi holdhoz* című szórakoztató színdarabját október 24-én, csütörtökön mutatta be a fővárosi színház. A második előadást láttam pénteken, kíváncsi voltam a politikailag hintapalinta színjátékról írott színírálatokra.

Bogáti Péter szerint: „Patrick darabja azért sikerült színpadi mestermunka, mert bár alaposan belesíp honfitársaiába, jól megmondja a véleményét az amerikai »demokratizmusról«, mindezt valóban mulatságosan, látványosan és fölényesen cselekszi.” Lenkei Lajos másképpen ítélik a színházi előadásról: „Amit Patrick el akar fogadtatni velünk: az amerikai megszálló csapatok szerte a vilá-

gon igazán vicces fickók, az egész támaszpont-politika kommunista koholmány.”

Az előadás sokestés sikere bizonyítja, hogy a nézők *értették* a színjátékot: *rólunk szólt a mese*. A darabbeli Okinavát a japánok elmenekülése után megszállják az amerikaiak, és a szigetet a maguk logikája alapján akarják „amerikai demokratizálni”, ám az ott élő emberek nyelvét, kultúráját, történelmét, mindennapi életét meghatározó hagyományait nem ismerik, nem értik, ostobaságnak ítélik. 1957-ben mi is (újra) megszállt, gyarmatosított országban élünk, és minket, magyarokat sem kérdeztek meg: akarunk-e nemzetet, hagyományt, kultúrát szakadékba rántó, Moszkvából vezérelt proletárdiktatúrában élni.

Ide-oda indázó szellemi röppentyűjében Bogáti Péter okosan mellébeszél. Lenkei Lajos – a Moszkva-féle proletárdiktatúra kordedzvényezettjét néhány év múlva kinevezték a Vígszínház igazgatójának – pártjától kapta rosszul látó szemüvegét: kritikusként kemény szavakkal bírálta a színházi közönséget, mert a nézők, miközben tapsoltak, kacagtak, szórakoztak, nem ismerték fel az amerikai írónak az amerikai imperializmust ajnározó, reklámozó, bűnös szándékát.

1957. november 1-jén a két egymással feleselől színikritika elolvasása után csak abban voltam biztos: Lenkei Lajosnak fogalma sincs arról, mi fán terem a színházművészet, a színházban ülve csak a szöveget hallotta, de a szípkázóan szellemes színjátékot nem látta.

Szemem 1957-ben átfutott szürke, semmitmondó, tartalmatlan mondatán: „Ruttkai Éva elragadó gésája új színfolt a művésznő palettáján.” Lenkei Lajosnak ennyi, s több nem jutott eszébe Ruttkai Éva minden színházi kritikus által rajongva dicsért, tüneményes alakításáról.

A művésznő *palettája?*

Kéziratgyűjteményemben őrzöm a pártkatonai újságíróból pártkatonai színházigazgatóvá emelt Lenkei Lajos elvtárs két, kézzel írott, a bemutatók alkalmából Ruttkai Évának küldött névjegyét. 1962: „Egy újabb szín a palettán – újabb siker.” Néhány évvel később: „Újabb szín a palettán! Igazán örülnék, ha elhinné, hogy nekünk igazunk van, és jóindulatban sincs hiány.”

Ruttkai Éva okkal tartott az elvtársak gyilkos „jóindulatától”, és soha nem hitte el, hogy *nekik* van igazuk.

Számomra mindez nem *új szín a palettán*; tudtam, tudom: évtizedeken keresztül szűkagyú pártkatonák irányították, tették tönkre, alázták Moszkva gyarmatává hazámat.

Az augusztusi holdhoz címzett színházi tea-házban mindezt keserűen kacagva próbáltuk túlélni 1957 novemberében, Budapesten.

Ma már lehetetlen eldönteni: Madarász Emil gondolkodás nélküli párthűsége vagy üresjáratú tehetségtelensége vérfagyasztóan riasztóbb. Szenvédelyes hazaáruló, tehetségtelen hazudozó, pártszerűen korlátolt és vak: még elvtársai által is nagyon hamar elfelejtett kommunista versfabrikáló. Az ÉS-ben *Hűség* címmel emlékezett az 1956 novemberében Budapesten történetekre: „A lázadás elhúzott bölcséjéhez / És bölcsője a – fasiszta nyugat.”

Emlékszem, 1957-ben, felolvasás közben Dezső bácsi lélegzetvételnél szünetet tartott: *Ostobaság!* – mondta, talán éppen ez után a két sor után.

„Ezen az éjjel már nyugton aludt el / Csepel, Angyalföld, Kőbánya, Tököl. / Ezen az éjjel sújtott le utolsót / A szovjet páncél, a proletárököl.”

Távoli rokonunk volt Dezső bácsi, aki a közeli lakott. A szigorúan fegyelmezett életű, magányos aggastyán 1957-ben minden héten egyszer nálunk vacsorázott. Kedvelte nagymamám házias főztjét. Az étkezést nyersen szokimondó, bölcs politikai helyzetelemzéssel fűszerezte. Hallgattam, figyeltem, okosodtam. Száraz, kopogós hangján olvasott fel az ÉS aznapi számából. Váratlanul félbehagyta: *Ez a Madarász, kérem, ez valami ostoba alak, és kérem, fogalma sincs a magyar nyelvtan szabályairól* – hangzott tömör ítélete.

Dezső bácsi mindig hét órakor érkezett, s amikor ütött az óra, pontban kilenc órakor távozott. 1957. november 1-jén az ÉS-t az asztalon felejtette. Őrzöm az öreg hetilapot: túlélő tanú.

Azon a szürke őszőn nem ismerhettem Pilinszky János még meg sem született *Egyenes labirintus* című versét, nem tudtam: „Milyen lesz az a visszarpörpülés, / amiről csak hasonlatok beszélnek...”

Visszaröpülés... Ma is emlékszem a rikkancs rekedt hangjának dallamára, amikor az 1957. március 6-án megjelent új politikai hetilap, a Magyarország első számát hirdette a tétován vásárló járókelőknek. *Itt az úúúúság! Megjelent a Magyarország! Miért (!) függesztették föl az írószövetség működését! Magyaróóország! Miért (?) függesztették föl az írószövetség működését?*

A Kádár-kormány belügyminisztere 1957. január 17-én felfüggesztette, a Magyar Szocialista Munkáspárt áprilisban megszüntette a Magyar Írók Szövetsége működését.

Az 1957. március idusán első alkalommal megjelent Élet és Irodalom törött életű főszerkesztője, Bölöni György emelt fővel vállalt, ostoba hazugsága: „A magyar nép csalódott az írókban, mint

ahogy az írók jó része is csalódott társaiban és csalódott önmagában is. A magyar nép kiábrándulása nagy, mert nem lelte meg az írókban a nép igazi vezetőit, akiknek egyesek magukat hitték és hirdették.” Az e mondatok olvasásakor lelkemben akkor dübörgő, goromba átokszavakra már nem, csak indulatos érzelmeimre emlékszem, és ma sem értem: az észfogyatkozott Bölöni György miért gondolta, miért állította azt, hogy *a magyar nép csalódott íróiban?*

1957. január 26-án letartóztatták, majd évekre börtönbe zárták Háy Gyulát, Tardos Tibort, Zelk Zoltánt, Novobáczky Sándort, később Déry Tibort, Eörsi Istvánt...

Kommunista írók, újságírók!

A magyar nép nem csalódott a magyar írókban: Illyés Gyulában, Németh Lászlóban, Tamási Áronban, Kassák Lajosban, Szabó Lőrincben... A Moszkvából idetelepített, lakájerincű pártvezetés csalódott jó néhány, őket megtagadó kommunista íróban.

A parlamentben 1956 novemberében nyüzsgő, szervezkedő Kádár Jánosné a kényszerűen civil újságíróvá vedlett volt államvédelmi tisztben, Darvasi Istvánban nem csalódott.

A Magyar Távirati Iroda Forradalmi Bizottsága 1956. novemberben sztrájkot hirdetett („amíg a szovjet csapatok nem vonulnak ki az országból, az MTI sztrájkolni fog”), és ennek „szovjetbarát” ellensúlyozására jött létre a parlamentben a Kádárné szervezte Kádár-hű tájékoztatási hivatal. Darvasi István októberben az MTI varsói tudósítója volt. Munkatársa állítja, hogy októberben még „a forradalom melletti teljes elkötelezettség jellemezte”, ám november 4. után nagy hirtelen köpönyeget váltott. Párthű szolgálataiért Kádár Jánosné nemsokára megjutalmazta, az MSZMP agitációs és propaganda osztályának vezetője lett, utóbb a Magyar Hírlap főszerkesztője volt éveikig.

Darvasi István használjuk-eldobjuk bolsevik pártnyikhaj: még a *Munkásmozgalomtörténeti Lexikon* (1972) szerkesztői sem tartották arra méltónak, hogy nevét följegyezzék.

1957. november 1-jén fogalmam sem volt, ki az a Darvasi István, akinek *Nyíltan a sajtószabadságról* című, ÉS-ben megjelent írásában azt olvastam: „Van-e sajtószabadság a szocializmusban? Igenis, van. Nagyobb, mint bármelyik más rendszerben.”

2020. június 29-én olvasom újra a több mint hatvan éve írott, hazugságokkal zsúfolt újságcikket. 2020. június 29-én úgy gondolom, és mint írástudó magyar értelmiségi büntetőjogi felelősségem tudatában állítom: Darvasi István gerinctelen, erkölcstelen, kártékony pártkatona volt.

Elkárhozott lélek: bocsássuk meg bűneit – de ne felejtjük el!

„A proletárdiktatúra: osztályuralom, erőszak az osztályellenséggel szemben. Ez az osztályellenség sajtójának elnémítását is megköveteli.” Osztályellenség?! A kommunista írók, költők? Az elnémított, börtönbe zárt Déry Tibor, Háy Gyula, Zelk Zoltán, Eörsi István? A kommunista napilap, a Szabad Nép volt munkatársai: Novobáczky Sándor, Lőcsei Pál, Tardos Tibor, Fekete Sándor?

Kommunista tömeggyilkosok ördögi logikája: Rákosi Mátyás számára osztályellenség Kádár János – évekre börtönbe zárja; Kádár János számára osztályellenség Nagy Imre – bitófára küldi.

Darvasi István e logika alapján 1957 novemberében természetesnek gondolja, hogy aki a párt (aznapi) álláspontjával nem ért egyet, az osztályellenség, tehát elhallgattatandó. Számára – és a hatalombitorló politikai vezérkar számára – a sajtószabadság azt jelenti: aki a párt (aznapi) álláspontjával kételemek nélkül egyetért, az írhat szabadon, aki nem, annak, ha kell, erőszakkal is befogjuk a száját.

És visszafelé is megkezdődik a leszámolás, az *osztályellenség* kíméletlen elhallgattatása, megbüntetése. Darvasi István szerint 1956 tavaszán „kezdettt itt kialakulni valamiféle »sajtószabadság«, a proletárdiktatúrát, a munkásosztály vezető szerepét, a párt vezető szerepét, az internacionalizmust tagadó burzsoá eszmék szabadsága”.

Többször elolvasom ezt a vérfagyasztó mondatot. Tehát mindig az *aznapi* kommunistáknak van igazuk, ők képviselik a helyes osztályálláspontot. 1957. november 1-jén a *tegnapi* kommunisták – Nagy Imre és társai a romániai internálótáborban, kommunista magyar írók, költők, újságírók a budapesti börtöncellákban – Darvasi István szerint megbélyegezhetők, elítélhetők: osztályellenségek. Osztályharc mindennekfölött!

Nagymamám idézte 1957. május 1-jén nagyapám 1919. május 1-jén elhangzott, a kommunistákat minősítő indulatos kifakadását: *Elzikém, ezek nemcsak gazemberek, de tökkelütött idioták is!*

Százéves, időt álló, bölcs gondolat.

GÖMÖRI GYÖRGY

Karantén-napló, történeti párhuzamokkal

GÖMÖRI GYÖRGY (1934) London

Pár héttel a járvány kitörése előtt megkaptam Petneházi Gábertől új Erasmus-könyvét: *Meglelted Spártát* a címe, alcíme pedig: *politikai írások*. A könyvet a Lazi Kft. adta ki, és Gábor mellett Ledán M. István fordította magyarra. Biztos, hogy ebből a könyvből nem lesz bestseller, de egyre nagyobb gyönyörűséggel olvasgatom. Részben azért, mert mindig mélyen érdekelt a történelem, különösen a reformáció története – miért volt a harcias II. Gyula pápa után szinte elkerülhetetlen a wittenbergi pontok kiszögezése? A szónak nemcsak általános erkölcsi értelmében mennyire volt romlott az akkori római katolikus egyház, amelyik metafizikai hiedelmeket próbált a búcsúlevelekkel készpénzre váltani?

De ez a pamflet (*Gyula kizárva – a mennyből*) csak egyike a kötet gyöngyszemeinek. Nagyon érdekes, ahogy a keresztény humanista Erasmus 1508-ban elítéli a háború minden formáját, különös tekintettel a keresztény államok egymás közötti háborúskodására, hogy aztán 1530-ban közvétegye az *Ultimissima consultatio de bello turcis inferendo...* című dolgozatát, amely már a török elleni háború mellett érvel. Más szóval: Erasmusnak is „Mohács” kellett, Lajos király halála és Bécs 1529-es sikertelen ostroma, hogy fölismerje, mekkora veszélyt jelent a török az európai civilizációra. Viszont azt is látja, hogy a törököt csak akkor lehet legyőzni, ha először sikerül „a török legocsmányabb fajtáját” kiűzni a keresztény lelkekből: a kapzsiságot, a nagyravagyást, a hatalomvágyat... Az sem segít, ha az európai államok a költségekre hivatkozva nem toboroznak seregeket, vagy ha egyik-másik ország (mint a franciák I. Ferencsel kezdve) szövetséget köt a törökkel. Tudjuk, hogy végül is a Habsburg Birodalom annyira kiegyezett a Portával, hogy Bécs évtizedekig adófizetője lett Sztambulnak! Ezt Erasmus már nem érte meg, de a Habsburgok biztonságát Magyarország és a töröknek szintén adót fizető Erdély sínylette meg 150 évig.

Más szóval, a Rotterdami Rázmán (ahogy őt magyarjaink a 17. évszázadban nevezték) ma is aktuális, amikor hatalomvágy, önhittség, ugyanakkor kapkodó zavartság jellemez egyes politikusokat, és nem csak olyanokat, akik magukat „nagyon stabil zseninek” képzelik. Ma már világos, milyen

rosszul, mondhatni, katasztrófális következményekkel kezelte Trump a járványt Amerikában, és hogyan járnak követői, olyanok, mint Bolsanaro a sokkal szegényebb Brazíliában, aki újabban napokig próbálta eltitkolni a vírusbeteg áldozatok egyre félelmetesebb adatait. De még Angliában sem sokkal jobb a helyzet: Boris Johnson, aki maga is átesett a betegségen, hiába próbál rózsás jövőképet festeni az angoloknak, kormánya a legjobb esetben csak átvészelte a járvány csúcspontját, és jelenlegi karantén-stratégiáját (pártállástól függetlenül) nagyon kétségesnek tartják a jobban tájékozott tudósok.

Mostanában megint elővettem Samuel Pepys teljes naplóját. Míg Kukorelly Endre az Élet és irodalomban Defoe-idézettel (*A pestis éve*) asszociálja versét, én egy jól fizetett angol hivatalnok és szemtanú közvetlen benyomásait olvasgatom. A nagy londoni bubópestis 1664 novemberétől 1666 közepéig tartott, és mintegy százezer áldozatot szedett, ami egy becslés szerint megfelelt az akkori London lakossága egyötödének-egyhatodának! (A koronavírus halálos áldozatainak száma biztosan kevesebb lesz a ma sokkal népesebb Angliában.) Ami azonnal szemet szúr Pepys feljegyzéseiben, az egyfajta fatalizmus: a járványban meghal orvosa, pár olyan révész, aki rendszeresen átviszi őt a folyón, meg egy vidéki nagynéni, az utcákon többször lát halottat hordozókat, de szűkebb családját a pestis nem érinti, és bár a Tower Hill mellett lakik, eleinte csak hallomásból tudja, hogyan terjed a kór a Cityben és a szegényebb külvárosokban. Családját Woolwichba menekíti, míg ő maga állandóan Greenwichbe és más kikötőkbe járkal. Leírásából nyilvánvaló, hogy a pestis sokkal több áldozatot szedett a szegényebb sorsú emberek, mint a gazdagabbak között. A király, II. Károly például először Salisburybe, majd Oxfordba menekült a pestis elől (ezután Oxford kapuit hónapokra lezárták), Jászberényi P. Pálról, a sikeres londoni magyar nyelvtanárról pedig (a Lubieniecki-levelezésből) tudjuk, hogy ügyvéd barátaival együtt Windsorban töltötte a pestis kritikus hónapjait. De még azok a jómódú emberek, akik Londonban vagy a főváros közelében maradtak, viszonylag

biztonságban voltak, ha csak forralt vizet vagy bort ittak, ha volt elég pénzüik és enivalójuk, és nem érintkeztek betegekkel.

Mivel Pepys korában nem tudták, hogy főleg a patkányok terjesztik a járványt, királyi rendeletre megölték az összes (több tízezer) kutyát és macskát Londonban, ezzel is hozzájárulva a patkányok elszaporodásához. A Londonból menekülőket a környező falvak és városok lakói először kifosztották, majd ahogy a járvány terjedt, nem engedték be – az utak tele voltak nincstelen kőborgókkal és munkanélküliekkel. Magában Londonban rettentés volt a helyzet, a halottaknak óriási meszesgödöröket ástak, és a járvány tetőpontján már a jól fizetett halothordozók is kidőltek, a lovak tetemekkel tele kocsikat hordoztak céltalanul körbe a városban. De közben folyt az élet a jómódúaknál, Pepysről életrajzírója, Claire Tomalin azt írja, hogy egész boldog volt a járvány alatt: bár félt a pestistől, dohányt rágott ellene, közben a Royal Society tagja lett, meglátogatta John Evelyn-t, akinek szép kertje volt, különböző hölgyek után koslatott, gyakran énekelt és táncolt baráti társaságban. És elég sok pénzt keresett a Tengerészeti Hivatal alkalmazottjaként, tevékeny részt véve az elhúzó angol–holland háború tervezésében, aminek érdekes jellegzetessége, hogy a tengerészek hajóikon izolálva elkerülték a járványt. (Ugyanakkor lázadoztak, mert nem fizették őket rendesen, ellentétben a hollandokkal, akikhez még angol önkéntesek is csatlakoztak – azokat jól megfizették.)

A király 1666 februárjában tért vissza a fővárosba, ezután az élet is lassan visszatért a régi kerékvágásba, de csak pár hónapra, mert 1666 szeptemberében kitört a nagy londoni tűzvész, és lényegében elpusztította a régi, „fából épült” várost. Pepys jobban megijedt a tűztől, mint korábban a pestistől, híres az a részlet naplójában, amikor egy kertben elássa sajtját, nehogy a tűz azt is elpusztítsa. De visszatérve a pestisre: egyvalami nem változott 450 év alatt – a halottak kezelése. A koronavírusos halottak egy részét Londonban és Birminghamben kénytelenek a 17. századihoz hasonló tömegsírokba temetni. Ami viszont ma teljesen más, az az NHS, a brit egészségügyi szolgálat hihetetlen teljesítménye – ma, június elején úgy tűnik, az NHS megbirkózott a még számos áldozatot követelő járvánnyal, jóllehet az idősothtonok szűrését – mint másutt is Európában – bünyösen elhanyagolták. Kérdés, Magyarországon, ha a második hullámban valóban „felfut” a ma még alacsony szinten terjedő járvány, hogyan bírja azt el a kormányzat által évekig elhanyagolt és kivéreztetett

egészségügy. Vagy ott is, hasonlóan Angliához, a vírus a legszegényebb rétegből szedi majd a legtöbb áldozatot?

Dolgozószobámban ott függ Thököly Imre gróf J. Hainzelmann metszete alapján Párizsban készült arcképe, hosszú feliratos magyarázattal, amiből úgy tűnik, ez az arckép még a török 1683-as, Bécs alatti veresége előttről való, amikor Thököly hatalma csúcspontján állt. A kuruc vezér fején tollas süveg, vállát szőrmebunda borítja, és bár XIV. Lajos egyáltalán nem pártolta a protestánsokat, a kép alatti magyarázat közli, hogy Thököly „vallása védelmében harcolt” és foglalt el fontos városokat a királyi Magyarországon. Úgy látszik, a Thököly mellé beosztott francia tisztek mellett volt egy „képíró” is, aki ennek a fontos Habsburg-ellenes államférfinak a képmását rögzítette az utókor számára.

Thököly Imre tavaly került újra érdeklődésem homlokterébe, amikor egy Budapesten rendezett nemzetközi konferenciára megpróbáltam összeszedni és értelmezni Magyarországot és Erdély 17. századi képét az angol irodalomban. Ez a török háborúk, illetve a vallásháborúk kontextusában alakult ki és változott, Bethlen Gábotól Zrínyi Miklóson át Thökölyig. Utóbbinak olyan híre volt Angliában (erre már Köpeczi Béla is rámutatott ismert könyvében), hogy „Tekelite” formában angol főnév lett a kuruc vezér nevéből, és a királypárti pamfletekben „thökölistáknak” nevezték azokat a szélsőséges protestánsokat, akik bármilyen (még a törökkel kötött) szövetséget is vállaltak a római katolikus királyok ellen. A konferencián elhangzott előadásomban említettem, milyen változásokon ment át az angol Thököly-kép 1676 és 1690 között, mennyire befolyásolták a kuruc vezér megítélését az angol külpolitika változó szempontjai. A Dicsőséges Forradalom után például már nem illett Thökölyt sommásan elmarasztalni, katonai érdemei mellett az angol figyelem főleg kalandjai, illetve magánélete felé irányult, többnyire franciából fordított művek alapján.

Azt hiszem, a magyar Thököly-kép is revízióra szorul, jóllehet ezt a kitűnő Nagy László már ez előtt pár évvel kezdte *Nem jöttünk égi hadak útján...* című kötetében (Magvető, 1982). Két dolgot kellene a közvéleménynek elfogadnia: hogy Thököly jobb hadvezér volt, mint mostohafia, II. Rákóczi Ferenc, csak más hadvezetés híve, nem szeretett a Habsburg seregeknél sokkal kevésbé felszerelt katonáival nyílt csatákba bocsájtkozni, illetve hogy az ő történelmi megítélését mennyire befolyásolta Rákóczinak a *Vallomásokban* rögzített lesújtó véle-

ménye. (Rákóczi egy helyen „kígyónak” nevezi mostohaapját, olyan embernek, aki ravaszul beférkőzött anyja bizalmába.) De a magyar függetlenségi háborúk közül a Thököly-mozgalom ért el hosszabb időn át jelentős sikereket, és a zernyesti csatával Thököly bebizonyította, hogy elég nagy formátumú hadvezér, továbbá, ha nem tartóztatja le a bűnbakot kereső szerencsétlen váradi basa 1685-ben, és legjobb vitézei nem állnak át a Habsburgok oldalára, még folytathatta volna függetlenségi harcát. És az is érdekes, miért nem engedte II. Rákóczi Ferenc, hogy felkelése kezdetén Thököly visszatérjen száműzetéséből: a vallás miatt, mivel ő egyfajta (vallási és társadalmi) koalícióra támaszkodott, s attól félt, hogy a markánsan protestáns Thököly jelenléte elidegenítheti a főként katolikus tábornokokat. Igaz, a már 1703-ban betegeskedő Thököly jelenléte nem sokat számított volna az akkori helyzetben, hiszen hadvezetésre ekkor már alkalmatlan volt. Mégis, gondolom, megkönnyebbülést jelenthetett Rákóczi számára Thököly 1705-ben, török száműzetésben bekövetkezett halála: ezután még jelképesen sem kellett megosztania senkivel a vezérséget.

Ugyanakkor vissza-visszatérő motívum Rákóczi *Emlékirataiban* a panasz, hogy a háború kezdeti stádiumában alvezérei (így a nagyra becsült Károlyi Sándor is) főleg a régi thökölyánus tisztekre hallgatnak a hadviselésben. A vezérlő fejedelem látja, milyen hátrányban van hadserege a Habsburg csapatokkal szemben felszerelés és a tartós hadviselés szempontjából – ezen még az sem segít, ha rendes egyenruhát kapnak. És a felkelés utolsó két évében még hozzá jön Rákóczi bajaihoz a járvány is! Igen, a pestis. 1709–10-ben ez lesz a császári főlény mellett II. Rákóczi Ferenc legnagyobb problémája, ahogy írja: „a németek egyfelől szorongattak, a pestis másfelől” (Vas István fordítása), és 1710 február–márciusában már arra kényszerül, hogy a pestis következtében félig vagy egészen kiürült falvak közelében táborozzon, hogy „az elhagyott házakat lebonthassam és fájukat felhasználjam”. (Képzeljük el a maradék jobbagyság érzéseit, amikor a katonság fél falujukat eltüzel). Rákóczi azt is írja, a „zavaros jellemű” Bercsényi Miklós rettegett a járványtól és menekült előle, de a pestis követte, ellenben nem hatolt be Rákóczi saját, Eger melletti táborába. Más forrásból viszont tudjuk, hogy a pestis a Dunántúlon is aratott, és ennek lett áldozata a többi közt 1710-ben Gyürky Pál kuruc tábornok. Mivel az elhúzódó

hadműveletek és a járvány miatt visszaesett a mezőgazdasági termelés, és a farkasordító hidegben a legtöbb kuruc tiszt családjá a lengyel határra menekült, ahol nem volt, aki élmezse őket, jobban érthető Károlyi Sándor alkuja Pálffyval, ami ugyan biztosította „a magyar nemesi szabadságjogokat”, de a Rákóczi által elutasított szatmári békéhez vezetett.

Miért nem fogadta el teljesen II. Rákóczi Ferenc Vaján Pálffy János feltételeit? Két okból: mert (úgy mond) nem akart esküszegő lenni, tehát nem volt hajlandó lemondani az erdélyi fejedelemségről, és mert továbbra is külföldi (inkább orosz, mint francia) diplomáciai, illetve katonai segítségben reménykedett. Utóbbira, mint annyiszor a magyar történelemben, nem számíthatott igazán – az a nagypolitikai húzásoktól függött, és e politika érdekei temették el a helyi reményeket, azzal együtt, hogy XIV. Lajos többszöri ígérete ellenére sem vette bele Rákóczit a Habsburgokkal kötött békeszerződésébe. Senkinek sem volt elég fontos Európában a magyar szabadságharc. Maradt a huszonnégy évig tartó, Rodostóban végződő száműzetés.

Visszatérek Erasmushoz, írásom elejére. Nem mindenben volt igaza, de ami a háború és béke kérdéseit illeti, abban általában igen. És meggondolandó, amit *Miksa császár és ágyúí* című esszéjében ír: „Zsarnok mindenki, aki maga érdekében uralkodik, akármilyen névvel is cicomázzák” (Ledán M. István fordítása). Vannak axiómák, amik ötszáz év elmúltával sem évülnek el. Ki hiszi el Európában, hogy Donald Trump az amerikai állampolgárok többségének érdekében politizál, illetve csak „viccből” ajánlott mérgező fertőtlenítőket a koronavírus ellen? Az orvosok a hajukat tépik az elnök felelőtlen ostobaságai miatt, az Egyesült Államokban, amikor ezt írom, a koronavírusos halottak száma régen átlépte a százezret, és egyre növekszik. Eddig egyedül a helyi kormányzók távolságtartó intézkedései voltak képesek annyira-amennyire csökkenteni az áldozatok számát. Trump viszont hamarosan újraindítja kampánygyűléseit, ahol aztán szó sincs távolságtartásról. Úgy tűnik, sikerült átalakítania egy francia király híres mondását – „utánam az özönvíz” – arra, hogy „előttem az özönvíz”. Csakhogy ez az özönvíz olyan erős, hogy még ezt az öntelt, műveletlen, erőszakos, demagóg félbolondot is elsőpörheti.

2020 júniusában

TAKÁCS DÁNIEL (1984) | Monor

TAKÁCS DÁNIEL

Roger Scruton: A szépről

A szépség fogalmáról összefoglalás vagy akár bevezetés igényével értekezést írni nem egyszerű feladat. Az első nehézség abból a nyilvánvaló tényből fakad, hogy a mindennapokban a legkülönbébb dolgok jellemzésére használjuk a *szép* megnevezést. Így beszélünk például szép tájról, szép gondolatokról, szép emberekről, szép versekről, szép festményekről, de akár szép autókról és szép házakról is. Vagyis a szép és a szépség fogalmának használata a tartalom meglehetősen heterogenitásával jár együtt. Ezután a kérdés, hogy mi az a szép, amely az előbb felsorolt dolgokban közös lehet, illetve hogy léteznek-e olyan dolgok – és ha igen, melyek azok –, amelyek a szépséget kitüntetett módon megjelenítik, továbbvezet a második nehézséghez. Ez pedig abból fakad, hogy miután a szépség antikvitásból származó klasszikus elmélete a 17–18. századokban megingott, a fogalom a 19. században a művészetben lett otthonra – innen a *szépművészetek* kifejezés. Vagyis a magas művészet kitüntetett tárgya a szép. Mindezzel csupán annyi a probléma, hogy nem sokkal azután, hogy a szépséget a szépművészetek tárgyaként határozták meg, ezek a művészetek átfogó támadást indítottak a szépség művészi konvenciói ellen. A 20. századra, ezen átfogó támadásnak köszönhetően, a század sok kiemelkedő műalkotását szemlélve nem nagyon jut eszünkbe a *szép* megjelölést használni, helyette inkább az olyan jelzők váltak meghatározóvá, mint az *eredeti*, *meglepő*, *sokkoló*, *szorongató*, *újszerű*, *érdekes* vagy *izgalmas*. Miután a szépség és a 20. századi avantgárd útjai elváltak egymástól, a fogalom mára hontalanná, egyenesen gyanússá vált, úgy tűnik, nincs olyan metafizikai tartama többé, amely egy kitüntetett területet határozhatna meg a hétköznapi fogalomhasználat reflektálatlan sokfélesége közepe.

Roger Scruton, a nemrég elhunyt angol filozófus szépről írt – eredetileg 2009-ben megjelent – könyvében maga is jelzi e nehézségeket. Ezzel együtt megpróbálja bemutatni, hogy a szépség transzcendenciája ma is jelenvaló, és a kiteljesedett és harmonikus emberi élethez nélkülözhetetlen az ezzel a transzcendenciával való kapcsolat. Ebből következik az is, hogy a dolgok esztétikai minőségéről szóló íz-

lésítélet nem lehet relatív: „az egyik dolog lehet szebb, mint a másik”, valamint „az ízlésítélet a szép dologról szól, nem pedig a szubjektum lelkiállapotáról”. Az ízlésítélet szubjektív – nem ítélték a szépről anélkül, hogy magam is meg ne tapasztalnám –, ugyanakkor általános helyeslésre tart igényt. Scruton koncepciója a kanti esztétikára, illetve az esztétikai diskurzus 18. századi kezdeteire épít. Kanttól átveszi azt a központi gondolatot, hogy a szépség meghatározó vonása az, hogy a szép szemlélésében talált örömhöz nem kapcsolódik semmiféle, magán a szép dolog jelenlétén túlmutató érdek. Másfelől pedig fontos a 18. századi, főként angol kritikusok munkássága, akiknél a szépség még nem vált a művészetek privilégiumává, az esztétikai érzék – a szép iránti érzéssel együtt – elsősorban jó ízlést jelentett, amely a helyes modort éppúgy meghatározta, mint egy általános műveltséget és egy jó értelemben vett kifinomultságot. Scruton tulajdonképpen nem tesz mást könyvében, mint hogy megpróbálja finoman kiegyensúlyozni a kanti meghatározást – szép az, ami érdek nélkül tetszik –, és szorosabban hozzákötöni a mindennapi élethez, érzelmeink és vágyaink kiműveléséhez. Így a szépségnek szerinte fellelhető egyfajta fokozatisága, ami viszont nem jelent feltétlenül fontossági sorrendet is: a házak, ajtókeretek, épülethomlokzatok és kertek „minimális szépsége” legalább olyan jelentős az emberi élet szempontjából, mint a legnagyobb műalkotások szépsége. A „mindennapi szépséggel” kapcsolatos ítéleteinkben – írja Scruton – az „odaillóság” kritériuma szerint választunk a rendelkezésre álló lehetséges alternatívák közül. Az odaillósággal (*fittingness*) kapcsolatos ítéletek távol vannak attól, hogy a tiszta, érdek nélküli szemlélet mutatkozzon meg bennük. Ugyanakkor Scruton szerint a „minimális szépség” konvenciók által meghatározott szférája is az ember azon erőfeszítését tükrözi, hogy otthon teremtsen a maga számára, és otthon legyen ebben a világban. Egyik legfontosabb gondolata ez a könyvnek, hiszen az otthon-lét vágya és ígérete a kapcsolatot a mindennapi szép és a magasabb rendű szépségek, a természeti, az emberi és a művészeti szépségek között. A szép tapasztalata „azt mondja nekünk, hogy *igenis* otthon vagyunk ebben a világban, hogy a világ már

úgy van elrendezve érzékeinkben, mint olyan hely, amely illik a hozzánk hasonló lényekhez.”

A mondat értelme az, hogy a szépség tapasztalatában a világ úgy mutatkozik meg, mint ami „illik” azokhoz a lényekhez, akik szabadok. A nagy műalkotások szépségének, az emberi szépség legintenzívebb megnyilatkozásainak tapasztalata Scruton szerint fedésbe kerül a „szent” tapasztalatával, s ennyiben teológiai vonatkozásai vannak. Ám itt nem egy hagyományos értelemben vett vallásos tapasztalatra kell gondolni. Scruton itt a maga módján ismételt Kant filozófiájára támaszkodik. A tiszta szépségnek és a szentnek a tapasztalatában a szépség tárgyát, illetve a szent dolgot érinthetetlenként, különállóként és akár tiltottként tapasztaljuk meg – érinthetetlenként és tiltottként, mert ezek a tárgyak kívül kerültek a hétköznapi tárgyak világán. Scruton azt írja, hogy a szenttel való találkozásban a transzcendentális szubjektum ad hírt magáról. A transzcendentális szubjektivitás a kanti terminus arra a létmódra, amelyben mi, emberek, ésszel rendelkező és szabad, ugyanakkor az anyag törvényeinek alávetett lények létezőnk. A transzcendentális szubjektum végső soron a szabadság nézőpontja, s a szép és a szent dolgok a szabadság megtestesülésének misztériumát jelenítik meg. Mind Kant, mind Scruton számára a szabadságot valami radikális transzcendencia – kivüliség – közvetíti. Csakhogy míg Kantnál ez az erkölcsi törvény, addig Scrutonnál a széppel és a szenttel való találkozás. A szabadság megtestesülésének egyedi és

megismételhetetlen mozzanata ennek a megtestesülésnek az idealitásával is szembeesít, vagyis a befogadó részéről a „tökéletlenség alázatos érzésével” jár együtt. Ennyiben – mondja Scruton – nincsen szép morál nélkül, de nincsen kultúra és humatitás szépség nélkül.

Így egyes kurrens művészeti formák, amelyek elkötelezettsége a deszakralizáció, valamint a *l'art pour l'art* azon változatai iránt, ahol a mű sokkal inkább provokatív gesztus és vicc szeretne lenni, mintsem az anyaggal és a formával való komoly foglalkozás – Scruton szerint a kultúrát és a humánus élet reményét teszik elérhetetlenné.

Jogos kérdés, hogy mindez hogyan fest a kortárs művészetelméletek fényében. Scruton a 18. századi polgári filozófiákra építi fel a saját elméletét, miközben az a polgári társadalom, amely mintegy megszülte a szépségnek ezen filozófiáit, már csak töredékeiben létezik. Mindenesetre Scruton szerint szabad lényekként lehetőségünk van arra, hogy elutasítsuk a jelen kultúrát a giccstermeléssel, a profanizációval együtt. Vajon azt jelenti-e ez, hogy arra is lehetőségünk van, hogy „egyáltalán ne a jelenben éljünk”? Ezt mindenkinek magának kell eldöntenie.

Roger Scruton könyve *A szépről* az MMA Kiadónál, a Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet kezdeményezésére jelent meg, első köteteként a *Pars Pro Toto* című sorozatnak, amelyet a tervek szerint további fordításkötetek követnek majd.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális száma az Írók Boltjában, valamint az ország fontosabb, nagyobb újságosainál minden hónapban kapható.

Az alábbi helyeken biztosan hozzájuthat:

BUDAPEST II. kerület • Széll Kálmán téri metróállomás • Budagyöngye, újságos, Szilágyi Erzsébet fasor 121. • **III. kerület** • Flórián üzletközpont, újságos • **IV. kerület** • Újpest Központ metróállomás, újságos • **V. kerület** • Kálvin téri metróállomás, újságos • Városház utca 3–5., újságos • Váci utca 10., újságos • **VI. kerület** • Nyugati téri aluljáró, újságárus • **VII. kerület** • Blaha Lujza téri aluljáró, újságárus • **IX. kerület** • Határ úti metrómegálló, újságárus • **X. kerület** • Árkád bevásárlóközpont, Örs Vezér tér 25/A • **XI. kerület** • Allee bevásárlóközpont, Október 23. utca 6–10. • **XII. kerület** • Déli pályaudvar metrómegálló, újságos • Hegyvidék Bevásárlóközpont, Apor Vilmos tér 11–12. • MOM Park, újságos, Alkotás utca 53. • **XIV. kerület** • Sugár bevásárlóközpont, újságárus, Örs vezér tér • **XV. kerület** • Pólus bevásárlóközpont, újságárus, Szentmihályi utca 131. • **DEBRECEN** • Cora, újságos, Kishatár utca • Csapó utca 100., újságárus • Fórum Debrecen, újságos, Csapó utca 30. • **EGER** • Széchenyi út 20. újságárus • **GYŐR** • Révai Miklós utca 4–6., újságárus • Vásárcsarnok, újságárus, Herman Ottó utca 25. • Győr Plaza, újságárus, Vasvári Pál utca 1/A • **GYULA** • Béke sugárút 12., újságárus • **KAPOSVÁR** • Fő utca 23., újságárus • **KECSKEMÉT** • Március 15. utca 15., trafik • **MISKOLC** • Szinva Park bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy Zsilinszky út 2–4. • **NYÍREGYHÁZA** • Korzó bevásárlóközpont, újságárus, Nagy Imre tér 1. • **PÉCS** • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy út 11. • **SOPRON** • Széchenyi tér 13., újságárus • **SEGED** • Dugonics tér 1., újságárus • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Londoni körút 3. • **SZÉKESFEHÉRVÁR** • Alba Plaza, újságárus, Palotai út 1. • **SZOLNOK** • Pelikán bevásárlóközpont, újságos, Ady Endre utca 15. • **SZOMBATHELY** • MÁV állomás, újságárus • **TATABÁNYA** • Győri út 3., újságárus • **VÁC** • Káptalan utca 3., újságárus • **VESZPRÉM** • Kossuth utca 1., újságárus

SZAKOLCZAY LAJOS (1941) Kismaros

SZAKOLCZAY LAJOS

A festészet mint életprogram avagy Simonyi Emő lét dinamikája

Él Münchenben egy igazi expresszionista festőművész, Simonyi Emő. Akiről, annak ellenére, hogy fél évszázad alatt több mint kétezer-ötszáz (!) művet alkotott, itthon nem nagyon vesznek tudomást. Talán a szakmát elsőbben az zavarja, jobbára a hazai ítésekre gondolok, hogy éppenséggel egy – erőteljes képei láttán ki gondolná – nőművészlől van szó? Németország, ahol 1971 óta él, ugyan megbecsüli – könnyen teszi, hiszen, gondoljunk csak a *Die Brückére*, ott ring az expresszionizmus bölcsője –, ám magyar művészként, bárhogya is hozta a *bolyongó sorsa*, szülőhazájában (is) szeretne érvényt szerezni művészetének.

Szó se róla, az évtizedek alatt ugyan Magyarországon többször kiállíthatott, a festmények és grafikák mellett festett kartonszobrai is bemutathatta (Vasarely Múzeum, Ernst Múzeum – 1992, Szombathelyi Képtár – 1998, Budapest Galéria – 2000, Pécsi Galéria – 2002, Győr, Jászberény, Eger [Templom Galéria] – 2011, Párbeszéd Háza – 2017), de úgy látszik, ez sem volt elég meggyőző művészetének befogadásához. Mi irritálhatta, mi zavarhatja a közeget? A különös, nálunk nem annyira megszokott látásmód? A képek sokszor sokkoló előadásmódja, kíméletlensége? A fölkavaró és sosem a megnyerő édesség felé tartó színvilág? A „szociofotót” nemegyszer darabjaira bontó és saját látomásai szerint újraalkotó látomás? Az esetenként meghökkentően „durva” szépség? A keresztfárról lehúzódo szenvedés-gyötrellem paradox életerejé? A művész visszahúzódo „nyersessége”, aki jobban bízik megszenvedett műveiben, mint az értük való harcban?

Akárhogya is van, a föntiek ellenére egy olyan életművel van dolgunk, amelynek sodrásához, fölkavaró egyediségéhez kétség nem fér. Tematikai változatossága, a jelrendszerben – és minden egyes tagjában – megvalósuló erő, legyen az ember, állat, növény, egészen különös univerzumot eredményezett. Természetesen a hallatlan műveltségélmény, a filozófiában és a szociológiában, a zenében és az irodalomban, az építészetben és a színházban, a növény- és állattanban való jártasság, korunk egyéni és társadalmi sorstragédiákkal vegyített tonnáinak súlya – saját, mindenre érzékeny, érzelmi hálóján átszűrve – nagyon is segítette a zűrzavart és káoszt *egyéni* renddé avató látványvilág megteremtését.

Egy helyütt a művész azt vallja, hogya mindezt – a kitárulkozás fájó őszintesége – az életét „fűszerező” kiüttlanság és szenvedés eredménye. Lehetséges. Ám a gyermekkori élmény különlegessége és borzalma (csak egyet említsünk, az Elmegyógyintézet melletti – itt volt lakásuk – lakozás, az ápolttakkal való játékos együttélés) csupán egyetlen hatásos, pszichológiailag lesújtó és főlemelő élmény. Ehhez jön az évtizedek alatti bolyongások – Afrika, Észak-Amerika, Dél-Amerika, India, Japán stb. – révén tapasztalt megannyi szoció-helyzet: gazdagság és szegénység, előrefutás és lemaradás, metropolisz és favella, elfogadottság és kiutasítás, erőfitogtatás és gyöngeség, játék és borzalom stb. kontrasztokban feszülő drámája.

Simonyi művészetében fontos szerepet játszanak az itáliai élmények (Toscanában van műtremháza), a reneszánsz káprázatos világa, a mitológiai gyökerek (görögség, Biblia stb.) és a történéseivel így-úgy ajzó terepek. Innen, ebből a páratlan élményvilágból eredeztethetők, a lét furcsaságaira is választ adva, a meghökkentő képkivágások, látásmódok. Semmi sem szokványos, semmi sem megszokott.

Csak egyetlen példát! Velence általában a kellem és a züllöttség, a sugárzó szépség és a kék város, gondoljunk csak Casanovára! A tenger, a sima víz, a lagúnákon billegő gondolák, a Canal Grandén robogó vaporettók s még a szállító hajók is nyugalmat árasztanak. Művészlünk mindezekkel el-lentétben mit lát? Csaknem vértől csöpögő vízi járműveket. A gondolák utasai többnyire állatok. Kiszolgáltattak a vágóhídra való érkezés zsúfoltságában, a hús *kiáltó* némasága csak fokozza a transzírozott test drámáját. S miként a 2007-es, vegyes technikával készült sorozat mutatja, jobbára meg vannak feszítve. A *Velencei lagunán* egy fakeresztre húzott bika „pózol”, és az *Európa és a bika*

című képen is ugyanez a megfeszítési jelenet látható, azzal a különbséggel, hogy a hajdanán elrabolt nő, Európa itt igazságtevőként van jelen. Úgy is mint *erő-akt*, gondolásként az ő evezőrudja hajtja-irányítja a gondolat.

Koczogh Ákos az expresszionizmusról írott tanulmányában többek között Goethét idézi: „A festészet azt fogalmazza meg, amit az ember látni szeretne, vagy amit látnia kellene, nem pedig azt, amit amúgy is lát.” S ehhez még hozzáteszi Hermann Bahr megállapítását: mindez akár az expresszionizmus programja is lehetne. Ha a fekete-fehér kontrasztok, több más egyéb mellett, az expresszív látás megtestesítői – lásd a grafikai arzenált! –, akkor Simonyi Emő golgotai sötétje mindennél jobban világít, Passiója érzelmi kataklizmákat tör föl. Szálkákra bontott keresztje, paradox, sűrűvé, elviselhetetlenné teszi Krisztus szenvedését.

Ha csak egy pillantást is vetünk például az egyik ős, Mac Beckmann *Levélet a keresztről* (1917) című grafikájára, azonnal látni, hogy ezzel a rajzi „eleganciával” (testillúzióval) szemben müncheni piktorunk minő végítéletserű alakokat formáz. Az égő, duzzadt testek „tartóoszlopait”, a még legválságosabb pillanatban is „örző” csontokat árulni lehetne a *bűn* piacán. Nincs lezárás, csak robbanó kimerevítés van (*A kereszten I-II.* – mindkettő 2017, tus, papír), mintha a világ „ácsszerkezete” dőlt volna össze. Szintén az anatómiailag tökélyre fejlesztett testek helyzete, mozgásimitációja határozza meg a drámai cselekvés hatékonyságát, irányát (*Passió I.* – 2004; *Passió V.* – 2004; *Passió IX.* – 2006, mind tus, papír, 50 × 70 cm). Az expresszív lendület mint gomolygó testgúla egyszer állatember szörnyekkel sokkol (*Nare moss* – 2011 tus, papír, 50 × 70 cm), másszor meg a föltoronyló bűn mindent magával sodró intenzitásával (*Lucifer zuhanása* – 2017, tus, papír, 50 × 70 cm).

A Párbeszédék Háza grafikai kiállításán épp az volt a meglepő – jelzesszerű hangoztatásával: azért mégiscsak a festészet van az életmű fókuszában –, hogy a fekete-fehér végletes drámai kontrasztjában egyszer csak megjelent (ugyancsak bibliai a téma) a színekben tobzódó test fájdalmas gyönyöre (*Szamaritánusok* – 1985, olaj, vászon, 203 × 182 cm).

Mint megannyi klasszikusnál, Simonyinál is a rajztudás az alap. Nem véletlen, hogy a Magyar Képzőművészeti Főiskolán – a Kádár György-osztályból a társakkal való megkülönböztetés miatt átkerült a Konecsni György vezette csoportba – Barcsay Jenő, a világhírű *Művészeti anatómia* szerzője volt a kedvenc tanára. Az utolérhetetlen, az emberi testet valósággal „világmodellé” – a tanítvány legalábbis így érezte – emelő mester. Az innen hozott, sok gyakorlattal megerősített tudás képesítette arra (Konecsnitől pedig a reklámgrafika csinját-binját leste el), hogy 1993-tól 2016-ig a müncheni Művészeti Akadémián festészeti anatómiát oktathasson.

S ami az életmű kialakulásában fontos (nem művészeti, ám a művészet létrejöttét igencsak segítő) szerepet játszott, az nem más, mint a Siemensnél hosszú évekig végzett reklámgrafikai tevékenység. Az így megszerzett anyagi bázis – nem viskó, hanem kupola – biztosította a szinte világ körüli utakat. Az olaszországi sűrű lakozást, a világ minden táján lévő múzeumok, képtárak anyagának megismerését és – a nyughatlan festőművész számára ez elengedhetetlen – a mindenkor s mindenütt fölzaklató hétköznapi, színházi stb. élményeket.

Az összes, erőt fitogtató, testpompájában kicsattanó, harcoló-küzdő, élet-halál játékot űző alak (figura) ebben a *képi* megközelítésben, egy kis megengedéssel, cirkuszi hős, lisztes arcú harlekin. Csak hosszasan nézvé a tűzhányónál égetőbb porond – a londoni Határ Győző így mondotta volna: *világszínház* – eseményeit, jövünk rá, hogy *belül* valami iszonytatóan fáj. Az alkotó és a látomásában megjelenők ebből a szempontból édestestvérek.

Egy templom, egy ókori falrész, egy zsúfolt uszoda, egy cirkusz, egy manézs, egy piac, egy bibliai történet, egy mitológiai jelenet, egy állatsereglet, a paradicsomi lét egy darabja, egy egzotikus növény – a legfrissebb képeken például az emberportrévá avanszáló kaktusz (*Szelfi-sorozat*) –, mind-mind az ecsetfantázia része. Méghozzá oly módon, hogy a *couleur locale*, azzal, hogy az ábrázolás mikéntje szerint túllép a valóságon, egyetemes látomássá tágu. A Jászdózsai Művésztelepen (2010) készült képek tyúkudvari szerelmi láza és a magyar szürkemarhák mondákba illő tartása, kecsessége ugyan a *helyi szín* káprázatos színekkompozíciókban való megjelenítése, de a hihetetlen (itt szép, másutt tragikus) humor az egyszeri pillanatot mítoszi magasságba emeli (*Udvarlás, Kakas úrfi, Szebb a páva, Szürkék, este, Vízükörben, Tangó*).

A törzsi művészet éppúgy rabul ejti, mint (csak párat az izgató ezerből) az angol, a német, a norvég, az olasz, a németalföldi expresszív irányzatok (Beckmann, Bacon, Freud, a futuristák), a római akadémizmus éppúgy, mint a Nápolyi Iskola. Ez utóbbi kettőre (is) vonatkoztatva írja a pályatárs,

SIMONYI EMŐ (1943) München

Konkoly Gyula: „mélylélek-vízióinak előadásformája sokfelől párolódott homogén sűrűséggé, hétköznapi használatú személyes képi világgá” (*Bevezetés Simonyi Emő művészetébe* – 2000). Mikor Simonyi vallomásszerűen közli, hogy „az egyik legnagyobb Rubens-gyűjteménnyel élek egy városban, de Caravaggio és iskolája is fő célja vándorlásaimnak”, a klasszikusok iránti vonzódása mindennél nagyobb hangsúlyt kap. Olyan erős, hogy egyetlen modern festő sem tudja elhomályosítani.

Mit lehet ehhez hozzátenni?

Szín, erő, dinamika, mitológiába nyúló valóság és átpoétizált reáliák jellemzik az életművet. S az egészét átfogja valaminő hihetetlen teljességigény, amelynek az *életes* láz a motorja. Simonyi nagy szenvedések árán, a pszichológiailag megteremtett pokolba (önvizsgálat) lemerülvén a festészetet életprogramként műveli. Mintha csupán általa létezhetne. Mintha csak a lét komoran gyönyörű dinamikája – az örökös tanulás és tanítás – röptethette volna arra a pályára, amely ég és föld „metszéspontjában” találja meg gondolati s érzelmi villódzásának terepét. Így is van, festészete – kevés absztrakcióval és az elképzelhetetlen módon tömény valósággal – ezáltal él.

És plasztikája?

A tojástempera révén izzó kartonszobrok négy oldalára festett-rajzolt, akár gólemmé, akár csontkollektívává, akár leszakítottóságában szétzilált, majd figurává (törzsek, karok stb.) összeálló világ szinte körplasztikaként hat. Azzal is, hogy különleges térfoglalása folytán csaknem lebeg, illúziót keltő tálalása kép és valóság (az élekre hegyezett valóság) egyik a más erősítő tükre. Rejtélyük föltárása kapcsán megint csak a főtebb már említett Konkoly Gyulát kell idézni: „Simonyi Emő festett plasztikái, óriásai nem negroid-kubista művek; olyan művek csupán, melyek autonóm módon laknak a picassói, szabad képzőművészeti térben. Létrejöttük a táblaképekkel megegyező: a »fejből« leábrázolás evidenciája, a művészet múltjának fölényes birtoklása és szabad, »fejből« citálása, a lehetetlenségek észrevétlen könnyedségű megoldása, a befejezés hétköznapiak tűnő egyszerűsége és az egymástól független művek koherenciája.”

Hadd tegyek hozzá egy párhuzamot! A kubusoknak, épp a szép barbárság miatt, súlyuk van. S ebben a „nyers” barbárságban – a nagy spanyol a festett kerámiaszobrok felé nyitott, Simonyi gólem-kubusaival a papír(karton) plasztika irányába – Picasso a példa. („Amikor Simonyi Emő geantjainak helyét, vizuális világát említettem, Picasso szabadságának a világára céloztam” – írja Konkoly.) Az alakítás milyensége: dinamikája, és minden felül az erőt sugallani való *akarás* – a spontán alakuló festészet – gyönyörét anyagivá tenni, körplasztikaként (vagy majdnem körplasztikaként) láttatni, jócskán beleillik a művész, említettem már, teljességet követelő, a *megvalósítás* öröme győzelemként érző s értékelő programjába.

Azonban az életmű plasztikai kitekintése, bármily komolyan vette is az alkotó, alighanem csak másodlagos. Miért? Mert eme „toronyok” ugyancsak a festés, a fölülről lefelé tartó ecset expreszszív lendülete a fontos. A húzóerő a föld vonzása. Gyorsulva a megsemmisülés felé. Az egri kápolnatárlat hat és fél méter (!) magas „oltárképe” – mindennél fontosabb volt, hogy a különleges (építészeti) térben ne maradjon üres az apszis – szintén a dantei pokol jegyében készült, a zuhanó testek (bűnök?) garmadájával. Ilyen tragikusan szép, ékkel a földbe csapódó „országutat” még nem láttam. Szállongó testek, „izommunkával” – mert a zuhanást akarva-akaratlan maguk is segítették – a mélybe! A művész az indító lökésre emlékeztvén közli, valójában az egri várfalak ösztönözték a *zuhanást*. Ám a festmény jóval több, mint történelmi ereklye – mitikus figyelmeztető.

Semmi sincs véletlenül, semmi sincs előkészületlen. Ha a terepet, a kultúrát, az ottani életet bebarangoló jegyzeteit olvassuk, a „kép-előzmények” világosan regélnek. „Itáliában, főként Toscanában, részben az ösztöndíjam, részben a művészeti oktatásom miatt egyre több időt töltöttem. Az ottani környezet lefegyverző. Katedrálisok, kézzel érinthető művészeti kincsekkel, Lorenzettitől Luca Signorellig. A futuristák öröksége. A természeti adottságok, kénes, hisztorikus fürdők, Tarkovszkij *Nosztalgijájának* a helye... Egy, még Leopold óta szekularizált kolostorban nyári egyetemet tartottam, amelyen nemzetközi, ausztrál, amerikai, svájci, ausztriai és németországi tanulni vágyók – dizájnerek, grafikusok, festők és műkedvelők – vettek részt. Azokban a kolostorokban, ahol ipari és mezőgazdasági munka folyt, és adót fizettek a Habsburgoknak, a bencés barátok mai napig gazdálkodnak, és ápolják a gregoriánus rituálékot és kórusműveket, Sodoma (Giovanni Antonio Bazzi) és festőkollégái munkáival falaikon. A vízben és borban gazdag környék kedvet adott egy Klérusról szóló képciklus megfestésére...” (Olajtempera-vásznak: *Sárpakolás* – 2005, 120 × 160 cm; *Beavatás*

– 2006, 85 × 110 cm; *Saturnia* – 2006, 120 × 160 cm; *Misszionárus* – 2007, 75 × 103 cm; vegyes technika-papír: *Fürdőzők* – 2006, 30 × 36 cm. Ugyancsak egypár a toscanai képek közül: *Dionüszoszi játékok I.* – 2008, vegyes technika, papír, 25 × 35 cm; *Szakácsnő, a gyönygytyúkkal* – 2008, olajtempera, vászon, 110 × 140 cm; *Csendélet hallal* – 2009, olajtempera, vászon, 65 × 80 cm; *Vihar* – 2007, vegyes technika, papír, 30 × 40 cm.

Azért a villanásnyi „kép-előzmény” mint élménygyűjtés fölemltetése – a megírandó monográfia (csak találjon szerzőt) nyilván ki fog térni a nagy utak: London, Calcutta stb. festmény- és grafika-hozadékára –, hogy lássuk, akár egy villanásra, az előkészület megannyi élményhabzsolását. Amit fontosnak tart, azt rögtön beírja naplójába. Nem véletlenül várjuk életrajzi regényét (is), hiszen az érzelmi karakter, a világot átalakító – jobb útra térítendő – szándék betűiből, betűi nyomán ugyancsak kitetszik.

Ha megmagyaráz valamit Simonyi művészeti-emberi alapállásából egyik bejegyzése, sok van ilyen, érdemes ideemelni. „Nem hiába rajzoltak, festettek a klasszikus festészethez ragaszkodók, Max Ernst és mások madár- vagy bikafejet figurájuknak; részben mert az antik időktől megkapták a szereposztásukat, mint Minótauroszt, de a sok lekerekített fejen, a formai változatosság kedvéért jó látni egyszer valami mást, egy sas vagy ibisz hegyes csőrét. Gondoljunk a karneválok, a *commedia dell' arte* szívesen felvett maszkjaira. Belemélyedtem az Evangelisták világába, illetve a környezetre húztam attribútumukat.

Erőtlenül meggazdagították formavilágomat. Megfigyelni a környező modelljeimet, ahogy munkája után a fiatal arató az összeizzadt ingét lehúzza, és közben a búzaszemek esőként peregnek a vállára, egy rajzoló számára archaikus kép. Az Evangelistákat magammal vittem a nagyvárosokba is, a grattaciélók (felhőkarcolók) közé. Bevontam őket a földi marxisztikus [saját lelemény – Sz. L.] ideológiába. Marx és Bika (Lucas) együtt sütik nyárson a sást (Johannes). A sas áldozatul esik az izmusoknak. Földünk tönkretévese hatalmas léptekkel halad előre. Tolják előre az apokalipszis gondolatait. Dániel hajdani jóslatai, a Haruspices agil jövőbelátását idézik az események. Erről szól az *Apokalipszis*-rajzsorozat. A közel-keleti háborúk ezeréves gyűlöletet szabadítanak fel. Értelme nincs, zsoldosok hada meggyőződés nélkül pusztít, hagyományos, tradicionális foglalkozási ág. Az ember nem változott sokat. A tudás hatalom, kis rétegek megtartják maguk számára. Még soha ennyi tudatlan ember nem élt a földön.

Rajzaim megsiratják a világot. Egy lángoló hangszeren játszó Evangélista muzsikál az idő végének. A másik rajzciklus a *Passió*. Hosszú utakat tévő zarándokok, a keresztre feszítés aktusa láthatatlan keresztekkel, egy fájdalmas balett, kitárt karokkal való tánc...”

A mindenről való lemondás keserűsége? Lehet.

Ám ami a papíron vagy a vásznon van, *dübörgően* él, dinamikus, kicsattanó élet. A *véres valóság* mint témán kívül az *Apokalipszis*- és a *Passió*-sorozat, valamint a húsokat szállító s befogadó Velence stb. ugyancsak. Még a zsánerképek is – a megfestés módja teszi – feszültségtől izzanak. Ez utóbbiak közül nem egy a méretével is hat: *Lakoma, Artisták* (mindkettő 2010, olajtempera, vászon, 200 × 150, illetve 195 × 150 cm). És akkor még hol marad a *Lepanto I-II.* (mindkettő 1982, akril, csomagolópapír, 200 × 390 cm), a *Csendélet* (1986, diszperzió, vászon, 200 × 190), a *Rio de Janeiro* (1986, olaj, vászon), az *Exodus* (1989, vegyes technika, vászon, 240 × 360 cm), a *Szumó VI. és Szumó VIII.* (mindkettő 1991, vegyes technika, vászon, 190 × 240, illetve 200 × 240 cm), a *Koncert Henry Purcellnek* (1996, olaj, vászon, 200 × 240 cm), a *Cunami III., IV., V.* (mindhárom 2010, olajtempera, vászon, 240 × 195 cm), a *Tutaj II.* (2009, olajtempera, vászon, 190 × 150 cm), az *Óriás* (1998, festett karton, 310 × 250 × 120 cm) és a *Test I-XXI.* (mind 1988, akril, dobozkarton, 300 × 250 cm) szerkezeti bravúrjainak és színekombinációinak szinte utolérhetetlen tökélye.

Simonyi Emő büszke lehet külföldön kapott díjaira (Best Design of the Year grafikai díj [London] – 1968; München Festészeti Nagydíja – 1988, Civitella d' Agliano – 1988, Ebersberg város díja – 1989), de még inkább pedagógiai munkásságára, hiszen az élete egyik (nagyobbik) részét az anatómia tanítására tette föl. A müncheni Művészeti Akadémia katedróján kívül oktatott Ausztriában, Olaszországban. 1998–2009-ben a hamburgi Pentimenten volt vendégprofesszor, 1999-től 2010-ig a Sant' Anna in Camprena nyári akadémiaját („Malakademie Simonyi”) vezette. 2013–Kunstakademie Bad Reichenhall, és 1995 óta napjainkig oktat a Sommerakademie Marburg nyári egyetemén.

Sors űzötte sors, de boldogságkatedrálisa attól teljes, hogy ilyen lázasan zsúfolt az élete.

Vissza a hagyományhoz?

Interjú Molnár Tamással

Részlet Bernard Dumont, a Catholica folyóirat főszerkesztőjének Molnár Tamással készített francia nyelvű életútinterjújából, a szerző engedélyével. A 2003-ban készített interjú franciául publikálatlan maradt, olaszul jelent meg. (Thomas Molnar: Dove va la Tradizione Cattolica? A cura di Bernard Dumont, Roma, Edizioni Settimo Sigillo, 2005). Közlésével a tíz éve elhunyt katolikus filozófusra emlékezünk.

▼ **Bernard Dumont: A hivatalos haladás divatjával vitázó gondolatokat reakciónak, dekadensnek minősítik és elutasítják. Mit lehet ez ellen tenni?**

✔ **Molnár Tamás:** Meglehetősen hosszú életem során arra a következtetésre jutottam, hogy az idő múlásával a nagy problémák végül megoldódnak. Vagy úgy, hogy az emberiség meghajol érvényesülésük előtt, vagy úgy, hogy az ember, illetve a természet előbb-utóbb ellenáll neki. Ez közönséges bölcsesség, de el lehet igazodni vele a létezés labirintusában.

Korunk egyik nagy problémája a katolikus vallás és a demokrácia ellentéte. Számos írásomban és több nyelvre lefordított könyveimben foglalkoztam ezzel. Munkásságom egy részét arra szántam, hogy elemezzem a politikai hatalom szerepét az államban és mindenféle közösségben, mivel azoknak – ideértve az egyházat is – főleg politikai aspektusa van. Az Egyház esetében a klasszikus szakasz az apostoloktól a II. Vatikáni Zsinatig tartott. Amint létrejött egy alkalmi vagy állandósult csoport, azt tagjainak lelki beállítódása alakította tovább valódi vagy vélt igények szerint. És abban a külső környezet adta lehetőségek is közrejátszottak. Krisztus szavai és tettei hatására az Egyház körül az évszázadok során erős és megingathatatlan kohézió jött létre. Ha ez folyamatosan repedezik, az más intézmények tekintélyére is kihat. Megközelítésem kulcsfogalma egyfelől a tartósan fennálló és működő intézmény, a maga múltjával és jövőjével, másrészt az idő vasfogától harapdált emberi lény. Miről is van szó? Az Egyházon belüli hitről és a hit válságairól, a doktrína tekintetében kötelességtudó, illetve kritikus hívőkről, akik esetenként radikálisan szembefordulnak vele.

Amit a hit megnyilvánulásaiban és annak – az egyházon belüli és kívüli – kritikájában látok, az mindenekelőtt a belső szubsztancia (hit, dogma, liturgia, szókincs, szertartás) megkopása, illetve egy olyan ellenanyag felbukkanása, amely újdonságok, átrendeződések és külső behatások következménye. Mindez újraértelmezést igényel, külön-külön és egészében is. Sebtében összefoglaltam az átmenetet az egyik kultúráról a másikra, a hitről az értelemre, a fegyelemről az engedetlenségre, az egyik gondolkodásmódról a másikra. Történelmi pillanatokról és azok következményeiről beszélünk? Egy új filozófiáról? Vagy egy automatizmusról, amely ilyen rövid időn belül gyökeret tudott eresztetni? Sohasem kapunk erre teljes választ. De az igazi keresztény ebbe nem tud belenyugodni, mert akkor a hitét gyökeresen megtagadná.

▼ **Egy bizonytalan kimenetelű, nem egy eleve elvesztett harcban állunk. A lejtő nem felénk lejt, és úgy tűnik, ebben az egyház is ludas.**

✔ **Átmeneti állapotban vagyunk, amely a jelen viszonyok közt anarchiához vezet. Javítsuk ki mindjárt e szót, mert az anarchia mobil jelenség, így természete miatt nem a megfelelő kifejezés arra, amit mondani akarunk. Vajon az egyház modern válsága azzal a kötelező erejű szerződéssel kezdődött, amely az egyház és a forradalom között kötött? Esetleg a forradalom szülte lobbival? Vagy Alfred Loisy írásaival? Vagy azzal az engedménnyel, amelyet XIII. Leó pápa adott a köztársaságnak? Róma elfoglalásával és IX. Piusz menekülésével? Ezek a kérdések a „tárgyilag” történész számára mind-mind kihívások, de amint meghaladjuk az elemzés e szintjét, felmerülnek a „valódi” kérdések.**

E kérdéseket a kritikus állítja reflektorfénybe. Az erős meggyőződésű elmék régóta bírálják az Egyházat Krisztus üzenetének elárulása és a konstantinizmus felé történő elmozdulás miatt. Emlé-

SIMONYI EMŐ, Kitaszítva III., 2010

keztetnek arra, hogy az ideális közösséget megtisztított egyháznak hívják (katharok, szabad szellem, reform, modernizmus, az ésszerű vallás testvérei). Az Egyház már jóval Luther előtt megosztottá vált, kebeléből a filozófikus elmék „a másik oldalra” költöztek, azt remélve, hogy ők lesznek az igazi „Egyház” képviselői, annak a hathatós segítségével, amit Szent János „Világnak” hívott. Hogy mikor történt mindez végleges érvénnyel? Nehéz erre válaszolni. Inkább egy időben és földrajzilag szétszórt nézetegyüttesről van szó, amely megülte a tudatot. Mindez a jövő látomása által megszentelt demokráciára ösztönzött. A válság addig tartott, amíg szakadást nem okozott.

Nevezük felfordulásnak? A kifejezés nem a legmegfelelőbb, hiszen egy új rendről van szó: a humanizmusról, a *Szentírás* kritikájáról, a felvilágosodásról, Ernest Renan vagy Teilhard de Chardin szcientizmusáról, a kantianizmus kiterjesztett látásmódjáról, arról az általános szemléletmódról, amely a szemináriumokon és egyetemeken terjed, a modernizmusról... Mindegy, hogy milyen nevet adunk a dagadó áramlatnak, amely növekvő károkat okoz az Egyháznak, de a közösségeknek, az intézményeknek, a kultúrának és az egyénnek is. E szakaszokhoz fűzött illúziók némelyikét én is átéltem, de nem osztottam őket. Amerikába távozásom (1949) és a két világ közötti társadalmopolitikai különbségek összevetése megtette a hatását: gyökerestül kiirtott bennem minden utópikus kísértést. Minél jobban eláraszt minket az 1945 utáni „kísérleti” civilizáció, annál jobban szembe kellene néznünk a ténnyel: az új világ kiépülése a tömegesedés és a globalizáció zsákutcájába vezet, s mindez ugyanazon jelenség két oldala.

Elég egy pillantást vetni az elmúlt fél évszázad egyházi politikájára. Látjuk a leküzdhetetlen vágyat a „modern világgal” való egyezkedésre, a kísérletezést a munkáspapokkal, a demokrácia legitimálását a kormányzat egyetlen elképzelhető elveként, a „szellemi” csatlakozást a marxizmushoz. Látjuk Róma és az újító teológusok közti konfliktust, a perszonalizmus irányzatát, Sangnier és Maritain örökségét. És mindennek tetejébe mindenhol az amerikai befolyást mint a szintézis általános kifejezését. Nos, ezeket éltem át a két kontinensen. Afrikai és dél-amerikai útjaimon súlyos problémákkal találkoztam, amelyek okai hasonlóak voltak. Az 1945 utáni világ az Egyház bizonyos köreiben a változások iránti vágyat provokálta ki, amelynek jelszava a „világ felé történő nyitás”. A középkori eretnek mozgalmakhoz hasonló irányzatok alakultak az Egyház kebelében az ötvenes–hatvanas években azért, hogy részt vehessenek a dekolonizációban, a marxizmus terjesztésében, a globális demokrácia kiszélesítésében. Az eretnekek lelkesedését az fűtötte, hogy – az új geopolitikai konfigurációnak megfelelően – az uralom már nem Rómában, hanem New Yorkban honol.

A válság szakításhoz vezetett. S ahogy az történni szokott, az egyik válság szülte a másikat. A zsinat után (1965) zűrzavar jellemezte az átalakult viszonyokat. A helyzet jellemzésére idézem XVI. Lajos és a tiszteje közötti szóváltást: „Ez egy lázadás?” – „Nem, Uram, ez egy forradalom!” És a II. Vatikáni Zsinat forradalmárai bírták a média frissen megszerzett támogatását.

▼ **A világ változásait az Egyház és a forradalom közötti szakadatlan küzdelem modelljével értelmezi. De a frontok ma mintha összemosódnának, és azok fontossági sorrendje lényegtelenné vált, annak ellenére, hogy a konfrontációk időnként rájlesztenek a tömegekre.**

▼ Véget nem érően beszélhetünk a frontok változásairól, 1965-től 2004-ig. A tény azonban tény marad: továbbra is tart a háború, annak jellege változatlan, a csataterék ismertek. Az áttörés csak két helyen lehetséges. Az egyház a tartósság kártyájával játszhat, amelynek lapjain rajta van az emberi természet és a kötelezettség a természet törvényeinek betartására. Az ördög – Bernanos szavával – megsokszorozza fogadásait: homoszexuálisok házassága, tömeges abortusz, a legjobbra hivatottak korrupciója, a közösségi intézmények felszámolása.

A mobilitás, amiről beszélünk, az anti egyházra jellemző. Az nem kizárólag a gonosz megnyilvánulási területe, mivel a mozgalmasság, a változás gyakran megfelel egy ésszerű etikának és a szükségleteknek. A túlzott nyomás alatt terjed a gonosz, amelynek kísérői a fogyasztási cikkek áradata, az „emberi jogok” erőltetése más jogok rovására, a rondaság kultusza, amelyet felszabadító folyamatnak titulálnak. A jó és a rossz határán találjuk magunk, egyik lábunk mozgó területen egyensúlyoz, ahol az ellenfelek döntő győzelmek nélkül viaskodnak egymással. Ez manapság a civil társadalom felségterülete, és a maga módján ő kölcsönöz nevet az eseményeknek, a dolgoknak, az attitűdöknek. A politikai és erkölcsi autoritásoknak csak a margón maradt hely. A családban, az iskolában, a várostervezés során érvényesülő – de a művészi és a nyelvhasználatban is tapasztalható – egyensúly is megbomlott.

A kialakult helyzet értelmezésére be kell vezetnünk a hamis állandóság, a rutin fogalmát. Úgy tűnik, kevés figyelmet fordítottak a korunk technológiai és bürokratikus homlokzata mögött meghúzódó unalmas és monoton élet problémáira. Pedig akadtak bátor emberek, akik nyitott szemmel jártak-keltek a szovjet és amerikai utópiák birodalmában, és nyomasztó képet festettek róluk. Ötlet-szerűen említem Aldous Huxley írórt vagy Alexandre Kojève filozófust. A túlcserélődő boldogság hajszolása szörnyű „paradicsomhoz” vezet, és a technológiai felfedezések, újítások, amelyek megállás nélkül követik egymást – vad gépesítés, különleges életmód, jóléti hajsza –, valójában további bajok forrásai.

Vallási szempontból ez a langymeleg fürdővíz nem valamely társadalmi kategória számára készült, itt mindenki pancsol, főleg a fiatalok, akik a leginkább befolyásolhatóak. Azokra a kísértésekre gondolok, amelyek a jövő papjait körbeveszik. Helyzetük nem irigylésre méltó, hiszen a környezetük szüntelen megköveteli tőlük a civil társadalomba történő betagozódásukat. Olyan világban kell helytállniuk, amely kihívásaival túlharsogja a híveikhez intézett intelmeiket. A válság nem csak az időskorúak körében jelentkezik: általánosan, mindenki gondolkodásmódjává és életmódjává válik. A divat a *normális*, mert statisztikailag igazolható. A divat lesz az emberi döntések szinte kizárólagos motivációja. Ezért fölösleges a válságok láttán annak teológiai forrásait keresni, elegendő megfigyelni a világot. Annak megszádlótt forgásából megérthető, miért van benuelőban az ima. A hit szétforgácsolódása megelőzi az érveket. „Nem keresnél engem, ha nem találtál volna meg” – írta Pascal, de ennek az ellenkezőjét tapasztaljuk. A mostani változat így hangzik: „Nem fogsz keresni engem, mert elég neked a világ üzenete.”

A ma imája egy másik vallás, egy másik kereszténység felé irányul. Hegel, Marx, Teilhard de Chardin, Hans Küng szellemisége dominál, és rányomta bélyegét a II. Vatikáni Zsinatra is. Az Egyház vezetőinek törekvéseit és döntéseit ez befolyásolja, hiszen ez a mentalitás terjedt szét köreikben, és nehezen tudnak ellenállni neki. Nem kell híres szociológusnak lenni ahhoz, hogy lépésről lépésre kövessük e dinamikát: az utánzás ösztönzi az események sorrendjét. A megértéséhez nincs szükség elméletre. A felszínes külvilág legyűrte a lelkeket, és teljesnek tűnik a győzelme. Tényleg így állunk? – kérdezem néha.

► Van kiút...

► Tartsunk ki, és bízzunk az *elhasználódás* történelmi tapasztalatában. Miközben a Külvilág – akarva-akaratlan – a teljes kényelem eléréséért töri magát, a lejtőn is megindult lefele. Ezt már a zsinat működése idején láthattuk. Az uralkodó civilizációt csak jelszavak képviselik: individualizmus, demokrácia, techno-ipari innováció, tolerancia. Ez eléggé szegény lista, és még ágrólszakadtabb lenne, ha csak a kedvenc „metafizikai” fogalmaikat használnák: evolúció, véletlen, ellustult Teremtő. Érveik súlytalanságát nem kell bizonyítani, erről reggelente meggyőződöm kedvenc újságjaimat lapozva. Ugyanazon az oldalon olvasom a primitív őseink „leszármazásának” meséjét a fa tetejéről a szavannára; a hüvelykujj praktikus mivoltát a tárgyak megragadására, vagyis az „emberré” válásra; és a napfényes jövőt, amikor a férfiak is teherbe esnek (lásd Elisabeth Badinter). Feltételezem, azért, hogy ők is elvetéljenek.

Mindezt azért hangsúlyozom, hogy rámutassak a nyugati fölény rendkívül törekeny intellektuális eredményeire. Ugyanaz az újság, amely tegnap még kérkedett valamivel, ma már azt állítja, hogy azok csak hipotézisek voltak, amelyeket újabb kutatások már cáfolnak. Nem a tudományos eredményeket vonjuk kétségbe, hanem az ideológiai körítést, amellyel felcicomázzák, és a szenvedély melegét, amellyel táplálják. Ez a magyarázat arra, hogy ma, Charles Darwin és Auguste Comte után 150 évvel még mindig virágoznak a vallási ellentmondások, és rejtett módon, zavarba ejtően táplálják a nagyhangú és hamis vitákat.

► **Elégedetlen szívvel és határozottan ítéli el a felfordulást okozó „gonosz modernitás” utópikus konstrukcióját. Noha búcsút intettünk a hagyománynak, mégis nem a hozzá való visszatérés marad az egyetlen kiút a lassan, de biztosan bomladozó modernitás után?**

► A következtetés levonásához először meg kell kérdeznünk magunktól, merre tart a katolikus hagyomány. El kell ismernünk, hogy egyének szintjén számtalan környezeti hatásnak vagyunk folyamatosan kitéve. Nem kell Hippolyte Taine nagyságrendű gondolkodónak lenni, hogy felismerjük, mindannyian nagymértékben függünk egymástól, és a tudományok így vagy úgy, de pozitív és tartós dolgokat eredményeznek. Ugyanakkor látni kell, hogy a tudományok olyan felépítményt győnyöznék ki magukból, amely túlmutat a kézzelfogható eredményeiken. Ezért már évszázadok óta

SIMONYI EMŐ, Cunami III., 2010

SIMONYI EMŐ, Cunami V., 2010

anyagelvű és többnyire optimista eszmék fabrikálta szemüveggel nézzük a valóságot. Még a katolikus gondolkodók is – az egyházi hagyomány ellenére – hamis ösvényre tévedhetnek, amikor a vakusi „hagyományörzést” erőltetik, miközben átadják maguk a múlt bálványimádásának.

Többféle hagyományelv létezik, amelyek közül körültekintően kell kiválogatnunk a jót. Két jellegzetes példaként említhetjük a *lefebvrizmust* és ennek ellenpontjaként az *Új Jobboldalt (Nouvelle Droite)*. Mindkét esetben Róma baklövéséről van szó – már abban az értelemben, hogy az ellenség vélt támadásai helyett a belső kritikák ellen kellett volna felvérteznie magát. Ehelyett azonban az uralkodó – liberális szocialista – ideológiájában elmerült Róma megingathatatlan közönyt mutatott az általános hangulatát tekintve inkább pozitívnak ható mozgalom mélyén munkáló indítékok iránt. Márpedig a hiba éppen e hangulat félreértelmezésében rejlik: annak pozitív megítélésében és az ipari, hedonista társadalom legrosszabb tendenciáinak kiváltságos kezelésében. E vakusi stratégia miatt az Egyház védőbástyái és természetes védelmezői meggyengültek, a zűrzavar erői pedig felbátorodtak.

A tradicionalizmus másik irányzata az újpogányság ideológiájából, mondhatni, a guénonizmusból eredeztethető. Akárcsak a lefebvrizmus esetében, ennek zászlaja alatt is leginkább jó szándékú, jelentős szellemi potenciált képviselő fiatalok sorakoztak fel. Az ő „pogányságuk” a sajátos válaszcímzés a letűnt század hibás eszméit tömörítő piacimádatra és az ökonomizmus rideg ideológiájára. Róma akkori filozófiájában vélték felfedezni a Nyugat spirituális stagnálásért felelős *status quo* forrását. Így aztán az „újpogányok” egy másik, ősbibb hagyományhoz nyúltak vissza, hogy egy politikailag semleges, de új utat mutató esztétizmus követőivé váljanak. Háborút hirdettek az általuk elítélt civilizációnak behódolt Egyház ellen. De milyen problémával kell szembenézniük nekik is ugyanúgy, mint a lefebvristáknak? A következőképpen összegezhethetjük: a mérleg egyensúlya a Római Birodalom bukása óta sohasem borult még fel ennyire. A kereszténység és a Nagy Konstantin nevével fémjelzett új egyensúly is válságos helyzetbe került: az osztályegyensúly nem képes tovább megtartani az ellentmondások súlyos terhét, és olyan forradalmi testet ölt, amely az egyházellenesség köré szerveződik (Voltaire parancsszavát idézve: „Taposd el a gyalázatost!”), ugyanakkor magával hozza az állam meggyengülését is. E kettős válságból a civil társadalom kerül ki győztesen: a kialakult új helyzet egy sajátos vallásosságban, végső soron egy „pluralista” ideológiában ölt testet, amelyben helyet kaphat Kant, Darwin, illetve Freud is. Mindennek keretét a kereszténységgel szemben ellenséges civil társadalom adja.

Az államnak ezért a tömegdemokráciával és a politikai pártok egymásnak feszülésével, az Egyháznak pedig a vallási közönyön túl a sajátján kívül minden kultuszt elutasító *spirituális bürokratizmus* kell szembenéznie. Felmerül a kérdés: hogyan lenne helyreállítható a katolicizmus integritása, azé a hagyományé, amely évezredekken át nemcsak a civilizáció forrását jelentette, de amelynek hanyatlása rámutat az állatiasságba süppedéshez kapcsolódó „új humanizmus” létezésére is?

▼ **Augusto Del Nocét parafrázálva: nem a keresztény hagyomány, hanem sokkal inkább az elutasító modern irányzat alkonyát éljük. Valójában tehát nem az a kérdés, hogy végképp felszámolódnak-e a hagyományok, hanem hogy ez milyen módon fog megtörténni.**

▼ Milyen alapokon állítható helyre a hagyomány? Dante jól látta a kérdés mélységét, amikor a következő egyszerű szavakat intézte V. Celesztin pápához: „Nagyívű feladata előtt hitványsága jól megmutatkozott.” Bármit is gondoljunk erről az ítéletről, a korábban említett „eretnekeknél”, számos szektánál és elhajlónál is visszaköszön ez a gondolat. Ez mindenesetre segít abban, hogy meg lássuk, mi is történik valójában a zsinat utáni világunkban: láthatjuk a hit kimerülését és a fegyelem meggyengülését. Ebből egyenesen következik a megoldás is. Egy önmagát lágnak mutató, toleranciát, sokszínűséget, jó szándékot hirdető, ám valójában rendkívül durva környezetben élünk. Ez a közeg csak a kegyetlenséget, az agressziót és az álszentséget érti, visszatükrözve azt az anarchiát, amelyben oly nagy örömet leli, ahol az erősebb mindig legyőzi az előre kijelölt vagy éppen hirtelen jött áldozatot. Ilyen körülmények között a hatalmukat kihasználók és a közönyösök ellen is csak hátrázottsággal érhető el bármi. Ez azt jelenti, hogy a szellem és az akarat jelenleg uralkodó anarchiájában végtelenbe nyúló érvelések helyett egy öntudatos hatalmi aspiráns csakis hatalmi aktusokkal tud újra pozícióba kerülni, hiszen a végtelen vitákban minduntalan a rossz gyökerét jelentő gyengeség csábítása fog érvényre jutni. Az Egyháznak nem kell minden adandó alkalommal a múlt hibáiért és rossz döntéseiért mentegetőznie, hiszen ezek szervezeti lényegének részei.

Az Egyház feladata az, hogy a lelkeket vezesse, hogy *politikai lépéseket tegyen*. A zsinat hibásan tett magának szemrehányást éppen *politikai* jellegű cselekedetei miatt, noha ezekben keveredik a jó és a rossz. Mert milyen alternatíva létezett volna? Joachim de Flore példája illusztrálja, hogy milyen egy intézmény felépítése, amelyben a különbözőképpen megnevezett osztályok harca állandósul. Az Atya Egyháza előbb a Fiú Egyházává, majd a Szentlélek, vagyis a szerzetesek Egyházává alakul. Nem vádolhatjuk Joachimot marxizmussal, de tény, hogy ez a modell a marxizmusban ismét megjelent, nevezetesen az utópista mag, amely az emberi szabadságot egyetlen mechanizmussal helyettesíti: egy gazdasági, pedagógiai gépezettel, amely végső soron a Nagy Programot és annak megalkotóit szolgálja. Márpedig ahhoz, hogy efféle Nagy Program ne létezzen, az Egyháznak igenis politikai szerepet kell vállalnia, ahogy ez az emberi közösségekben mindig is így volt: legyen szó törzsről, nemzetről, vallási csoportosulásról, monarchiáról vagy éppen köztársaságról.

Ebből adódóan a történelem menetét *meghatározó* Joachimmal szemben az Egyház a történelem során *befolyásolja* az erkölcsöt, de nem azonosítja magát az események alakulásával. Ez fejeződik ki a már említett egyensúlyban: a nyugati társadalom a természetete szerint történelme során három részre tagolódik. Az egyes részek ugyan belső átalakulásokon mennek keresztül, de egymást nem semmisítik meg. A század folyamán valójában nem történt más – amely erősen befolyásolta a haladó nézeteket valló zsinati atyákat –, mint hogy megjelent egy modernizált joachimizmus, amely szerint a történelem „programja” egy osztály győzelmével zárul: a gazdagok, a polgárság, a proletariátus, a gyarmati népek, a szexuálisan emancipáltak vagy éppen a valamilyen csoportban testet öltött tiszta szellemiség képviselőinek győzelmével.

Ez a zsinati tétel legfőbb forrása, az egyik ok, amiért ez a zsinat inkább a pásztori, mint a doktrinális jelzőt érdemelje ki. A pasztoráció ugyanis elfogadja a joachimista tételt: a történelemnek létezik egy ismert, előre meghatározott célja, vagyis a Terv, ahogy azt az 1920–30-as évek kommunista nyelvhasználatából ismerhetjük. Viszont ha „doktrínáról” beszélünk, akkor az a létezés ritmusához való alkalmazkodást vagy legalábbis annak elfogadását jelenti, amit aztán megpróbálhatunk megváltoztatni, ahelyett hogy valamilyen kikényszerített, őrző program követését tettejük. Ez a megközelítés a hagyományhoz való hűséget követeli meg, hiszen az ember úgy van megalkotva, hogy a lábát a múltban megvetve tájékozódik a jelenben, és tervezi a jövőt. Mindig új és mindig azonos személyes élményeibe illeszti végül a temporalitás dimenzióit.

Márpedig ezek az élmények, ez az időbeliség és a kényszer gyerekkorban megtapasztalt, az élet egyes szakaszainak megfelelően változó keverékéből születnek. Semmi nem indokolja, hogy a későbbiekben függetlenítsük magunkat ettől, és amikor a vallás megjelenik ebben a mind több élménnyel átítatott, egyre transzparenssebb egészben, a hit és az engedelmesség az őket érő folyamatos kísértések közepette kéz a kézben jár.

► **Hogyan értelmezi a modernitás válságát?**

✓ Korábban már beszéltem arról, hogy valamennyi társadalom alapja egy hármasságban nyugszik: az állam, az egyházi hatalom és a civil társadalom hármasságán. Tanúi lehetünk ezek belső változásának, illetve ezek kölcsönhatásának, de a köztük fennálló, minden esetben kívánatos egyensúly elérése ugyancsak nehéz feladat. Az alkotóelemek egyikének vagy másikának kedvezve ez az egyensúly gyakran felborul, ezért fennállása ritkaságszámba megy annak ellenére, hogy politológiai ideálként, kegyelmi pillanatként tartjuk számon.

Amit a modernitás válságának nevezek, az ennek a három alkotóelemnek a kiegyensúlyozatlansága. A természetes társadalmi kategóriák közötti egyensúly megbomlása további egyensúlyhiányt eredményez: osztályharcot, forradalmakat, megalapozatlan újításokat, az intézmények hanyatlását, demagógiát, az egyén és a csoportok identitásvesztését, a rend megvetését, anarchiát. Ezek a tünetek köszönnek vissza az Egyház kortárs történelmében, és ezek teszik lehetetlenné, hogy az Egyház megfelelően töltsen be a szerepét. Ezt még tovább súlyosbítja a társadalom egészének új struktúrája. Az e struktúra legkülönbözőbb szintjein lévő entitások ugyanis elfogadják, hogy a természetükből kiforgassák őket: az állam lemond a szuverenitásáról, a civil társadalom az intézményekbe olvad, az Egyház pedig a meggyőződésével ellentétben álló ideológiákat tesz magáévá. Nevezhetjük ezt globalizmusnak, laicizmusnak vagy technokráciának – Baudrillard-tól Marcel Gauchet-ig sokan elemezték e kérdéseket.

► **Értsük úgy, hogy az Egyház a saját válsága miatt képtelen a maga gyökereiből olyasmit felszínre hozni, amely helyes megfontolásokra vezet, mivel az a hanyatló modernitáselvárásokba ütközik?**

SIMONYI EMŐ, Tutaj V., 2010

✓ Pontosan erről van szó, hiszen az Egyház is ezt a nyelvet beszéli, amivel gyakorlatilag a saját tehetetlenségét vallja be. Hogyan lehetne akkor helyreállítani a hagyományt, ami nem más, mint a maga folytonosságában működő doktrína és a hozzáfűződő hit? Talán egy Newman bíboros képes lenne megtalálni a régi és az új kapcsolódási pontját, azt a módszert, amivel a hagyomány a jelenleg érvényben lévők feláldozása nélkül lenne fenntartható. Mert igenis vegyük figyelembe a jelenleg érvényben lévőket! Az intézmények átalakulása tagadhatatlan, az államot fokozatosan kiszorítják (vagy fogalmazzunk úgy, hogy a helyét átveszik) a globális intézmények. E folyamat mögött persze az uralkodó hatalom érdekeinek megfelelően a piac ideológiája rejlik. Ezzel az új struktúrával találja szemben magát a század valamennyi ideológiája által megdolgozott Egyház, amelynek politikai gyengesége senki előtt nem titok. A ceszaropapizmusok után most az Egyház egy új ellenféllel találja szemben magát, az egész bolygót behálózó struktúrával, a béke új formáját kínáló új *impériummal*. E béke mögött azonban, ahogy minden más esetben is, számos érdek húzódik, ugyanakkor a részt vevő lobbik számára érdekes lehetőségeket kínál. Valójában egy új „konstantinizmusról” van szó, ahol az új hatalom politikája szabad teret ad az érdekcsoportoknak, mint ahogy az egykori konstantinizmus sem szabott gátat azoknak a barbárnak nevezett törzseknek, amelyek a római birodalom kebelén a nemzetek megalkotói lettek.

Ma a katolicizmus szempontjából a civil szervezetek jelentik ezeket az „evangelizációjukat” váró „barbár törzseket”. Ezeknek a törzseknek a legjobbjai (a félbarbarizmusba hajló megannyi polgári társadalom) tisztában vannak a saját hanyatlásukkal, és felméri az általános elgépiesedés szerepét a pusztulásban. Másképpen fogalmazva azt is mondhatnánk, hogy a technológia nem a bajokat kezelő gyógyír, hanem éppen ellenkezőleg, a dehumanizáció az embertelenségbe süppedés egyik tünete (Guénon, Ortega, Nietzsche, de Lubac). Ez a helyzet újabb térítési kísérletekre ad lehetőséget egy spirituális értékeken alapuló intézmény számára.

Ám mindez nem is annyira a hit megújítását, mint inkább a fegyelem kikényszerítését követeli meg. A *hit* folyamatosan, a saját gyökereinél újul meg, hiszen ez minden olyan ember szükséglete, aki nem csak kenyéren él. A hit a tapasztalatok természetes következményeinek egyike, a tapasztalatok egyik állandóját is jelenti. A tapasztalat nem vezet szükségszerűen a hithez, a hit ennek csak egyik lehetséges következménye. A *fegyelem* ellenkezik az emberben lakozó legtöbb dologgal, mint ahogy az egyén első ébredésének sem sajátja. A fegyelem viszont tanulható, sőt egy olyan *tanulási folyamat*, amelynek állomásai összekapcsolódnak és erősítik egymást. A fegyelmi koncepció kiszélesítése ugyancsak ajánlott, főleg egy olyan korban, ahol a közéletben, a kultúrában és a pedagógiában neveltség tárgyát jelenti. A közfeladatokban jártas emberek jól tudják, hogy egy közösség összetartó erejét a fegyelem jelenti. Bárki, aki a szívében viseli egy közösség sorsát, jól ismeri azokat a szabályokat, amelyek elkerülhetővé teszik az anarchiát. Ebben az anarchikus állapotban tehát, amely körülvesz minket, a fegyelem megteremtése jelenti a hit felé tett első lépést: de egyik nélkül sem képzelhető el igazán a másik.

✓ Egy olyan kérdéskört jár körül más formában, amelyet Daniélou bíboros *Az imádság mint politikai probléma* című könyvében tárgyalt. Az alapkérdés nem más, mint a kövekre vagy jó talajra hulló magról szóló evangéliumi parabola. Úgy ítéli meg, hogy a prioritások sorrendjében – beleértve az üdvözülés hirdetését is – a társadalom élhetővé tételének kell az első helyre kerülnie?

✓ Úgy tűnhet, mintha ezzel megfordítanánk a prioritásokat. Ám legyen! De muszáj felvenni a kor ritmusát, és alkalmazkodni az irányultságaihoz. Ugyan az ellenkezőjét akarják elhithetni velünk, de olyan időkét élünk, amikor a siker kulcsa a fegyelem: a politikai pártokban, a gazdasági életben, a nemzetközi kapcsolatok megnyilvánulásaiban, az állam és a különböző vállalatok költségvetésében fegyelemre van szükség. Toleranciáról és engedékenységről beszélnek, ám közben sokszor könyörtelen fegyelmet gyakorolnak az áhított, istenített célok elérése érdekében. E hallgatóságos fegyelem következtében nincs még anarchia, legalábbis egyes területeken. Jól példázza ezt a művészet. A hallgatók, akiket filozófiára oktatok, beszélgetéseink során sokszor lázadznak, amiért egyes akadémiák és műhelyek hosszú ideig tartó előtanulmányokat követelnek meg tőlük. A mesterek megkövetelik, hogy a hallgatók tanulják meg először lerajzolni az emberi testet (vagy valamilyen más modellt) ahhoz, hogy végül szabadon rajzolhassanak. Mint ismeretes, egyes nagy zongoraművészek ólomsúlyokat kötöztek az ujjakra, hogy a játékuk könnyedebb legyen. A tisztí pályára készülőkre szigorú fegyelmet kényszerítenek, hogy megtanulják, hogyan állják majd az ellenség támadását. Folytathatnánk tovább: a hierarchia legtetején mindenesetre a papi fegyelem foglal

helyet. A hitet ugyan nem helyettesíti, a hagyományt még kevésbé, de egy sor olyan, az alanyon túlmutató jelzést hív életre, amelyekkel végső soron azonosítani tudja magát.

Ez távolról sem a funkciók afféle megfordítását jelenti, hogy a fegyelmet kellene a hit és az abból adódó vallási megnyilvánulások elé helyezni. Sokkal inkább az emberi (pszichoszomatikus) egészség felismeréséről és a korszakok különbözőségének megértéséről van szó. Ezek a korszakok az adott helyzet körülményeinek megfelelően különböző megközelítést igényelnek. A mi esetünkben a *gnoszticizmus* a legaggasztóbb, legnagyobb befolyást gyakorló jelenség. A fegyelem tagadása az egyházi közösségben az emberi test, vagyis a Krisztus általi üdvözülő anyag tagadását jelenti. Azelőtt, még a görög gondolkodóknál is – a művészet kivételével – az anyag átkozott volt, művei filozófiai értelemben hiányos esztétizmust eredményeztek. A bölcs képes volt levetkőzni az anyagiságot, és képes volt érintetlen, a valós élet által meg nem rontott lélekként megjelenni. Fejlődését a megtisztulással elért fokozatok határozták meg. Ez a lelki gyakorlat a külső befolyások elől teljesen elzárkózó hindu bölcsekhez tette hasonlóvá. A kereszténység által hirdetett nagy forradalom a Megtestesülésből adódóan a test emancipációja volt, amely során felértékelődött az ember teljes, az üdvözülés beteljesedésére hivatott valója. Ugyanez érvényes a fegyelemre is: a hit állomásainak a „test és lélek” általi közös megtételét segíti elő.

A belső fegyelem és a globalizáció egymás mellé helyezése vakmerő vállalkozásnak tűnhet, ám ezt legitimálja az egyre inkább kiüresedő közsféra, amelyet ugyanakkor olyan ideológiai kacsatok árasztanak el, amelyek minden autentikus kísérletet lehetetlenné tesznek. Ez a napról napra megtapasztalt üresség nyit teret a folyamatosságban megvalósított *újrakezdésnek*, sőt, egyenesen ösztönöz rá. Szemtanúi vagyunk annak, ahogy sorra számolódnak fel az emberi élet keretei, vagyis a „római birodalom” egyfajta „második bukásának”, amikor is az Egyház emberei a – valójában a hit hiányától – benuult kormány feladatait vették át. Cicero után (ahogy arról ő maga is vall) Róma elveszítette a saját alapjaiba és hatalmába vetett hitét. Augustus ugyan kísérletet tett a hiányosságok pótlására, ám a korrupció miatt – illetve mivel nem voltak körülötte értékes emberek –, erőfeszítésének nem volt folytatása. Korunkban hasonló helyzet bontakozik ki. A bürokraták ilyen-olyan indokokkal kiszorítják a becsületes embereket; szakértelmükre hivatkozva összekuszálják az emberi ügyeket, a pluralizmus nevében pedig lehetetlenné teszik, hogy konstruktív megközelítések érvényesüljenek.

► **Gondolja, hogy ez a domináns diskurzussal – a „nagy narratívák” leépítésével, a kötelezettségektől való távolodással, az individualizmus dicsőítésével és az élet „ironikus” felfogásával – éles ellentétben álló, intellektuális, morális és társadalmi fegyelemre szólító felhívás meghallgatásra találhat?**

✓ Igen, itt a tökéletes pillanat a mély elköteleződésre, főképpen a katolikusoknál, hiszen nekik amúgy sem maradt sok vesztenivalójuk. Számos kutatás és beszélgetés igazolja az általános zavarodottságot, annak ellenére, hogy egyértelműen jelen van egy mérhetetlen vágyakozás a becsületes vezetők által irányított spirituális integrációra. A fiatalok csoportjai naponta azon tűnődnek, hogy hol találhatják az anarchia alternatíváját, de válaszként csak a lehető legrosszabb iránymutatást kapják. Tragikomédiába illő, amikor arra buzdítják őket, hogy vállaljanak szerepet az Állam ügyeiben – miközben az Állam is felbomlóban van, és a sehová sem vezető utakon demagóg hasonlesők bukkannak fel.

A jó szándékú fiatalokban él a rend iránti vágy, de tapasztalataik a napjainkban zajló eseményekhez hasonló múltból táplálkoznak. Hamis kijelentések és az ezeket alátámasztó szövegek vádítanak el bennünket: *primo*, a világ megérett az univerzális demokráciára, az emberiség pedig arra, hogy egységes legyen; *secundo*, a választottak, akik e kettős cél felé vezetnek bennünket, rendelkeznek az irányításhoz szükséges bölcsességgel; *tertio*, a történelem a szakértők által alakított, dicsőséges végéhez közeledik. A valóság azonban teljesen más.

Amikor a fegyelemről beszélünk, szavaink mögött ennek az amorf kultusznak a felszámolására irányuló akaratunk húzódik meg. Ez mindenhol testet ölt, ahol az intézmények egyfajta stílust, ésszerűséget és jól megkülönböztethető politikát kényszerítettek ki. Éppen ezért hamis illúzió lenne, ha a hagyományt egy önkényesen kialakított terv szerint akarnánk helyreállítani. Minden ez ellen szól, főképpen a részben a katolikusok által kialakított jelenlegi civilizáció, amely a maga felszínességével mindennap mélyebbre fúrja gyökereit az emberi humuszba. Némely kisebbség itt is, ott is igyekszik feléleszteni a régi igazságokat, és őszintén hisz abban, hogy ezek visszakerülhetnek a régi helyükre. Ebben azonban inkább a *valóság iránti nosztalgia*, nem egy valós lehetőség érhető tetten.

Nem marad más hátra, mint a mindennapi küzdelem a kuszaság szétforgácsolt, de rendkívül romboló támadásai ellen.

➤ Az Ön által korábban említett és összességében meglehetősen kritikátlan megközelítése miatt vitatott Richard Neuhaus szerint az Egyház számára kedvező, általa katolikus pillanatnak nevezett időszak jött el. Oszlja e nézetet, vagy még jobban kiemelné a benne rejlő lehetőséget?

➤ A katolicizmus egy olyan útelágazáshoz ért, ahol már nincs is választási lehetősége. A közeljövőben a végtelenségig meggyengülhet, és azt sem tudja túl sokáig színlelni, hogy beleilleszkedik az őt megtagadó, figyelembe sem vevő *Világba*. Ismétlem, nincs más választás: bár ez a kihűlt spiritualitás még úgy-ahogy alkalmas a divatjamúlt portékáinak reklámozására, de ha a történelmet óhajtja velük alakítani, akkor neveltség tárgyává válik. Mások lépnek a helyébe – a virtuális valóság óriási piaca –, és minden területen átveszik a vezető szerepet.

Másrészt egyre kevesebb olyan akadály merül fel, ami az új dinamikának gátat szabhatna. Ma nem lehet hatalmi törekvésről beszélni, a „katedrálisok és keresztes hadjáratok” magasságaiba emelkedő célokat kitűzni. Ennek az újbóli nekirugaszkodásnak a hit gyökerein kell alapulnia, azokhoz a régi időkhez hasonlóan, amikor az üdvözülés logikája állt a középpontban. A modern civilizáció rendkívüli törekvését naponta, a legkülönbözőbb helyzetekben tapasztalhatjuk. Paul Valéry szerint a civilizációk halandóak; márpedig tudjuk, hogy a miénk már halott, tehát jogunk van az újrakezdéshez.

A követendő példát csakis magunkban fogjuk megadni, de ha szükségünk lenne valamilyen útmutatásra, akkor lebegjen a szemünk előtt más vallások, más szintézisek vakmerősége. A legősibb sugallatok és az emberi szellem legrégebb építményei ellenállnak a modernitásnak, vagy úgy ragyogják túl, mint a csillagfény.

(Fordította: S. Király Béla)

G. KOMORÓCZY EMŐKE

„Mintha a fény énekelne,
a költészet felszabadít...”

Papp Tibor Emlékmeder című könyvéről

„Az életem háborús maradvány,
Amit most visszaálmodok”

Papp Tibor utolsó kötete – immár halála által lezárva és lepecsételve – szimbolikus „végrendeltként” (is) értelmezhető: a költészetben a Jövő útja a hagyomány és újítás egymást átható, dialektikus szintézisén át vezet (amint azt már Kassák meghirdette a múlt század derekán). Könyve életrészlet és irányjelzés egyszerre: Múlt és Jövő összekötése egymással a Jelen hídjával segítségével. Aláereszkedve a múlt mélyvizébe, költőnk a tudatalatti régiókból kiemeli és átmenti azokat az emlékrögöket, amelyeket életrészlete és költészete alappilléreinek tekint. Visszanyúlva a 17–18. századi magyar irodalmi tradíció egyik kevésbé ismert rétegéhez („mesterkedő költészet”, képversek), annak formaújításait a modern költészet különös vívmánya, a digitalizáció által lehetővé tett változatos megoldásokkal emeli át a jelenbe. A párizsi Magyar Műhely egyik alapító szerkesztőjeként már a nyolcvanas évek derekán bombázni kezdte a hazai közízlést érthetetlennek minősített „látható” költészetével. A Kalocsán 1985 augusztusában tartott első hazai Magyar Műhely-szemináriumon mutatta be (magyar és francia nyelvű, már a hetvenes évek elején készült) *Vendégszövegek 1.* című munkáját, amely elképesztő vihart kavart a hazai (szocreálon iskolázott) irodalompolitikusok, irodalomtörténészek körében. Ugyanakkor a mozgékonyabb fantáziájú irodalmárok és az ifjabb költőgenerációk zöme nagy elismeréssel fogadta (mint minden „tiltott” jelenséget, amely megzavarta a hazai, mesterségesen fenntartott állóvizet). Azóta persze már hozzászólt az egész irodalmi közélet és a laikus befogadói közeg is, hogy az „érthetetlen” verseket meg lehet fejteni; sőt, hogy a digitalizációt is az alkotás szolgálatába lehet állítani. Ma már online folyóiratok is az érdeklődők rendelkezésére állnak, amelyekben kedvük szerint tallózhatnak, ha „szép verset” keresnek.

Papp Tibor szinte forradalmasította a magyar költésztörténetet, amikor szöveggenerálással készült *Disztichon alfa* című – több száz billió hexameter/pentameter együttállására épített, csak egyszer előhívható – virtuális kompozíciósorozatát az ELTE Tanárképző Karán első ízben bemutatta (1994). A görögös, nyugat-európai versformát (amely a magyar költészetben Janus Pannonius óta honos) modern (olykor bizarr) szövegegységekkel feltöltve, számítógépén valódi disztichonok sorát „állította elő”. Ezek után kimeríthetetlen fantáziával és kifinomult technikai készséggel megalkotta az ősi magyar felező tizenkettesekből kialakított, kép- és szöveggenerálásra épülő, hangversekkel kombinált *Hinta-palinta* című dinamikus művét (2000), amely játékos ritmikájával szinte belesimul a magyar vershagyományba, s esztétikai értelemben is páratlan kincse a modern költészetnek. *Hódolat* ciklusa főhajtás a MÚZSA és a NŐK előtt. Ezekből a dinamikus képversekből is beépít néhányat költőnk jelen könyvébe.

Utolsó kötetével, mintegy „végső üzenetként”, azt a feladatot hagyta ránk, hogy végre – „oly sok viszály után”! – teremtünk békét „hagyomány és lelemény” évszázados vad vitájában, elismerve, hogy minden újító törekvés beépül egy idő után a poétikai tradícióba. Tehát nincs okunk arra, hogy „kiátkozzuk” a kísérletezőket, a megszokott ízlésrendtől eltérőket a Költészet fellegvárából. E kötetben a 17–18. században virágzó képverselési technikákkal ötvözi nagyon is modern mondandóit – vagyis tudatosan hozzákezd a tradíciót megújító látványos szintézis megteremtéséhez. Költeményeit kinagyított, dekoratívan vastag betűkkel szedett akrosztichonok (sorkezdő betűk), mezzo- és telesztichonok (azaz sorközépi és/vagy sorzáró betűk) egymással értelmes szöveggé összeolvasható sorozatával díszíti, amelyek egyúttal önálló, sokszor az alapszöveggel ellentétes értelmű „üzeneteket” hordoznak. Így sajátos esztétikai feszültség forrásai is. Itt-ott kronosztichonokat rejt el a szövegben, amelyek időbeli tájékozódásunkat segítik. A kötetet lapozgatva akár úgy is érezhetjük, mintha egy régi magyar képvers-antológiát tartanánk a kezünkben; azonban a szövegeket, a „rejt-

vényszerű üzeneteket” olvasva nyilvánvalóvá válik, hogy a gazdag asszociációs mezőt maguk köré vonzó szavaknak, kifejezéseknek mennyire konkrét élményhátterük van. Vagyis a lírai én megélt-megszenvedett emlékei adják a kompozíciók alapját.

Az *Emlékmeder* első pillantásra különleges szépségével hat ránk. Költőnket olykor meg-megcsapja már a feltartóztathatatlan öregedés, sőt a halál előérzetének a szele; de még szilárdan áll a lábán. Egy-egy életmozzanat fel-felködlik emlékezetében, vagy – mint fájdalmas dallam – feltépi benne a régi sebeket; és feltámad benne a múlt. *Fagott* című költeménye gyönyörűen örökíti meg ezt a belső folyamatot: „Már majdnem eltemettelek”, de hirtelen feláradt benne a ZOKOGÁS (amit a verstesten pontosan középen végighúzódo mezzosztichonnal érzékeltet): „ajkad hídjai moZogni kezdenek / ma földrengés vOltál a mellkasom alatt / fölszaKítottad behegedt álmodat / cafatOkra tépted az ingemet / tanítottalak és meGkövettelek / most eltöltsz mint szÁmat a kenyér / mint völgyet a kő, a fa eS a tengerek // miközben egy fagott nő az égből lefelé / s én elmegyek MAKULÁT-LAN EMLÉKED elé”.

A szépen megformált művészkönyv ízelítőt ad a szerző létszemléletéről, a világhoz, az emberekhez, a művészethez fűződő viszonyáról (a társadalmi, poétikai tabukkal való szembenézéséről, olthatatlan újító kedvről, nonkonformizmusáról). Költőnk átformálja a nyelvi kliséket, egyéni szóteremtéseivel, kifacsart szóalakzataival, szófonataival (mint pl. „falragasszony”, „reszelőzékeny”, „mazsolánnyal”), szójátékaival, meghökkentő szintagmáival, hangutánzó-hangulatfestő szavaival stb. egy többdimenziós világképet varázsol elénk. Mesteréhez, Kassákhhoz hasonlóan járja a maga útját, bepillantást engedve ezáltal a Jövő költészetébe is: megnyitja az utat egy differenciáltabb, dinamikusabb, az ellentmondásokkal is számoló s azokat elfogadó valóság látás felé. A borítóbelőn kicsit megfáradt, a kemény harcoktól megviselt, mégis bizakodó tekintettel néz a távolba, mint aki tudja: előbb-utóbb győzni fog. A tudatalattijából előhívott emlékrögök az irodalmi élet mélyáramába bekerülve megzavarják majd a felszín nyugalomát, s nagy hullámokat vetnek, mint már annyiszor.

Az emlékfolyó medrében rejtőz aranyrögök Papp Tibor költészetének végtelen gazdagságáról, vizuális és akusztikai törekvéseiről, sokrétű gondolati/metafizikai/érzékletes és érzelmi tapasztalati világáról tanúskodnak. Erotikus utalásokkal, érzéki asszociációkkal erősen átítatott nyelvi és képanyaga jelzi, hogy számára az Élet minden szférája és mozzanata „meghódítandó” és „meghódítható” terület, amelyet az alkotó szellem alakító erejével a „maga képére” formál. Valójában azonban ezáltal (is) az Erőszon túli régiókba világít be: az erotikus mozzanatok magához az Élethez, a világegészhez való viszonyulását szimbolizálják. Az értelmezést illetően költőnk rendkívüli szabadságot biztosít a befogadónak a tekintetben, hogy mely jelentéstartalmakat tartson hangsúlyosnak, bontson ki az adott alapszövegből („nyitott mű”); amihez azonban segítséget kínál a számítógéppel kialakított sajátos, változatos tipográfiai formáival. A címet, sorkezdetet sohasem jelöli nagybetűvel, a központozást teljesen elhagyja (ez is a többértelműséget „szolgálja”), viszont az acro- és mezzosztichonok képzésében a legváratlanabb helyeken különböző formájú nagybetűket, vagy kinagyított méretű fett kisbetűket használ. A szótaghatárokat sem tartja be, szövegeket, félszavakat, olykor csak egy-egy betűt egyszerűen átvisz a másik sorba, gyakori az enjambement. Érzelmeit, gondolatait, egész világképét mintegy „bekódolja” a nyelvbe, nyelvi jelekbe – sajátos módon alakítva, hajlítva a szavakat, szintagmákat; az alapszöveget gyakorta bizarr gondolatfutatokkal tarkítva. Egyedi képalkotásmódja, merész asszociációi, a különböző gondolati síkok montázs-szerű egybekapcsolása kissé megnehezítik szövegei értelmezését, ugyanakkor többféle megoldásra is lehetőséget adnak. Vagyis: költőnk a látvánnyal kielégíti a felszín „szép”-igényét, megtöri az oldalak szokásos, hagyományosan „egyhangú” képét; a sorvégi tördelés változatosságával, szövegszervezési módjával mélyen a felszín alá hatolva példát ad a teremtő esztétikumra.

Mindezekkel együtt a vizuális öszkép mindig rendezett, dekoratív; a szerző az akro- és telesztichonok segítségével olykor szabályos „keretbe” zárja a kompozíciót – máskor mezzosztichon-technikával változatos vizuális alakzatokat rajzol ki a szövegben; bizonyítva, hogy a „felszín” maga is jelentésséget hordoz (mint arra Kelemen Erzsébet a kötetről írt recenziójában felhívja a figyelmet – Magyar Napló, 2017. április). Így a kötet a régi és az új „verstechnikák” rendkívül érdekes, sajátos szintézisét teremti meg. A költemények olykor képvers-formát öltenek; a bennük különböző alakzatokba rendezett mezzosztichonok pedig kifejezetten virágszerűvé varázsolják látványszintjüket.

A bevezető kompozíció, amelyet a lírai én élete párjának, *kukucának* ajánl, ifjúkori sorsmeghatározó emlékeiről ad számot: bepillantást enged élete gyökér-élményeibe (*a költő levele*). Vallomás jellegű, anélkül, hogy érzelmes/érzelgős lenne: 1956-os „meneküléséről”, emberi/költői habitusának formálódásáról szól. A hazáját elhagyni kényszerülő, „félelem- és tántorgás”, valamint kíváncsiság űzte húszesztendő fiatalember az emlékeit meséli, visszatekintve annak a bizonyos *12 nap*nak a megrázó történetére, amely magára eszméltette és költővé érlelte őt. A szövegbe ékelt, tipográfiaileg kiemelt, hol vízszintes, hol ferde, hol függőleges helyzetben elhelyezett kronosztichonok (*56, 12 nap*) egyértelmű jelzések arra vonatkozóan, hogy ennek a kurta időszaknak mindennél fontosabb szerepe volt az egykori fiatalember lelki-szellemi érlelődésében. Ugyanakkor fontos poétikai funkciójuk is van: a szöveget tagolva „tájolják” az olvasót, szétválasztva egymástól a különböző gyökerű élményrögöket. Az október 23. és november 4. között eltelt időszak a remény és a csalódás érzelmi hullámszámaival, a lírai én tudatában ide-oda cikázó benyomások és gondolatok gyors váltakozásával úgy sodor bennünket, mint egy sebes folyóvíz, mély medret ásva maga alatt. Ez az emlékmeder, emlékek és gondolatok hordalékával telítve, mozaikszerűen megőrzött benyomástöredékeket görget, amelyek ama zűrzavaros, mégis fénylő tizenkét napban fontosak voltak költőnk számára. „mi attól féltünk hogy kiüresedünk / mint füvekkel szagosított rejtekében / a rosszul preparált múmia / mint HÍR-terhelt mozdulat a sötétben”. A leverettetés élménye megingatta a lázadóknak az Igazságba vetett hitet; megértették, hogy a hatalmi erőszak embereivel szemben tehetetlenek. Aki tudott, elmenekült („szinte a világ szemetjévé lettünk”, „mindenki söpredékévé”), hogy ezután „a Költészet lángerejével” küzdjön „poros és piros tigriseink”, az elavult/elévült hazug, „vörös” szellemi kánonok, a költészetet fojtogató ideológiák ártalmas, gyilkos befolyása, a lelket pusztító politikai manipulációk ellen.

Papp Tibor itt és ekkor ismerte fel: ő nem „utcai harcosnak”, nem is politikusnak született; sokkal inkább arra, hogy amit lát-hall ezekben a heroikus napokban, azt megőrizze emlékezetében, hogy majdan hitelesen megörökíthesse. Megértette: azt, hogy ki, mikor s hol, melyik oldalon áll, leginkább egyéni helyzete határozza meg; így a költő, ha objektív képet kíván rajzolni a valóságban működő ellentmondásokról – csakis *kívülálló* lehet. Konokul meg kell vetnie a lábát, szemben a mindenkor Hatalommal, a sokféle érdekekkel, hamissággal, társadalmi hazugsággal; s megállva egy szilárd ponton, objektíven kell felmérnie a valóságot. Ezt, ha itthon marad, nem tehetné volna meg – mint ahogy „a poros és piros tigriseink” szorítójából az itthon maradtak közül senki sem menekülhetett. Felismervén, hogy körötte minden relatívvá, bizonytalanná vált, elsüllyedtek az eszmények a szabadság illúziójával együtt – ő útra kelt. „a költészettről való beszéd / azoknak akik nem élnek vele / bolondság ugyan // de hol van a bölcs? / hol az írástudó? / hol van e világ józan/ vitapartnere?”, aki megmondhatná: mit lehet/kell ilyen helyzetben tenni?! A *12 nap* elmúlt, a vereség nyilvánvalóvá vált – „elvesztem / veszetten / feszengetem”. „a költő torkát kaparja a só / angyalok kabátja válladon / a pálmalevélként fonnyadó hold”, „a hang torkodat rágja / a felhő bececse ráborul a holdra” – ő tehát nekivág a bizonytalannak. „veszetten veszem / aszottan osztom / az értelmiség hamis magányát / buta reményét”, s költőtársai elé a tekervényes valóság fölött álló *új programot* állít: „a nyelvvel hadakoztatok / szavaitok trampolinja / legyen / a felhőtlen gondolat”. A valóságot megváltoztatni nem lehet – tehát a hozzá való viszonyt kell átstrukturálni. Nyomatékosan megismétli: „költők a nyelvvel kamatoztattatok / szavaitok ugródeszkája a felhőtlen gondolat /.../ a mi egünkön nem vörös a hajnal / az előttünk lebegő ideál / egy csigavonalas szökőkút”. Vagyis: nem kell mindent „egy az egyben” kimondani – a spirál, a *forma* önmagában véve is kifejezi-*sugallja* a tiszta gondolatot. „ti akik kegyelmi ajándékban nem szűkölködtök”, azaz van hozzá tehetségetek, keressétek az új, kifejező formákat – hiszen „egy múmia hasal alattatok”: a kivézetetett (és hazuggá tett) honi álköltészet. Otthon „mindent vörös hó takar”; de odakint (Párizsban) ki lehet mondani az Igazságot: „költészet nélkül azt a *12 NAPOT nem lehet megérteni / sem külön-külön, sem a vöröslő hó alatt*”. Felfelé kell tehát növekedni: megtalálni az őszinte beszédnek azt az áttételes módját, amelynek segítségével a *12 nap* igazsága kimondható.

És Papp Tibor – társaival, a Magyar Műhely körével együtt – meg is találta. Nem véletlenül emel át kötetébe sok képet, utalást, kifejezést a Kassák bécsi emigrációjának idejében keletkezett „számozott versekből”, amikor is a Mester még „tanácstalanul üldögélt” „a sárga hold alatt”. Éppoly tétován szemléli az átmenetileg légüres térbe került kései utód Párizsban a fogyatkozó „kunkori holdat”, amint „a csillagok fűvét sarlózza”. Mindketten – csalódva a „világmegváltás” evilági kísérletében (lett legyen az bármily ideológiai töltetű) – keserűen-kritikusan szemlélik a valóságot: „az or-

vosok is csak pápaszemes fajankók ezen a csillagon” (Kassák); illetve: „nem tudjuk kik vagyunk / csak azt hogy vénül az agyunk / s örülünk a kétpúpú tevének / előbb-utóbb kioldalog belőlünk az élet” (Papp).

Természetesen Kassák önmagára talált annak idején Bécsben – s Papp Tibor is megvetette a lábát Párizsban. De emigrációjukból hazatérve – épp avantgárd szemléletük s költői gyakorlatuk következtében – mindketten bizonyos fokig „idegenek” maradtak a magyar irodalmi életben. „megmaradsz örök idegennek / gatya nélkül napszemüveggel / te aki Keletről jöttél / az életre tudatlanul / különleges virágok példájaként / szírommal betakarva” – veszi tudomásul a változtathatatlant Papp Tibor (is), felmérve honi helyzetét. Jótanácsként (most is) azt sugallja ifjabb pályatársainak: ne foglalkozzanak a politikával – alkossanak. „ne másszatok / az ugródeszkára / a nyelvvel hadakozzatok / szavaitok trampolinja / legyen a felhőtlen gondolat”. „a fény vállmagasságból lövell” – „költők a nyelvvel kamatoztassatok”. Az Igaz Szó, a Költészet világosságot teremt a sötétségben. Mindazok, akik átélték azt a bizonyos 12 NAPot, jártak a Fényben és az Égben, nem adhatják fel hitüket és a bizonyosságot: '56 maga volt a Költészet: egy nemzet reményének lángja csapott fel ott és akkor az Égig. És aki ezt átélte, nem feledheti: a (tetsz)halálból mindig van Feltámadás! A Költészet lángja soha nem hamvad el – átível hosszú évszázadokon.

A 12 NAPot tehát egyszerre tekinthetjük ars poetica jellegű, ugyanakkor a történelmi emlékezetet ébren tartó alkotásnak. Nem véletlenül került a kötet élére; mint ahogy zárzóként a kötet végére a *költő újabb levele* sem. A két levél mintegy keretbe fogja Papp Tibor ifjúkori öneszmélésének és időskori számvetésének tanulságait.

A közbülső részekben pedig életének gyökér-mozzanatai elevednek meg: az életszemléletét formáló emlékrögöket görgeti medrében az Időfolyó a nemzeti emlékezet sodrásterében. Költőnk az *emlékmederből* kiemeli mindazon aranyrögöket, amelyek sokrétű, szerteágazó poétikai újításait, vizuális és akusztikai kísérleteit, dinamikus költészetének bravúros megoldásait őrzik, s amelyek képet adnak nyelvi kódjairól. Úgy állítja össze az emlékfüzért (képversek-versképek láncolatát), mint-ha ékes gyöngysort fűzne egybe.

Nem véletlenül kerül a versláncolat élére a **gy** hangra komponált költemény kétütemű (3/2-es osztatú), pattogó ritmusú rövid soraival, amelyek mindegyikében két (olykor három) **gy** is szerepel, sokszor egymással alliteráló helyzetben. Maga a betűegyüttes kígyóalakzatban vonul végig a kompozíción, hol tele-, hol mezzo-, hol akrosztichon-helyzetben; így mind látványszinten, mind hangzóságával elementáris hatást kelt a befogadóban (amit itt-ott páros rímekkel is felerősít). A hanghatások „gyöngyözése” és a vizuálisan kialakított gyöngysor látványa már a kezdetnél beemeli a befogadót az újszerű költészeti térbe, amelyben a jelentést nem elsősorban a szavak, hanem a vizuális és akusztikai elemek hordozzák.

A *B.ART.ÓK* című fantázia-játék viszont a látványon túlmenően épp sokszorosán áttételes jelentésességével tűnik ki: valójában a Művészet (ART) előtti főhajtásról (B.ÓK – azaz *bók*-ról) van szó. A SZŰZ („lány vagy még / pálmalevél”) óvatos-boldogan fogadja a bókot, mert érzi, hogy az szívből jövő ajándék számára („mint szívedet a csontfalak / a szavak megvédenek”). A szemet gyönyörködtető, mezzosztichon-szerűen elhelyezett, szépen formált vastag betűk (**Bécs, Bartók**) a Múza vonzerejét hivatottak jelezni – így a kompozíciót akár egy bécsi Bartók-estre invitáló meghívóként is szemlélhetjük. Nyilván emlékezetes élmény volt a határt átlépő költő számára egykoron.

Költészet és Női(es)ség Papp Tibor szótárában szinonim fogalmak: számára mindkettő *meghódítandó*; ha kell, akár elszánt küzdelemben. Ugyanakkor ő is meghódol varázsuk előtt. A versírás maga is *hódítás*: a Szerelem egy sajátos kifejezési formája. *Áldozat a vers* a Szépség oltárán (amit a mezzosztichon sugall). Míg a pásztoróra tart (a szép Hölggyel vagy a verssel), megtörténik az *átváltozás*: az érzéki-érzékletes élmény Költészetté nemesül. Mert a költő mindent alárendel az alkotásnak – még az életet is. A Múza pedig megadja magát a rendíthetetlen ostromnak: „Asszonyom, hiába kalapál a két kezével / engem a Költészet vezérel” (*gondola*). Ebben az esetben a mezzosztichonnal („Zeusz lát engem”) arra hívja fel a lírai én a figyelmet, hogy a Nő, azaz a Költészet meghódítása: az ő számára olümposzi élmény. Az, aki alkot, és az is, aki befogadja (netán szavalja) a verset, ennek a fenséges élménynek részese: „Zeusszal paráználkodik”. Ezért halhatatlan. Mert „mákony a vers” – hangoztatja költőnk Babitsra és Nemes Nagy Ágnesre emlékezve a *szél fúj az inge alá* című költeménye mezzosztichonjában.

Minden alkotás előfeltétele a teremtő energiák kiáradása – vagyis a TEREMTÉS. Papp Tibor számára az erotika az alkotáshoz nélkülözhetetlen fontos testi-lelki energiaforrás; de fordítva is igaz: magát a Szerelmet is Költészetként éli meg. Mert „költészet nélkül a hálóterem a halál előszobája” – írja *poétikus angyal* című kompozíciójában, amelynek telesztichonjába fontos üzenetet kódol: „száraz hagymahéj a halál”, amelyből a Költészet, az Életszerelem már kiköltözött. Orpheusz nem tudja visszahozni Hádeszből Eurüdikéjét, így emlékei lassan porrá zúzódnak – viszont a dalaiba zárt Szerelem örök. A művek alkotójuk beléjük lehelt esszenciális szellemiségét őrzik. S bár „egyre inkább egyedül vagyunk”, hiszen az ember sorsa a magány – hangoztatja költőnk –, a „poétikus angyal” mégis mindenkire „rákopogtat”, s megőrzi emlékezetét.

Papp Tibor emléket állít néhány költőelődjének, elhunyt barátjának, pályatársának is. Köztük olyanoknak, akik hajdan ugyanazon tájról érkeztek az irodalomba, ahonnan az ő életfonalja is elindult; s amely táj mindenkor megfojtotta magasba törő fiait („ezt a vad mezőt ismerem: ez a magyar Ugar!” – írta már Ady). *Kaffka Margitra emlékezve* felidéződik a lírai énben a Partium, Nagykároly: „Kiátkozott álmok bogarásznak / akácfáink gömbölyded ernyője alatt / lélegzetünk oxigénfalai összeomlanak / lanak / lanak / nak / nak...” (*SZÍNEK* – utalás a *Színek és évekre*). Egykori tanára, költészetének első mentora, a debreceni Kiss Tamás költő emlékét is verssel fényesíti, nevét a vers mezzosztichonjába zárja. „koponyádból még sokáig ömlenek a betűk / repdesnek mint égő házból a pattogó / ablaküveg szeletek /.../ sófényben a kegyelet /.../ ó boldog szavak lepkesége // ázik a megzúzott térdek edénye / ázik a jeruzsálemi templomboltozat” (*foszforeszka*). Mátis Líviától, a Kortárs Kiadó vezetőjétől emlékvesssel búcsúzik (ő adta ki első regényét itthon): „a cseresznyemag fölötünk csillag / az öröklét csak bennünk fekete // alulról fekete csillag bennünk az öröklét / majdnem cseresznyemag” (*maszlag*). Papp Tibor szótárában a cseresznye az Élet szimbóluma – így a cseresznyemag a halálon túli létben kivirágzó Élet csírája. Tudja: mindhárom költőtársa valamiképpen „örök életű”.

A Marsall Lászlót – nemzedéktársát – *sírató* kompozíciót a nevéből kirakott vastag *akro-telesztichon* zárja gyászkeretbe. Közös gyászélményüket, '56 vérbe fojtását (is) elsíratja benne („az éjszakai különjárat / zsong fölöttünk közben dübörögnek a tankok /.../ ó Tannenbaum – összerogynak istenszagú fenyőink”). A nemrégiben távozott jó barát temetése lezárt egy reményteli életszakaszt: hátha kitisztul még életükben az égbolt, s ők végre nyíltan kimondhatják a Történelmi Igazságot '56-tal kapcsolatban. „Sajnos az estére felbukó tiszta szó előlünk elúszik / A hold kigyalogol templomunkból mint a rorátÉ / Lobog a csillagok sörénye a gyásznép megbolydult / Leveses felhők jönnek az égre...” (*sírató akro-telesztikon*).

A lírai ÉN két ifjabb pályatársa, barátja emlékét is az Örökkévalóságra bízta. Prágai Tamás költő-irodalomtörténészről (aki könyvinterjúút készített vele) *mezzosztichonos* 43 című versében búcsúzik; Bohár Andrást pedig a feltámadás reményével vigasztalja a földi élet számára immár elveszett örömeiért (*ó szalmás*). Lassan-lassan önmagát is már félig *távozóban* szemléli. A nyár immár odavan: „kattogó szívverése / elfoszlott tompán az avar alatt / fáradt járása üteméből / bogozgatom az élet ritmusát / a mozdulatban még bizonyos vagyok / de felejték már gyűlnék a hibák”. A költeményt szabályos alakzatban kettészelő mezzosztichonban (*temetnek*) mintha saját temetésére is előrelátalna.

Talán nem véletlen, hogy pontosan április 2-án, saját születésnapján hívja elő költőnk az Időből Moesch Lukács 17. századi poéta alakját, akinek *Vita poetica* című művéből sokat merített a vizuális költészeti technikák megismerése, alkalmazása tekintetében. A magas mesterségbeli tudást igénylő „látható költészet” antikvitásbeli eszközeit felelevenítő, az egyházművészetben nálunk akkortájt kivirágzó képverseket összegyűjtő-rendszerező poétát Papp Tibor mintegy a 20. századi vizuális költészet előfutáraként tiszteli; így születésnapjára költeménye mezzosztichonjába az ő nevét építi be (mintegy eszméltető forrásként). Ugyanakkor a vers szövegében önnön menekülési stratégiájára is utal: számára a vizuális költészet „életmentő” volt, hiszen jóval több lehetőséget kínált a ki nem mondható igazságok megfogalmazására, mint a lineáris (egyirányú, egyféleképpen értelmezhető) szöveg. „írtam olyan szöveget / melynek hangos törvényei egyediek //...// ugye itt is levelek helyébe fülek kerülnek / cenzurázott fülek kerekülnek / akárha lapátnyel és jóreménység foka”. Mert vannak korok, amikor a rejtőzködés a megmaradás egyedül lehetséges módja: a mindenre „fülelő” és mindenkit „lefülelni” akaró „gondolatrendőrség” elől csakis a vizuális-akusztikai költészet palástja mögé rejthette el gondolatait. Aki akarta, értette így is. A „steptáncoló” emberiség pedig a hazug-

ságkaszinóban szórakozott, s nem értett meg semmit a körötte folyó világomlásból. „a költészet mint a csúszópénz / mint a vanília / az ápolónő zsebében lapul”.

Mint a gyászversekben barátait, úgy idézi meg az otthon – egykor oly kedves, de már rég tovatűnt – ifjúkori emlékeit is. Menekülésével végleg lezárult az „álmodozások kora”. A család életét szétroncsoló háború végén, a leigázó Vörös Hadsereg segítségével berendezkedő „új rendszer” kifosztotta-kiforgatta őket mindenükből. Vasutas főtiszt apját elsodorta szerettei mellől az Élet (Nyugatra ment csapattestével). Édesanyjával, húgával magukra maradva vészelték át a jogfosztottság, a teljes társadalmi kiszolgáltatottság súlyos esztendeit. „fiatalságunk rostokol a ház előtt / cukros bogarak lopakodva /.../ ellepik a látható világot / ellepik a föld legalsó lépcsőfokát”. Látszólag nem rendült meg az Élet: a Nap és a Hold a helyükön maradtak; „de marad-e élet a szemöldök alatt / miután leszakították tetőinket / lerontották magaslatainkat / lehúzták rólunk a ruhát / elvették ékeségeinket / és elhagytak mezítelenül?” (*csillagban mozgó*). A mezzosztichon egy még fájdalmasabb „árulásra” is utal: „giz-gaz apád fékez és elhagy”. Tehát szinte minden eltűnt a lírai én életéből, ami addig szilárd bázist jelentett számára, és biztonságos keretet vont köré. Nem véletlen, hogy az 1956 őszen megnyílt nyugati határok egy új világ ígéretét tárták fel előtte, s mivel itthon maradnia lehetetlen volt, útnak indult e másik felé.

De a szeretteitől (családja, kedvese) való fájdalmas elválás emlékét is magával kellett vinnie – így elveszett számára minden biztos pont. Ezt az életérzést sugallják ilyen témájú verseinek „széthulló” szavai: „ki volt a felnőtt ki a gyermeki én / arcodat alulról rágta a fény úsztak pe / rceink mint a hajóhad na / ptárodba írtál titkos házikókat //...// te voltál a kristály / csábos mozdulatlansága m // eg poklom és színházam tornáca // de bennünket elfésült az élet a szi / réna-sötétbe hol nincsen se tél s / e menyasszony se pirított kenyér” (*ének karperecedre*).

Mindezek ellenére, Papp Tibor óriási energiával, reménnyel telve vágott neki az ismeretlennek; s mint hatalmas életműve mutatja: semmiféle visszahúzó nosztalgikus erő nem kötözte meg a lelket. Nem riadva meg a rá váró nehézségektől, új otthona és a Költészet lett számára a menedék. Az asszonyok varázsában is a költészet lángját kereste, s ez a perzselő láng végigkísérte egész életét: „mint ajtó a csillagok alatt / mondom mondom mondom / mint a föld körül keringő líra / mint égitestek olcsó nadrágszíja / csak a költészetben lehet reményed / ha elér téged is a félsz mint termő nyár a rétet / elér mint égő Xilofon hangja amikor felébredsz” (*gyöngyház*). Itt a latin nyelvű mezzosztichon arra int bennünket: „omnis homo mendax” – vagyis: minden ember csaló (hazug); de a költészet maga a bizonyosság.

A Magyar Műhely megteremtéséért, fenntartásáért folytatott kemény küzdelem adott értelmet és távlatot Papp Tibor és költőtársai (Bujdosó Alpár, Nagy Pál) életének. A küzdelem – mint *daráló*, avagy a mezzosztichon kifejezésével: *vérmalom* – fel is emésztette életerejükét; ugyanakkor boldogsággal telítette (mondhatnánk: „megszentelte”) mindennapjaikat, mert egy magasabb szellemi régióba emelkedtek általa: „boldog e szavak lepkesége / a megzúzott térdek edénye / bokáid szekrénye / a jeruzsálemi templomboltozat”. Hiszen a Költészet tovább sugározza mások felé mindazt az erőt, lelki energiát, amelyet alkotójuk belétáplált. A betűk – amelyek „belőlünk kiömlenek” – s a szavak túlélnek a hústest pusztulását, és szabadon szárnyalnak a légtérben. Költőnk tehát joggal büszke az erőfeszítésekkel, küzdelmekkel telt évtizedekre: nem kell „idegen arannyal” ékeskednie. Minden, amit elért, már-már askétikusan alárendelve életét az alkotásnak („a betű a nélkülözés tengelye / a félig épült otthon / az éhség legendaként asztalunkra hajol / vállunkon szalvétával vezekelünk”), az ő teremtő erejéből fakadt. Számára az Élet csak addig tart, amíg alkotni tud (*idegen arany*). S ez az előérzete be is teljesült. Ma már tudjuk: szinte a legutolsó pillanatáig alkotott.

Utolsó éveiben döbbenet szemlélte, amint teste, apránként leépülőben, kezdte cserbenhagyni még mindig merészen előreszáguldó szellemét. Mintha maga se értene, mi történik vele: „december lett belőlem / igéimre ráfagy a kéreg”. Mint önnön készülő koporsója, teste lassan bezárja őt a Sötétségbe: „ha nem jöttél volna elő a ködből / aki lennél és nem lennél aki voltál” – nem ismerne régi önmagára: „csúszol menthetetlenül az időtlen felé / s én időtlen mire kimondom vérzek / fekete szirmOk várnak a lócán / még nem láttalak de félek” (*december lett*). Nehezen viseli helyzetét, betegsége – annál is inkább, mert már egész nemzedéke távozóban: „alattomos testromboló nyaValya vág belénk //...// egyre gyengülő életünk / levélen ülő csepphez hasonlít” (*harmat*).

SIMONYI EMŐ, Saturnia II., 2006

SIMONYI EMŐ, Kénfürdő, 2008

Nyugtalanítja az is, hogy nem csupán az ő és generációja élete, hanem mintha az egész eddigi világ, maga a nyugat-európai civilizáció is összeomlóban lenne. Az égen bárányfelhők helyett fenyegető farkasfelhők úsznak: a közelgő „ordas idő” jelei („hangodban szárad a sötétség / sovány tűz-morzsa és farkas az égen”). S az aláereszkedő Sötétségben az ő szavai is halkulóban (amire a mezzosztyichonban utal: „SZÁRAD SZAVAM”). Szembe kell tehát néznie az elkerülhetetlennel: „földem java már fölszántva / halál magva benne / meg egy hajszálgöyökér / emlékeim hajladozó fonala” (*farkas az égen*). A megélt élet fenyegető rémei, amelyeket annak idején sorra sikeresen legyőzött, most újra fel-feltörnek benne – voltaképpen most van csak ideje arra, hogy felmérje, mi mindenen ment keresztül. És azt is, hogy kitarító küzdelme az Igazság kimondásáért, az alkotó ember lelki függetlenségéért az ezredforduló „tömegettársadalmában” is „pusztába kiáltott SZÓ” maradt.

Papp Tibor költészetében – mint Petőfi óta a magyar költői hagyományban általában is – megjelenik Mózes, az Ígélet Földje felé vándorló zsidóság vezére, aki előtt az égő csipkebokor lángjában megszólaló Isten mutatta az utat: merre tartson Egyiptom földjéről menekülő népével. Mózes az avantgárd költők számára nem csupán „népvezér”; inkább a Költészet fátylavívó szimbóluma, aki elszántan tör a 20. század szellemi sötétségében egy új életideál megvalósítása felé: a „szolgaság” (politikai, társadalmi elvárások) börtönéből megkísérli kivezetni a Szellemet a Szabadság Földjére. Néhányan e küzdelem mártírjaiként pusztultak el (különbféle internálótáborokban, lágerekben); de akik megmaradtak, azok nem tették le a zászlót: „SZemeD sötét üregében a költészet tüze égjen / mlnt Mózesében /.../ és mondd: csak az erőszak izzad mlnt a teSTvériszony //...// rág miNkEt a moszkVai nagycirkusz oroszlánya / rág a tavalyelőtti patkáNy tiráda / rág / rág /rág // fűben megbúvó virág / a harsonánK” (*mózes*). A megszokott gondolkodásbeli sablonokat, az évtizedes társadalmi beidegzettségeket, a politikai erőszak előtti meghajlást, a szellemi-lelki alávetettséget csak a Költészet tűzével lehet(ne) kiégetni az emberekből – hangoztatja költőnk is egész életén át, mindhalálig ellenszélben.

A SZÓ legyen erős *harsonaszó*, mint az, amely *Jerikó* falait összeomlasztotta. Nem véletlenül emeli tehát versbe a lírai én a zsidó történelem másik fontos szimbólumát is: a Jozafát völgyében virágzó ősi pogány várost, Jerikót, amelynek falait harsonaszóval vették be a Józsué és a papok vezetésével felvonuló izraelita törzsek. Hat napon át hangos kürtszóval járták körül az erős városfalakat; a hetedik napon, megállva a falak előtt, a vezér szavára („Kiáltatok! Az Úr nektek adta a várost!”) a nép hatalmasat kiáltott, a kürtösök kürtöltek, s az óriási zenebonában a városfalak maguktól leomlottak. A bővizű, termékeny földön aztán Benjámin békés törzse telepedett le, s kissé távolabb a pusztulás helyétől felépítette a maga városát (Józs 6,7).

Nekünk is meg kell(ene) végre teremtenünk a béke és a „szabadon szólás”, a személyi szabadság és a társadalmi demokratizmus jegyében a Szellem Napvilágának országát, amelyről évszázadok óta álmodik az emberiség (és minden jelentős költőnk) – sugallja e költeményekkel Papp Tibor. Ő már a hatvanas években meghirdette – a konstruktivista Kassák nyomán – a maga avantgárd programját: behatolni az emberi agyba, szétfeszíteni annak régi, megszokott sémáit, elavult beidegzettségeit, s lassanként, szívós munkával átfőrné az emberi gondolkodásmódot egy dinamikusabb, a modern viszonyoknak megfelelőbb szemléletmód kialakításával. A hagyomány sablonos „rituáléi”, előírásai már nem képesek adekvát választ adni a mai ember problémáira; a költőnek, a művészetnek kell tehát kidolgoznia a megfelelő válaszokat. Papp Tibor ezt tette egész életén át, bízva abban, hogy előbb-utóbb megláthatja munkájának eredményét is: „menet vágok az ígére / belecsavarom az anyába / bár a szél kifordítja kenyereket // drámát játszik az ezredforduló budai pinceszínháza / ahol megszólalnak a harsonák / s Jerikó jövője beteljesül” (*Jerikó*).

Már-már apokaliptikus (bár nem annyira tragikus, mint inkább a tőle megszokott hangnemben iróniával átszínezett) látomásban tárja elénk a lírai én a közelgő világösszeomlást: mozgásban-átalakulóban van az egész természeti valóság. „Haiti talpa alatt meginog a föld / és János szerint vilámlások szózatok / mennydörgések földindulás és nagy jégeső / veri a fába szorult férgemet”. Az Asszony, „aki Napba öltözve emlékeit cseréli”, „pöröl a földdel pöröl a vízzel / háta mögött jön a sötétség”. Bibliái utalások sora (avantgárd költőhöz illően némileg profanizálva) jelzi: bizonyos értelemben valóban a „végidőről” van szó, amelyet – II. János Pál pápa szerint (is) – minden nemzedék átél, a lázadástól az Isten-keresésen át az Istenhez való visszatalálásig. Vagyis a megváltásig – ha

elfogadjuk Isten megbocsátó kegyelmét. Így a mi „végidőnk” a várakozás: „elpárolog verseink fényereje / aszalódunk / némán aszalódunk / gyertyatartóként”. Kérdés: felgyúl-e bennünk végül a belső Fény? (*táncol gázol*)

Mint szinte mindenki, aki már érzi életerejének fogyatkozását, s meglazul kapcsolata a fizikai világgal, fokozatosan készülődni kezd Papp Tibor is lélekben a természeti és a természetfölötti valóság közötti „határátlépésre”. A kötet egyetlen lineáris, díszítetlen, összefüggő monológyszerű költeményében (*transzmisszió*) ezt a bizarr, önmagának is megfoghatatlan élményt érzékelteti szimbolikusan a vers-én: „érdes sziklacsúcsnak tudhatom magamat / később kőzárporban faragták testemet / de ma már nem kő hanem hóesések / középkori fegyverek / vésik enyémmé arcomat / formázzák porhüvelyemet /.../ tudod a halál kacskaringó... // de csak a beteljesülésig / a csillagporos égígérő semmi / még utoljára megcsal minket”. Amíg él: szeretné valóban *élnék* érezni magát. De lassanként felismeri: már védekezni se tud(na) a rá leselkedő halállal szemben.

Fűszálnyi fény köti már csupán a való világhoz. „ha meghalok / üveg mögé bújnak az asszonyok / elpárolog az illatod //...// de marad a kíváncsiság itt is ott is / miközben föld körül kering a líra / lolla ellei lalla...” Mint aki sötét vagonban utazik a végső úti cél felé, de a vagonajtón beszűrődő „fűszálnyi fény” még ideköti – már sejtí: lassan-lassan „bordáim közül a lüktetés elgurul”. S végleg kiszik benne *az élet fénye*: „elfogynak az érvek / az ölelnivaló asszonyok / vonalkák botladoznak az avar alatt / a nap föltornázza magát az égre / ropogó almahéjjal körítve”. S kihuny a fény – a távozó számára immár végérvényesen. Itt a mezzosztichon („ense et aratro”) magának az Életnek a halhatatlanságára utal: karddal és ekével (védjük mindhalálíg). Vagyis maga az Élet elpusztíthatatlan – de ezen belül mindennek limitált az ideje. S bár tudjuk, hogy minden múlandó: saját elmúlásunkkal mégis nehéz szembenézni; hiszen nem sejtjük, mi vár ránk „odaát”: „szózat buzog a bárányfelhőből / (f)ásítok hátul a kertek alatt / erdei párába burkolom szárnyaimat // felkelti-e együttérzésünket / egy koraszülött csillag a világűr inkubátorában / egy haldokló forrás fekete / suttogása felkelti-e / a történelem szétszakajtott cafatjait? // lobogunk a pesti szélben / ó költő / vér a vérben” (*nehéz*). A mezzosztichonnal (*abimo pectore*) költőnk nyomatékosítja: mindannyian „nehéz szívvel” távoznak. S ugyanez a mezzosztichon bukkan fel a *ha megmondanám* című költeményben, amelyet az egykori „szilvaszemű gyermek” önmagához intéz: „kezeim szivacsával nem mosom többé arcodat /.../ sokszor megszakított árnyék mögötted // ha megmondanám hogy csak engem temettek / hogy én feküdtem a papírlepedőn krétafehéren / szivarzsebemben bordó zsebkendővel / a rozsdás mozijegy mögött / ugyanabban a vendéglőben / ahol téged kerestelek // de nem mondom meg”. Hiszen még él...

És nem könnyen adja meg magát... Bár ifjúsága tovatűnt, még szilárdan áll a vártán. Sejtí már, hogy ami *volt* és ami *van* – számára immár *véget ért*. De tudja: egy magasabb szféra, a csillagvilág, a Fény várja; s ha „csontháza összedől”, csupán a bomló test marad itt, az avarba ágyazódva. Így biztatja hát maga-magát: „állj ki a háztetőre amikor havazni kezd / lakkozott fekete cipőben gránitkeményen / ott vár az ajtó a csillagok alatt / ott vár tányérodban a szél / a fojtott szavak esti fénye”. Mert a halál: az élet beteljesülése, a végső számadás nagy pillanata. „MORS ultima RATIO” – olvasuk a mezzosztichonban a végső SUMMÁZATot (*tányérodban a szél*).

Mielőtt elfogadná saját halálát, s beletörődne abba, hogy ő is – mint minden ember – halandó, megkapaszkodik még egy időre az érzéki lét peremvidékén, élete párja *delejes* varázsában („a beharangozott éjszakán / huzat mozgatja hálóinged függönyét / alig takargat bár leomlik a földig / reszketsz alatta mint a vers /.../ a versek mint a szőlővenyige gyűlnek mindhiába / szétbomló hajdából békém őserdeje lett”). A mezzosztichon itt: *éhes delejes ej ej a béke / tüntetnek a sztrájkoló SZAVAK*. A háttérben már-már felsejlik a végső csend sejtelve: „mintha befejezéshez közeledne a világ”: „de testmeleged lehetne téli gyümölcs is / száraz cserjék közé ágyazott örökzöld” – ha nem fenyegetné már az elhatalmasodó betegség (*örökzöld*). „a múlandóságot mérem az időddel / óráról órára hová jutunk / ha meghalok / mögém bújnak az asszonyok és / senki nem zokog” (*gesztenyelevél*). Mint a posztján álló katona, úgy küzdött egész életében – talán ideje is lenne már kissé megpihenni („mögöttünk az üldözés kétharmada / hálóingem kiüresedőben /.../ békém őserdeje lehetne ez”). Egy kis karácsonyi nyugalom és öröm az örökös küzdelem lezárultával: „az életem háborús maradvány / amit most visszaálmodok / most *nekem* csenget nekem csacsog / most nekem *csicsog* / a csillagszóró üvegtulipán” (*üvegtulipán*).

SIMONYI EMŐ, Exodus, 1989; Szamaritánusok, 1985

SIMONYI EMŐ, Szelfi XII., VII., 2019; Kaktusz és bak (me too), 2020

Papp Tibor e kötetében (bár ekkor még nem sejtí, hogy ez az utolsó könyve) 80. születésnapja alkal-mából reprezentatív képet ad hatalmas életműve minden szeletéről, minden ága-bogáról. Így régi kö-teteiből is átemel egy-egy jellegzetes „mutatványt”, mintegy jelezve sokirányú „kísérletezései” irányát. A 16 billió disztichont generáló, a világirodalomban is szinte egyedülálló *Disztichon alfa* (1994), vala-mint a versgenerálást kép- és szöveg-generálással egyesítő, hangverseket is megszólaltató *Hinta-pa-linta* (2000) dinamikus műveiből közzétesz itt „mutatóba” öt disztichont, két „hódolatot” – hiszen ezek az ultramodern művei is hagyományos elemekből építkeznek (nem csupán a versmértéket illetően, hanem a számítógépbe betáplált nyelvi elemek, a szóválogatás stb. tekintetében is).

A *Vendégszövegek* 5. című kötet (1997) *Villanások* ciklusából bekerül ide néhány betűtipográfiai játékos kompozíció (az ÜKÖK / ősök / hősök / kosok / kakasok / okosok stb. szavak variálásával, il-letve az eső / őse / kieső / ősi stb. szavakkal), amelyek vizuális játékeret képeznek az olvasó szá-mára – aki kedve szerint rakosgathatja-bővítheti a szóválasztékot. Két képvers alakzatba szerve-zett szövegkonstrukciót is bemutat (*kis kehely, egy kupa / kupa / kupa*) mint koncept alkotásokat, amelyek instabil szövegszervezési módjukkal többféle olvasatot is kínálnak. Néhány *kétsoros* ille-tve *háromsoros* (esetleg pár mondatból álló) ötletszikrát is felvet, esetenként szófonatokkal, egyéb szójátékkal fűszerezve (reszelőzékeny, reménykalap, felhőharisnya, hómaró hőmérő, falapanyag, stb.). A tipográfiai játékok egyik különleges formája az egymásra tolt, egymással érintkező, külön-féle betűformákból összeállított – több helyen is, visszatérően felbukkanó szövegbetétek (mint a SZÉTBOMLÓ HAJAD kompozíció). Kassák is készített annak idején már hasonló architektonikus kompozíciókat: ezek a szövegrombolás–szövegépítés különféle variánsai; nyilvánvalóan a számítógép segítségével egészen érdekes konstrukciók hozhatók így létre, amelyekben a szintagmák a leg-különbözőbb variációkban párosíthatók egymással.

Néhány érdekes kompozícióban precízen kimért egyensúlyi helyzetet teremt a lépcsőzetesen kialakított sorokkal, amelyeket pontosan középen függőlegesen, felülről lefelé összeolvashatóan kettészelnak a mezzosztichon betűi. Így a konstrukció kettős mérlegalakzatot ölt, amelyben esetleg szójátékkal is erősíti a hatást. Mint a *médeia hallhatatlan* című vers tengelyébe állított „*médeia hal-hatatlan*” mezzosztichon, amely a mitológiai hősnőre, Médeiára utal, s így egy bizarr szövegössze-függést teremt: a halhatatlan médeia megszólalása hallhatatlan (vagyis a modern média nem jól működik). Az *akác alatt* kompozíció pedig szinte megpörgethető mezzosztichon-tengelye körül („el-fárad a legenda el a mese”); s így a szövegegységek más-más konstellációkba rendezhetők. Persze a „mozgatható” konstrukció dinamizmusa csupán látszólagos: az alap a „kökemény mozdulatlan-ság”, vagyis az évszázados változ(tathat)atlanság élménye: „azt mondják itt a vége / befejezéshez közeledik univerzumunk / üres a Szemünk / hiányzik a szemöldökünk / de eszünk / eszünk / eszünkbe jut / hogy ugye magyarok vagyunk” (vagyis változni nem akarunk, ma is beérjük a „ma-gyar Ugar” állóvízével).

Egészen különleges az *emem* című kompozíció, amelyben szerzőnk az **m** betűvel játszik: egy tízsoros tömbvers minden sorában – szinte lépcsőzetes alakzatban – **m** betűket helyez el, amelyek az egymáshoz valójában nem kapcsolódó szavakat valamiképp mégis egymásra vonatkoztatják („szaggatott vonal mindannyiunk előélete” – „a hiány kaszái a nevemet bevérezték” stb.). Ennél is érdekesebb talán a *vakkal* című vers, amelyben a hosszú sorokat kettészelő mezzosztichon („cső-ben szálkás a dal”) mintegy elvágja egymástól az Élet magaslati és profán síkját. A „fent” a csilla-gok, a szépség különös világa (amit az egymásra csengő, alliteráló szavakkal is érzékeltet: „nyelved aranyhal farka a csobogó hangok között gyümölcsöző cseresznyeligetek csengettyűi /.../ fodros holdfényben hajóznak odafönt a jóistenek”); a „lent” viszont a berozsdásodott élet színtere („öreg idők rozsdás súlygolyója lettünk / megszaggatott lelkünket stoppolgatom /.../ megelégsem egy darab vassal / egy frissen köszörült fémdarabbal / nyúlánk szavakkal / vakkal”).

Papp Tibor – avantgárd költőhöz illően – sokszor provokálja a lineáris olvasathoz szokott befogadókat vizuális megoldásaival (térképversek, a szöveg elmozdítása a síkban, különféle irányváltások, kanyargós, lépcsőzetes építkezési formák stb.). A szövegértelmezés az olvasótól is nagyfokú krea-tivitást igényel – amint azt már a Kassák-verseknél is tapasztalhattuk. A betűk gyakorta mint önál-ló építőelemek szerepelnek ezekben a kompozíciókban; különféle konstellációkba lehet őket állíta-ni, olykor tükörstruktúrákat is épít. Vagyis arra készíti olvasóit, hogy maguk is tevékenyen közre-működjenek az egyes szövegek felbontásában, kreatív értelmezésében („nyitott mű”).

Egyik érdekes szövegjátékában (*Váratlanok*) a különböző nagyságú betűtípusokkal kialakított mezzosztichont („divatos vendégszövegek”) egy bizarr poétikus mondatfolyamba ékeli („a VÁNDOR cédrus árnyékában / ahol dunamenti szénapadlás illata / libben a Varrólánnyok szoknyája alól / miként a lakkozott fekete cipő / gránitkeményéről egy pohárka fény”). Vajon lesz-e, aki felismeri „divatos áruhájukban a váratlan vendégszövegeket”? – amelyek alkotás közben a költő tudatalattijában keringenek?

A 2007-ben megjelent *25 × 25 Bűvös négyzetek* című kötetével alapvetően megújította a 18. században főként a pálos és a piarista szerzetesrendben virágzó *kubus*-irodalmunkat is, amely a számkabalisztikára és a nagyfokú költői virtuozításra épült. A kubusok – vagyis a különböző irányokban (felülről lefelé / alulról fölfelé / jobbról balra / balról jobbra) olvasva értelmes szöveget kiadó *mágikus betűhalmazok* készítése igen nagy műgondot, mesterségbeli tudást kívánt. Jelen kötetében Papp Tibor egy különösen nehéz formát éleszt újjá: a cubus quinquepartitust, amelynek sorai öt-öt szóból generálódnak, s ezek a legkülönbözőbb módon rakhatók össze az adott játéktéren. Tehát párbeszédre, önálló olvasat kialakítására szólítják fel a befogadót (*jelen a négyzeten, csíkosan, te vagy, én vagyok én, te vagy a tűz*). Mind a négyhez felkínál egy-egy olvasatot maga a szerző is; a negyedikhez (amelyben Arany János *Ez az élet egy tivornya* című versét „reagálta le”) még *Konklúziót* is fűz: „nekem is / tivornya az élet / fűrtös csemegéje / bárha tudnám, / kinek a dallása”.

Papp Tibor, az örök kísérletező – intellektuális játékteret alkotva az érdeklődők számára – bevezeti olvasóit a számítógépen generált művek világába. Ma, amikor az ifjabb nemzedékek már hagyományos verseket szinte nem is olvasnak, sőt, költészettörténetünk legkiemelkedőbb alkotásait sem ismerik, de még a kortárs szépirodalom jelesebb műveit sem, az irodalmároknak, a tanároknak és szülőknak egyaránt örülniük kellene, hogy a modern dinamikus költészet a számítógépek révén eljut a digitalizáción nevelkedett generációkhoz, amelyek esetleg így kedvet kapnak rá, hogy kreatív szöveg-összeállításokkal kísérletezzenek. Ezáltal elsajátíthatják az alkotás képességét és örömet; a vizuális formák intenzíven hatnak képzeletükre, s a jelek elrendezése dinamizálja gondolkodásmódjukat.

Reprezentatív szemléjét Papp Tibor egy rövid, de sokatmondó kronosztichonnal zárja (*tempó*), amelyben szülőföldjéhez tartozását, vele való egylényegűségét vallja meg: **Tokaj** a Tiszával allitérál, íme én is = **1936** (ez születési éve). **Tibor** mint Tokaj szülötte mind neve, mind borszeretete révén oda tartozik, ahonnan egykor útnak indult („itt élned, halnod kell”).

Órakoletményei, logomandalái, képverseinek számtalan műfajbeli változata a modern magyar költészet kimeríthetetlen gazdagságát gyarapítják – az ő újításainak továbbgondolásával, az általa teremtett formák gyarapításával máris több fiatal poétánk vált ismertté és megkerülhetetlenné az irodalmi életben. Tehát szervesen beépült életművével a magyar irodalom szövetébe. Élő hagyománnyá vált.

Kötetét voltaképpen a *második levele* „végrendelet”-szerűvé teszi: összefoglalja benne mindazt, amit a magyar irodalom jelenlegi állapotáról, az egész művészeti életünket, sőt: társadalmi önazonosságunkat szétziláló „belháborúkról” gondol (*a költő újabb levele*). „boldog aki csak selyemharisnya” – rejti a mezzosztichonba mindjárt levele kezdetén véleményét áldatlan viszályainkról, szellemi süllyedésünkről, illetve „szellemtelen acsarkodásunkról”. „ti akik kegyelmi ajándékban nem szűkölködtök” – inti a „halálfélelemben” szűkölő „magyar medvéket” – „egy múmia hasal alattatok”: a magyar költészet. Lassan-lassan „az öregség lehavaz bennünket”; eltűnik ez az egész nemzedék anélkül, hogy termékeny vitákban, nyíltan szó eshetne a hagyomány és újítás viszonyáról, az új szemléleti és költői formák létjogosultságáról. Papp Tibor maga már évtizedek óta (mióta Párizsból hazaköltözött a Magyar Műhely) hangoztatja, hogy „sziklát kell robbantani”, mert az Idő nem vár, s a hó betemeti a mai művészeti élet szereplőit anélkül, hogy a valódi erőviszonyok tisztázódtak volna. Ő természetesen békét és nem háborút akar az alapkérdéseket illetően; ezért „mindigtől jól nevelt jó szagú nyári hajlamú békés szavakkal” fordul ellenfeleihez – s válaszképp tőlük is „tisztá gondolatokat” vár. Ő, aki a világköltészetben iskolázódott és megismerte a régi és a modern Költészet „óriásbirodalmát”, már szabadulni szeretne „az elhallgatások gyalázatából” – nem akar a hazugságok tengerében fuldokolni. Beszéljünk végre őszintén a bennünket nyomasztó kérdésekről – amelyek nem pusztán az irodalom körébe tartoznak, hanem egész társadalmi létünk mikéntjét meghatározzák.

„nincs bennem semmi feszültség – hangoztatja – bár levegőmből hiányzik a térfogat / a buborék-éhség rohamosan terjed / a napelemmel takaródzó háztetők alatt // nyelvemet reszeli a szó / boglyaként takarja mellemet a felhő // ragaszkodom / mint akáclevélként fonnyadó anyák a fényhez / ragaszkodom a jéghez, a költészet teremtő erejéhez”. Legyen vége a folyamatos mellébeszélésnek, a teremtő erő elfojtásának-elhallgattatásának, ami már majd’ száz éve tart, alárendelve a mindenkori politikai érdekeknek az irodalomszemléletet (is). Papp Tibor (és ’56-os menekülttársai) nem „tékozló fiúkként”, hanem értékeket teremtő, a világgölyöztetést gyarapító, maguknak és a magyar irodalom egészének hírnevet szerző, ismert személyiségekként tértek haza – és mégis, még ma is ők a „kiátkozottak” a honi belterjes, hagyományos művészeti élet vezető korifeusai szemében. Rózsakoszorú helyett az el nem ismertség töviskoszorúját helyezték fejükre. „EGÜNKÖN A HAJNAL MÉG VÖRÖS”. Ismét vérzik ama bibliai Bárány, „világító szeme” kátrányos tekintettel néz alá, „mint egy gőzhomályos ablakon át” a felhőkben – míg „hernyószerű bábok csúsznak a pokol felé / szárnyaik mint vízszintes kerék / az élet ringlisziljeként forogdálnak”.

Költőnknek ezért járnak még ma is a jóvátehetetlen múlt véres esztendei az eszében. „mily egyszerű a vágy a deportáltak repedezett arcán / Vállajtól Nagykarolyon át Dombassig” – ott és akkor romlott meg jóvátehetetlenül a magyarság, s kerültek szembe egymással a testvérek – mint üldözök és üldözöttek. A történelmi szakadékot azóta is lehetetlen áthidalni; az árkokat betemetni csakis a „szabadon szólás”, a Költészet kegyelmével lehet(ne). Az elhallgattatott Igazság mint meggyilkolt véres hullá ma is mérgezi a lelkeket. „a keserves indulásnak árnya nő / az angyalok is levetkőznek / pucér vizek mellé mellett / mintha a fény énekelne / a költészet felszabadít // a költészet felszabadít // bár zempléni szakajtómból / vannak félvén kiszorítottak is // ha még egy évig makulátlan alsóruhánk bepiszkíttatik / vet- kezünk és vétkezünk / és vért veszünk akkor”. A város, ahol született, s a környező táj mindennek ellenére visszafogadta őt. Bármilyen is volt a tovatúnt félszázad, Tokaj és környéke, fölötte „a Kopasz mint egy fejenálló szakajtó”, amelyen „angyalok ugrabugrálnak, levegőznek”, távollétében is otthona maradt. „Tokaj fölött az egekben / piros-sárga citrom labda / fénylik a kezekben / a homlokzat csipkéje ismeri az Idő tengelyét”.

A befejező rész egészen személyes hangú: mintha rég halott hűgának adna számot az elmúlt Időről, visszatérnek a gyermekkor játékos képei: „fiatalságunk rostokol a ház előtt / csigabigáink fürdőruhájában / csúsznak elénk a / lécvékony izomlapok / gipszes vakablakok / s a városka metszőfoga / a világítótorony”. A záróakkordba beépül az ismert betűtipográfiai szövegjáték is („SZÉTBOMLÓ HAJADban békénk – NAGYON HIÁNYZOL...”).

A költő 2. levele tehát arról (is) szól, miért (volt) oly nehéz (sőt: szinte lehetetlen) az ’56-os költőknek integrálódni a hazai irodalmi élet viszonyai közé, a „szellemtelen acsarkodások” világába. „A haza az én emlékezetem hurokjá”; de Papp Tibor nem hagyta, hogy e hurok teljesen ráfonódva megfojtsa őt. Mint jó magyar ember: „nem engedett a ’48-ból” – vagyis ’56-ból. Drágább volt neki az emlék, a Múlt – hogysé beilleszkedett volna lapos és fullasztó irodalmi életünk viszonyai közé. Nem kívánt a poros, földközeli csetepaték világához igazodni – kitűzött céljaiért, a magyar irodalom megújításáért, eredendően kitűzött életeszmé(nye)jéért küzdött mindhalálíg. El akarta mondani mindazt, ami fél évszázadon át bénította (és azóta is bénítja) szellemi életünket, mert ha (most is) „port hintünk” a történetekre, az amnéziában szenvedő nemzetünk teljes tudathasadásához fog vezetni. „a belső vihar dagadó palackja / a költői hangdilemmák / mint a poéta mesterkélte haláltusája / mint a poéta tánca a mondatok helyett” – „a pezsgő tavába” fullad végül. Szerette a szabadságot és függetlenséget, amelyet odakint megteremtett magának és a Magyar Műhelynek; s nem cserélte el a szókimondás szabadságát az (egyébként méltán várt és megérdemelt) elismerésért – amely végül is elmaradt. S most már az Örök Mezőkön, a Szellem korlátok nélküli szabadságának honában él...

Az *utolsó villamosjegy* című költeményében a lírai én már-már búcsúzik az Élettől, amelyet alapjában véve – minden megpróbáltatás ellenére – végtelenül szeretett. „íztelen a magány S bekerítetlen / mint kopasz fák között a szél / Csillagom égő cseresznye”. A cseresznye költőnk szóhasználatában (mint több más verse is mutatja): az édes életöröm szimbóluma. Egy pillanat, s vége mindennek – szépségnek, alkotásnak, mindannak, ami a földhöz köt bennünket: „homályos tűz-tudat / mely a gyémántra szikrát ültete / a nap közepéből // villám szökell ki az égből / fejedre száll / és keresztülrohan szemeid / ... / a másvilág halovány pogácsa”, elképzelni se tudjuk, milyen íze lesz... Lassan mindaz összekuszálódik, ami eddigi életét biztonsággal övezte: „csavarodik az út / a holdat én kilúgozom /

örömd mindhiába // füge dinnye borsó / egy utolsó villamosjegy és koporsó”. A költeményen végigvonul mezzosztyichon: „SIC TRANSIT GLORIA MUNDI”. Így múlik el tehát a világ dicsősége – mindenki számára, egyenként, külön-külön. Panaszra nincs ok, hiszen mindenkire (ellenségre, jó barátra, értékes és értéktelen emberre, gonoszokra és jókra) egyaránt a *koporsó* vár...

Persze csak a testükre. Mert a lélek – mint ősidők óta sejtjük – halhatatlan. S a Halak jegyében eltelt 2000 év (immár lejáróban) egy ígéretet rejt magában: örök élete van annak, aki hisz Jézus megváltó áldozatában, a keresztút (vagyis minden ember életútja) diadalában – a Feltámadásban. A halak (a kereszténység jelképe) szaporodó sokasága és hálaadó éneke új korszakot nyitott az emberiség történetében: a lelkeket tápláló krisztusi Ige természetfölötti valóságába emeli be az arra érdemeseket. A halak „mint a hangjegyek / kórusban térdepelnek / tányérjaik összeverődnek / csillagvillák koccannak csengenek / mindannyian útrakelnek”. S körülfonva a távozni készültöt („megszámolják bordáidat / tálon maradt csontjaidat / körbefutnak szeretgetnek”), viszik őt az Égi Hazába. A hívő ember lelke, megszabadulva földi kötelékeitől, felszárnyal az Örökkévalóságba, s „a harsónak zengedeznek akkor”: diadalt ül a Menny (*mint a hangjegyek*). A költő hálája és köszönete a mezzosztyichonban van elrejtve: DEO GRATIAS.

Hogy ki mennyire kötődik Istenhez éltében s holtában, azt természetesen nem tudhatjuk. De az alkotó ember mindenképpen közelebb érzi magát Teremtőjéhez, mint a puszta anyagi és érdekvilágba merülő. Aki úgy tud küzdeni egy életen át – konokul és megalkuvás nélkül – a Művészet szabadságáért és szemléletbeli függetlenségéért, mint tette azt Papp Tibor, mindvégig ellenszélben, az utána jövőket is önzetlenül segítve ezzel, annak az útját Isten különös kegyelme kíséri. A kulturális élet irányítói, manipulált vezető korifeusai (se a Kádár-korban, se azt követően, mindmáig) nem „túrték”, nem fogadják el ma sem azt, hogy a művészet csakis autonóm jelenségként töltheti be valódi funkcióját; hogy nem „tanít–nevel–szórazottat”, hanem *embert formál*, és a lét gyökereiig hatolva szembenéz azzal: kik/mik vagyunk – a Gonosz megszállta ösztönállatok, avagy Isten teremtette szellemlények? Papp Tibor nem kapta meg az őt régóta megillető evilági elismerést (a Kossuth-díjat); viszont a debreceni Szent József Gimnázium és Szakközépiskola – amelynek mai épülete az iskolakezdésekor még a Cisztercita Rend iskolája volt, ahol ő kezdte el kisgimnazistaként tanulmányait – 1998.ban emlékszóbat szentelt életművének. Nemcsak állandó kiállítást rendezett be itt az iskolavezetés a műveiből, hanem Kelemen Erzsébet tanár irányításával az életmű folyamatos gondozása, bemutatása, tanítása is folyik. Tehát teljes munkássága ma már a magyar irodalom kitörölhetetlen része. A Fiumei úti Sírkert Művészarcellájában nyugszik, legjelentősebb (újító és stafétabot-átadó) magyar költőink társaságában; holtában elnyerve azt, amit kortársai megtagadtak tőle: méltó helyét a Magyar Panteonban. Nyugodjon békében.

SIMONYI EMŐ, Szonáta, 2008

Kaporszakáll és Kalasnyikov

Hlavacska András interjúja

Miklós Ágnes Katával

Miklós Ágnes Kata irodalomtörténész, a PPKE BTK VJTK Óvó- és Tanítóképző Tanszékén főiskolai tanár. Tíz-éves kora óta rajong értük, de viszonylag későn kezdett a krimiről írni: 2005–2006 között a marosvásárhelyi A Hét hetilapban publikált egy több mint húszrészes, a detektívirodalommal foglalkozó esszesorozatot. Azóta két, a detektívtörténetek újraolvasásával foglalkozó kötete jelent meg.

▼ **A nyolc fogaskerék esete és a Bűnös szövegek olvasásakor elsőként nem is az áldozatválasztás, az elemzett művek ragadják meg az olvasó figyelmét, sokkal inkább a modus operandi, az elkövetés módja – az, ahogyan krimiről ír. Egy hagyományosabb irodalomtudományi megközelítés helyett miért az esszé műfaját választotta?**

✓ Azt szoktam mondogatni, hogy olyan vagyok, mint a viccbeli Szerjozsa, aki bármit akar összerakni a traktorgyárból hazacsent alkatrészekből, végül mindig Kalasnyikov lesz belőle. Ez az én eszemben persze úgy fest, hogy ha valamihez hozzálátok, abból esszé lesz vagy kötényruha, esetleg párnahuzat. Végző soron amúgy nem is vagyok rossz társaságban: Agatha Christie írja az önéletrajzában, hogy pályája elején nagyjából egyforma elégedettség töltötte el, amikor befejezett egy novellát, vagy kihímzett egy párnahuzatot.

Amennyiben viszont figyelmen kívül hagyjuk a párnahuzatokat vagy a kötényruhákat, főként pedig a traktoralkatrészekből készült Kalasnyikovokat: az én igazi műfajom tagadhatatlanul az esszé. Lehetőséget ad stílusjátékokra, szabad asszociációkra, kötetlen(ebb) megközelítésekre, és nem utolsósorban épp arra alkalmas, ami ebben a két kötetben elsődleges szándékom volt: olyan módon kezelni a témát, ami nem bátortalanítja el az olvasót. Azt, ahogyan írok, vagy legalábbis azt, ahogyan írni szeretnék, leginkább úgy tudnám jellemezni, mint egy felhívást az olvasó felé: „Gyere, húzd kicsit közelebb a széked, hadd mesélek valamit.” Ha a visszajelzéseket nézem: valószínűleg az olvasók szívesen húzták közelebb a széküket, hogy meghallgassák, miket fecsegek össze. Az például roppantul izgalmas érzés, hogy az egyik kötet 2009-es, a másik meg 2018-as, de ahányszor meghívunk valahová krimiről beszélgetni, szinte mindig vannak a közönségben olyanok, akik dedikálni szeretnék a saját (általában „használt, de megkímélt állapotú”) példányaikat, esetenként akár mind a kettőt. És azt se fogom elfelejteni már sosem, amikor néhány évvel ezelőtt egy szakdolgozó-témavezető megbeszélésen a szakdolgozóm minden figyelmeztetés nélkül előrántott a táskájából egy *Bűnös szövegeket*, hogy dedikáljam a témabejelentő lapok mellett azt is.

▼ **A krimi – legyen szó irodalmi vagy filmes alkotásokról – még ma is egy stigmatizált, sokak szerint nem komolyan vehető műfaj. Ha szabadabb, könnyedebb stílusban születnek értelmezések a műfajról vagy egyes darabjairól, az nem erősíti tovább azt a benyomást, hogy ezek az alkotások nem érdemesek komoly tudományos érdeklődésre?**

✓ Nos, ettől a kérdéstől most egy pillanatra felsejlett előttem a kép, amint ott ülök molyette házikobátomban, pöfögő lombikok és göredek között, az irodalomtörténet-írás gonosz Moriarty professzoraként, akinek van egy nagy és titkos terve, mégpedig az, hogy olyan dolgokat írjon, amelyek véglegesen elássák a krimiit a komoly tudományos érdeklődés számára. (Töredelmesen bevallom, igazán elragadó kép volt.)

Komolyabbra fordítva a szót, meglehetősen sokan és sokféleképpen írnak a krimiről (bár nyilván nem annyian és annyiféleképpen, ahányan krimiit írnak), de mindenkinek más a stratégiája, a célja vagy az attitűdje. Az enyém, mondjuk így, elsősorban olvasóközpontú megközelítés. Amikor a krimiről beszélek, leginkább olvasóként definiálok magam – igaz, olyan olvasóként, aki olyan szavakat használ, mint „narratíva” vagy „nézőpontváltás”, de akkor sem valamiféle akadémiai pulpitusról akarom megszólítani a többi olvasót.

Amúgy viszont, ha azt feltételezzük, hogy a kérdésben megfogalmazottak igazak, bizony elég nagy bajban lehet a kaporszakállas irodalomtudomány. Ha az én kétkötetes munkásságom a komplett akadémiai közélet számára ellehetetleníti azt, hogy komolyan beszélhessenek a krimikről, akkor talán mégiscsak én vagyok Moriarty professzor... (Ez pedig továbbra is fantasztikus érzés, de tényleg.)

➤ **A *nyolc fogaskerék* esetében említi, hogy a bűnügyi regények negatív társadalmi megítélésében a kiadványok szerkesztettsége – pontosabban azok hiánya –, esetenként a fordítások silánysága is szerepet játszik. Választott példája, a magyar Sherlock Holmes-fordítások jól szemléltetik ezt a problémát. Az utóbbi években történt ebben valamilyen elmozdulás, vagy ez még mindig jellemző a műfajra?**

➤ Jelentősen megnehezíti a válaszadást, hogy a krimi-könyvkiadás esetén egy olyan területről beszélünk, ahol rendkívül nagy a diverzitás kiadói stratégiákban és minőséggel kapcsolatos elvárásokban egyaránt. Az elmúlt évtized során az Alexandra és az Ulpius kiesésével meglehetősen szűkszűzű a detektívtörténeteket (is) közzé tevő kiadók listája, de továbbra is sokan vannak és sokfélék, a fordítás és kiadás minősége pedig továbbra is elsősorban kiadói ethosz és korrektség kérdése. Magyarán, a krimikiadás még mindig olyan mező, ahol dúsan burjánozhatnak egymás mellett csapnivaló és ragyogó fordítások egyaránt. Az Európa tett egy fontos lépést a Christie- és Chandler-életmű részleges újrafordításával, a kritikai(nak nevezhető) kiadások nyomdába adásával, de alapvetően minden kiadó saját döntése, hogy mennyi energiát fektet bele igazán jó fordítások elkészítésébe. Igen, még mindig van úgy, hogy „ez csak krimi, hát nem mindegy?” Tudja fene, talán mégiscsak fel kéne másznom szónokolni kicsit arra az akadémiai pulpitusra, ha már ekkora hatásom van...

➤ **A krimi elemzésével kapcsolatban egyik érdekes megállapítása, hogy a műfaj első Nagy Detektívjeinek nincsen múltja, az előtörténetükről alig tudunk meg valamit, mintha a semmiből jönnének. Mi ennek a funkciója? A 20–21. század során változik ez (például a kemény krimiben)?**

➤ Az első Nagy Detektívek (akár Poe, akár Conan Doyle hőseiről van szó) nem hús-vér figurák, csak az Okos Ember archetípusának megjelenítései. Épp ezért tudunk meg például annyi fölösleges apróságot Sherlock Holmes pipadohány-tárolási meg újságotolvasási szokásairól, hogy ezzel az író el-takarja előlünk: az általa olyannyira hatásosan prezentált figura valójában csak egy papír képkivágás valamelyik viktoriánus magazinból. Conan Doyle nem azért nem írta meg Holmes háttérét, mert ne lett volna hozzá fantáziája, hanem mert nem érezte fontosnak. Akinek nincs múltja és nincsen magánélete, csak akkor létezhet, ha valami más ad neki létjogosultságot, Holmes személye pedig azonos a funkciójával. Ő A Detektív, és ennyi legyen elég.

Nyilván az olvasóknak ez már akkor sem volt elég, gondoljunk csak a számos Holmes-pastiche-ra, a rengeteg spekulációra vagy éppenséggel a Baker Street Irregulars rajongókörre. (Az olvasói igényeket amúgy igen ügyesen illusztrálta a Moffat–Gatiss szerzőpáros a *Sherlock* sorozat harmadik évadában az Anderson köré csoportosult futóbolondokkal. Érdemes megnézni.) A későbbi korok krimiszerzői leginkább a már kezdetekben is jelen lévő olvasói igényeknek mentek elébe azzal, hogy a detektíveket minél több emberi tulajdonsággal ruházták fel. Persze, ez azért a legtöbb esetben csak további toposzok beépítését eredményezte (a rendőrkrimikben például biztosan van egy elvált, egy alkoholista, egy egyedülálló szülő stb.), de minél inkább közelítünk a jelenhez, annál inkább háromdimenzióssá alakulnak a figurák a kezdeti síkbokhoz képest.

A kortárs olvasó már nem éri be az ájult csodálattal egy absztrakt észlény iránt, hanem valódi vért akar, valódi szenvedélyt, valódi konfliktusokat. Olyan detektívfigurák érdeklők inkább, mint a vívódó-töprengő Wallander felügyelő, Henning Mankell hőse, vagy az alkohollal és kábítószerrel küzdő Harry Hole Jo Nesbø regényeiben, de említhetnénk akár Endeavour Morse felügyelőt is, akit a magyar közönség elsősorban tévésorozatokból ismer (*Morse, Oxfordi gyilkosságok*). És ha már szó esett Sherlock Holmesról, bizony egyáltalán nem véletlen, hogy a 21. századi feldolgozások (filmen és tévésorozatokban egyaránt) erőteljesen humanizálták a valaha kétdimenziós figurát.

➤ **A krimikről szóló tudományos munkákban nincs megegyezés azt illetően, hogy le szabad-e lőni a poént, fel szabad-e tárni egy eset rejtélyeit, ha az elemzés azt kívánja. Írásaiban Ön következetesen kerüli a spoilereket, mások fittyet hányanak erre a szabályra. Hogyan értékeli ezt a kétféle írói stratégiát?**

➤ Ilyen esetekben persze mindenki a saját szerzői stratégiájára esküszik, de ez most több annál: számomra a spoiler (a „rontóc”) tabu. Etikátlannak érezném, ha előre lelőném a poént, bármennyi-

re megkönnyítené ez néha a dolgom. Legyünk realisták, az olvasók sokféleképpen és sokféle okból olvasnak krimi, de ha nem a rejtélyekre – és köztük a legnagyobbra, a „whodunit”-ra, vagyis a „ki a gyilkos”-ra – lennének kíváncsiak, nyilvánvalóan valami mást olvasnának, nem pedig detektívtörténetet. Elvenni tőlük a tevékenységük célját és indokát olyan lenne számomra, mint kivenni egy gyerek kezéből a csokoládét. Magam is rendkívül morcos vagyok, ha valaki előre elmeséli nekem, mi lesz majd az utolsó tíz oldalon, amikor én még csak a huszadiknál járok.

Különösen nehéz persze az teszi a helyzetet, hogy vajmi kevéssé lehet arra bázírozni, „á, ezt a krimi ügyis olvasta mindenki”. Talán az egyetlen olyan mű, ami most eszembe jut, és amiről azt feltételezem, mindenki tudja már, mi benne a „poén”, a *Gyilkosság az Orient Expresszen*. (Mókás amúgy, hogy Dame Agathának nem voltak olyan skrupulusai, mint nekem: a *Nyílt kártyákkal* egyik jelenetében magával Poirot-val kotyogtatja el az Orient Expressz rejtélyét, amikor az megmutatja az egyik szereplőnek a gyilkos eszközt.) De ott van például az egyik alapvető kriminovella, Poe-tól *A Morgue utcai kettős gyilkosság*. Hiába telt el száznyolcvan év a megszületése óta, nem lehetek biztos abban, hogy ne érne meglepetésként most egyes olvasókat, ha elárulom, hogy a gyilkos egy... egy... Na, ugye. Nem megy ez nekem.

► **Hogyan látja a tiszta krimi és az irodalmi hibridek, a crossoverek alakulását irodalomtörténeti szempontból?**

✓ A 21. század (legalábbis eddig) leginkább a műfajkeveredések időszakának látszik. Nem hinném, hogy a „tiszta krimi” teljesen eltűnik majd, de egyre több krimi is tartalmazó crossovert lehet prognosztizálni. A kriminek ugyanis, amennyiben crossoverek alkotórészeként jelenik meg, van néhány rendkívül hasznos és praktikus sajátossága. A rejtély révén folyamatosan ébren képes tartani az olvasó érdeklődését, a „whodunit” segítségével kézzelfogható lezárást tud adni a történetnek, ezenfelül pedig benne van a potenciál, hogy feszes keretet adjon egy másként csapongó narratívának. A krimiszál előnye, hogy a szerző csak mérsékelten bóklászhat el különböző kitérők irányába, és az olvasók számára már ismert műfajra támaszkodva könnyebbé válik az a feladat, hogy valami újat és szokatlant ismertessen meg a közönséggel.

Alapvetően úgy látom, hogy a krimi, éppen a maga sajátos műfaji kötöttségeinek köszönhetően, afféle mankóként és kapaszkodóként van jelen a crossoverekben. Amíg a szerzők úgy érzik, szükségük van erre a támaszra, nem is fog eltűnni.

► **Könyveiben nemcsak krimikről, hanem krimiparódiákról is szívesen ír. Ebben a műfajban kik a kedvencei? A krimi megítélésében, egyes művek kanonizációjában milyen szerepet játszanak a paródiák?**

✓ Bevallom, a paródiák tekintetében meglehetősen konzervatív az ízlésem. Stephen Leacock és Karinthy Frigyes azok, akiket mindenképpen kiemelnék. Érdekes egyébként, hogy Leacock fordítója Karinthy volt, még pontosabban ő volt az, aki „magyarra írta” az első magyar nyelvű kiadás, a Magyar Elektronikus Könyvtárban is megtalálható *Humoreszkek* tanúsága szerint. Éppen ezért jó lenne egyszer eredetiben is elolvasni a kanadai író *A két Edwardját* vagy a *Gertrud, a nevelőnőt*, hogy végre megtudjuk, a fordításban mettől meddig tart Karinthy és mettől meddig Leacock... (Ehhez azonban még erőt kell gyűjtenem. Akkor is egy világ omlott össze bennem, amikor megtudtam, hogy a szintén Karinthy által fordított *Micimackó Tigrise* az eredetiben nem is mond olyat, hogy „Heő... fu”).

A magyar olvasóközönség számára Karinthy *Így írtok ti*-je számos szempontból megkerülhetetlen, nem csoda, hogy Ottlik *Iskola a határon*-jában és Kosztolányi *Édes Annájában* egyaránt megjelenik – egyikben sem említik a címét-szerzőjét, de mindkét esetben félreértés nélkül beazonosítható. Amit pedig a Conan Doyle-paródiában művelt, sokadik olvasásra is mindig újra megneveztet. Benne van minden, ami kell: a nevetséges álruhák, a detektív Hülye Barátjának ájult csodálata, a detektív teljesen légből kapottnak látszó és még csak ki sem fejtett dedukciós agyfutamai, minden.

► **Ha már a kánonok szóba kerültek: írásaiban többször is említi a moly.hu nevű oldalt mint a kanonizációs folyamat egy új állomását. Milyenek látja az oldal működését?**

✓ Leginkább azt mondanám, hogy távolról nézem, de egyáltalán nem rosszálló tekintettel. Nem az én felületem, én azért mégiscsak más platformokat használok az olvasók-hallgatók elérésére, de fontosnak tartom, hogy van. Kanonizációs műhelynek – éppen a közösségi működés sajátosságai miatt – nem nevezném ugyan, de alternatív kanonizációs útvonalnak tekinteni, azzal feltehetőleg nem járunk messze a valóságtól. Moly.hu, könyves blogok, olvasókat tömörítő facebook-oldalak – egy kis túlzással ez afféle vadromantikus meseerdő, ahol a legkisebb fiú (vagy lány) is megkaphat-

ja a lehetőséget arra, hogy levágja a sárkányok fejét. Az akadémiai szféra ugyan képes olyan minőség-ellenőrzési sztenderdek bevezetésére és alkalmazására, amelyekre ezek a felületek nem, de ezzel egyúttal meg is köti a saját kezét.

Az, hogy vannak alternatív útvonalak a kanonizáció felé, szemben a klasszikus akadémiai és kritikai kanonizációs műhelyekkel, nem azt jelenti, hogy bármelyik is fölöslegessé válhatna. Nem a *vagy*, hanem az *is* a kulcsszó. Nagyon csábító lenne például úgy beállítanom most magam, mint afféle tudományos útonállót, aki csakazértse foglalkozik olyasmikkel, amiket elvárnának tőle, de bizony a disszertációm nem a krimikből, hanem a hetvenes évek romániai magyar irodalmának nemzedékváltó vitáiból írtam, tízoldalas bibliográfiával, nyolcszáznál több lábjegyzettel. Meg is jelent. Kaptam is rá igen jó kritikákat. Mégis, ha valahol valamiért interjút készítenek velem, általában a krimikkel kapcsolatos munkásságom miatt történik. Talán éppen azért, mert nem professzori pulpitról szónokolok ezzel kapcsolatban, tiszteletre méltó kaporszakállamat vakargatva, hanem ilyenkor mindig olvasó is vagyok, kíváncsi, mohó, mindenevő, és sokkal nagyobb rokonságot érzek más olvasókkal, mint egy elvont tudományos elvárásrendszerrel. Ráadásul elég jól tudom, mi mindenre képesek az olvasók. Nem vagyok ezzel egyedül, Sir Arthur Conan Doyle is megtudta. Neki még Sherlock Holmest is muszáj volt feltámasztania miattuk.

SIMONYI EMŐ, Rio de Janeiro, 1986

MURÁDIN JENŐ (1937) Kolozsvár

MURÁDIN JENŐ

Bolgárkerék

Kisebfbajta irodalma van, különösen helytörténeti vonatkozásokban, a bolgárkertészek kirajzásának az egykori Monarchia magyarországi részein. A 19. század utolsó harmadában, egészen az első világháborúig olyan kertművelési kultúrát honosítottak meg magyar városok peremvidékein, amely példázata lett a belterjes gazdálkodásnak. Az éppohy függetlenné vált Bulgáriában a szűk belső piac készítette útnak indulni a vállalkozó kedvű bolgár kertészeket. Megszokott életvitelük szerint kora tavasztól késő őszig dolgoztak a bérelt földeken, majd télire visszatértek szülőföldjükre. Az az eset sem volt különleges, hogy megtelepedtek az idegen földön. Kommunyszerű közösségük külön színt jelentett a magyar városok társadalmában. E városok pedig szóródásuknak igencsak nagy területét mutatták. Nagyszeben, Kolozsvár, Arad, Temesvár, Gyula, Szentés, Budapest, Esztergom. A legsilányabb földeket bérelték ki, mert azokhoz olcsón hozzájuthattak, és e parcellákat páratlan szorgalommal javították föl. Jellemzően öntözéses műveléssel fordították földjeiket termőre. Így kerültek friss árukínálataik piacra: paprika, káposzta, saláta, paradicsom, hagyma, uborka.

E helyzetkép fölvetítése csupán annak a megértésére szolgál, mennyire páratlanul ritka dokumentuma került elő – képzőművészeti vonatkozásokban – a bolgárkertészek működésének. Monumentális öntözőkerekük és vízvezető csatornájuk színpompás festészeti ábrázolása 1892-ből. Néhány éve bukkantam rá a kolozsvári Egyetemi Könyvtár metszetgyűjteményében, de csak most – vírusos időkben bezárkózva – találtam alkalmat a közlésre.

A két kép tónusos akvarellszínekben az óriáskereket, illetve a Szamos folyó duzzasztógátját eleveníti meg. Szerzőjük Marschelek Endre (1867–1941), ismert nevű, de nem különösebben jelentős, inkább hagyománytisztelő tagja volt a kolozsvári művészközösségnek. Marschelek budapesti és müncheni akadémiai tanulmányok után tért haza szülővárosába, Kolozsvárra. Portréi mellett különösen városképi alkotásai érdekesebbek.

Bolgárkereket ábrázoló akvarellje beazonosítható helyen készült. Maga a festő jegyezte föl ugyanis a mű hátoldalára a képbe foglalt tereprész: „Bolgár öntöző, Kolozsvárt, Bornyúmál (Rákóczi út) mellől.” Ezt a helyet ma már nagyobb fantáziával is aligha tudnánk fölismerni. A mai Rákóczi utat végesvéig tekintélyes kertés házak, villák szegélyezik. Az utca vége pedig a város hetvenes évekbeli tömbháznegyedébe torkollik. De amikor a kép készült, 1892-ben itt még csak egy-egy tanya, major állott. (Asztalos Lajos: *Kolozsvár – Helynév és településtörténeti adattár*, Polis, Kolozsvár, 2004, 88.)

De nézzük magát a kolozsvári Egyetemi Könyvtár metszetgyűjteményébe került képet (Ltsz. XXV/11.)! Az állványokon rögzített hatalmas fakereken merítőlápátok füzére emeli ki a vizet a Sza-

mosból. A kerékhez csatlakozó fogaskerekes tengelyhez eléggé távol egy másik, vízszintes fogazatú kerék csatlakozik. A távolság azért szükséges, mert az egész szerkezet lóvontatással működik. A körbe-körbejáró lónak a képen csak a kitaposott nyoma látszik, de a működés egész szerkezete áttekinthető. A merítőlápátok, amint az óriáskerék csúcspontjára érnek, vizüket egy hosszú csatornába öntik, amely elvezet a művelés alatti földek felé.

Az egész jelenségnek valamiféle preindusztriális jellege van, mi több, inkább keleti sivatagi öntözőkerekekhez hasonló.

A másik kép a Szamos duzzasztógátját örökítette meg. A helyszín nem az egyedüli tere volt a bolgárkertészek Kolozsvár környéki megtelepedésének. Nem is a legnagyobb bérelt területész. Sokkal kiterjedtebb volt a Kolozsvár keleti részén, Szamosfalva egykori határáig húzódó városrész, amely mindmáig a Bulgária-telep nevet viseli. Kolozsvártól nem messze, Szászfenes és Gyalu községek bejáratánál pedig szintén virágzó bolgárkertészet működött.

Volt-e, ismert-e a képen ábrázolthoz hasonló kerekes öntözőmű? Kétségtelen. Több helyütt működtethettek hasonló elgondolással fölépített szerkezeteket. Példa erre Derkovits Gyula kevésbé ismert, 1928-as keltezésű, *Bolgárkertészet* című festménye. A sajnálatosan eléggé besötétedett képet a Magyar Nemzeti Galéria 2014-es Derkovits-kiállításán lehetett látni, és reprodukciója a tárlat katalógusában is megjelent (*Derkovits – A művész és kora*).

A településfejlesztések felgyorsult üteme azután száz és valahány év elteltével minden ilyen relikviát eltüntetett. Kép és leírás idézi meg csupán az egykor velünk élő bolgárkertészek emlékét. A távoli Bulgáriából kirajzottak együvé tartozásának pedig a magyarországi bolgár önkormányzat biztosít közösségi keretet.

A múlt emlékét két köztéri mű is megidézi. Mindkettő nagyon is mai keletű. Budapesten, a XIV. kerületi Bosnyák téri parkban 2014 tavaszán avatták föl a bolgárkertész-család köztéri szobrát, Kozsuharov Ognjan magyarországi bolgár szobrász kompozíciós művét. Feliratos tábla mellett áll a kertészkedő család. Egyik oldalon az anya, kezében korsóval és a hozzá simuló kislánnyal, másik oldalon a férfi, lábánál zöldegekkel teli kosár. A Csongrád megyei Szentesen 2019. szeptember 6-án adták át Lantos Györgyi és Máté István köztéri művét, a magas talapzaton álló, terményeit magához ölelő bolgár nő szimbolikus alakját. Inventív ötlettel a szobrot nem a szokásos virággruppok fogják körül, hanem négyszögletes keretben a témára utaló díszkáposztaágak kerítik.

A folyújtható irodalomból hangulatkeltésként álljon itt a Kolozsvár közeli, Szászfenes határban egykoron tevékenykedő bolgárkertész, Georgi Jovanov története, egy vele készült riportban elbeszélve. Jovanov, mint számos sorstársa, az 1912-es Balkán-háború idején, családját, gazdaságát odahagyva sietett haza, hogy a török elleni háborúban a szülőföld iránti szent kötelességét teljesítse. Elmondása az egyszerű földművelő ember szavaival azt az ütközetet írta le, amelynek nyomán a bolgár csapatok előtt megnyílt az út a még török uralom alatti területek felosztására. A szöveg teljes terjedelmében közli a szerző névének feltüntetése nélküli írást, voltaképp egy riportot, amely egy kolozsvári lapban jelent meg (*Jovanov Georgi szászfenesi bolgárkertész visszaérkezett a háborúból*, Kolozsvári Hírlap, 1913. február 14.).

Fenes környékén jó tíz-tizenkét esztendő óta él sok bolgár társával együtt Jovanov Georgi. Mikor a háború kiütött, mindannyian siettek haza Bulgáriába. Részt vettek az ütközetekben, lerótták hazájuk iránt való kötelességeiket, s most ismét szállingóznak hazafelé. Azaz nem mindannyian. Csak azok, akiket nem ért utol az újból való behívás, s akik otthagyták már Bulgáriát akkor, amikor a múlt napokban újból kitört a háború.

Tegnap az esti vonattal hazaérkezett Jovanov Georgi fenesi bolgárkertész is. Véletlenül a vasúton összetalálkoztunk vele, s ott mesélte el a következők szerint visszatérésének és háborúban viselt dolgainak a történetét. Arra a kérdésünkre, hogy miképpen hagyta ott Bulgáriát, mikor most ismét dörögnek az ágyúk, azzal felelt:

– Jaj, kérem szépen, elég egy sütetből egy kenyér... most már én megettem mindent a hazámért – pedig a hazám annyira nem tett értem semmit, hogy ki is kellett vándorolnom onnan –, arról pedig én nem tehetek, ha a nagy urak újra összekaptak valamin. Ezt már csak hadd végezzék el maguk között, nekem itt van dolgom a melegágyak körül, nekem hét gyerekről kell gondoskodni.

Január közepén szabadságotlakt, és én siettem haza, mert végre is ott van a szegény ember hazája, ahol az asszony és a gyerekek vannak, és ahol a napi kenyerüket megkeresik.

Hogy hol voltam, hogy voltam-e ütközetben? Meghiszem azt, de nem ez a fő dolog a háborúban. Amint látom – a fő dolog a strapa, a nélkülözés meg a piszok. Szegény ember létemre én már csak eléggé megszoktam a nélkülözéseket és a fáradozást, de ez mind semmi, uram. Tessék csak elképzelni a novemberi esős, zimankós időjárást a Balkánon, örökké sárban, csatákban erőltetett meneteket csinálni, se leülni, se lefeküdni nem lehet a nyirkos földön, az ételmet szállító kocsik sokszor teljes egynapi késedelemmel érkeztek meg, és Kirk Kilisse-nél nem volt olyan heves az ostrom, mint ahogy mi tízezren ostromoltuk meg a társzekereket kenyérért, csak száraz kenyérért... a velő-kig átfázva, csontig lesoványodva kerültünk be azután ötödnapra mars után Tsiftlikköj nevű török falu mellett a frissen hányt sáncárcokba.

No, ez volt azután a szép multság!

Mi egy alacsonyabb domb mögött, reggeltől estéig és estétől reggelig a nyirkos sárga agyagon feküdtünk... szemben volt velünk egy meredek hegylanc, ködbe volt borulva... csak annyit vettem ki, hogy temérdek ágyú onnan tüzelt felénk, a mieink pedig, melyek messze a hátunk mögött lehettek felállítva – visszalöttek, és mi kuksoltunk hason fekvé tovább.

Egyszer-másszor megjelent felettünk egészen ártatlanul egy-egy fehér felhőfoltocska, egy pár szempillantásig nem csinált az semmit, hanem azután egy rettenetes pattanással lecsapott, a földet 20-30 méter területen valósággal kiemelte, és ami emberi vagy állati lény volt a közelben, az halál fia lett, de még a távol állókra is olyan hatást tett a légnemzés, hogy egyiknek-másiknak bordája törött be, sokan pedig szédülten estek le a földre.

Szerencse, hogy 3 nap alatt miközben, a mi századunkba csak hat ilyen ördögi masina csapott le, amelyekről megtudtam, hogy srapelnek kell tisztelni.

– No és mi lett a vége a dolognak?

– Hát, kérem, két és fél napig halálra csigázott bennünket a hideg és az éhség – mert a tűzben nem lehet ám lakmározni, hanem legföljebb a tarisznyából kivett száraz kenyéren rágni valamit –, és mikor teljesen elfásulva fekszünk ott az árokban bóbiskolva, egyszerre megharsannak a trombiták... Előre, előre! – kiáltják, felugrunk, és rohamlépésben, feltűzött szuronyokkal rohanunk két és fél órán át, míg teljesen kifáradva arra a hegymagaslatra fel nem érünk, ahonnan két napon át a török azokat a kis bárányfelhőcskéket lövöldözte belénk.

De ott fenn már csak összetörött ágyúkocsikat, halott vagy sebesült szegény török katonákat és százával ló- és szárdögöket találtunk: mink eleven ellenséget soha nem is láttunk.

Csak másnap tudtuk meg a napiparancsból, hogy Tsiftlikköj mellett mink fényes győzelmet arattunk, amelyért a haza örökké hálás lesz nekünk.

De én nem vártam be a haza hálóját, a jövő hónapokban már ki kell ültetni a palántákat, és ahogy a hazámat ismerem, az nem is igen vállalkozik hét gyerek eltartására.

PRIMA
JUNIOR
2020

JUNIOR PRIMA DÍJÁTADÓ ÉS GÁLAKONCERT

2020 tíz díjazott zeneművésze november 26-án
19:30-tól az mvmjuniorprima.hu oldalon

Csatlakozzon ingyenesen
és regisztráció nélkül!

group

M
V
M

THIMÁR ATTILA

Egykor és ezután

THIMÁR ATTILA (1969) Budapest

Először azt hittem, könnyű ilyen témában esszét írni, igaz, akkor még arról volt szó, hogy másokat kérünk fel a feladatra, hogy saját írásaik társművészeti inspirációjáról valljanak. Mivel kibicnek semmi sem drága, biztattam őket a szövegek megírására, most viszont, amikor nekem kell elgondolkodnom a kérdésen, hogy milyen művészek vagy művek adtak fontos inspirációt, akkor erősen érzem a csapdahelyzet veszélyeit. Először meg kellene határozni, hogy mit tartok művészeti inspirációnak. Nem az európai művészeti élet elit–populáris megkülönböztetését érzem itt fontosnak (például a Deep Purple, a Rolling Stones, a Beatles mennyire művészet?), hanem a művészet és élet kettéválasztásának lehetséges, avagy lehetetlen voltát. Itt, Európában a romantika művészeti forradalma után és annak hatása alatt természetesnek vesszük az élet és művészet kettéválasztását. Elhisszük, hogy a művész különleges személyiség, akinek van olyan tehetsége, ami másnak nincs. Azaz létezik az oppozíció, amely szerint szemben áll a tehetséges művész és a tehetséggel kevésbé bíró átlagemberek tömege. Elképzelhetnénk azonban úgy is a modellt, hogy mindenkinek van tehetsége valamiben, s ezért mindenki egyszerre művész, s ezzel megszüntetnénk az oppozíciót. Európai szemléletet hangsúlyoztam előbb, mert például a keleti gondolkörben a művészi kifejezésnek másféle integrációja él a szellemi megnyilvánulások, munkák között. Legjobb példaként a haiku kínálja magát, amelyet Japánban inkább gondolati formának érznek, míg nálunk – talán éppen a nyugatos fordítási hagyomány miatt – egzotikus, kicsiszolt művészetnek.

Visszatérve a kiindulópontozhoz, tehát hogy milyen inspirációkat érzek fontosnak eddigi életemben, azt már látom, hogy olyan művészeket fogok megnevezni, akik az életet és művészetet egységben látják, mert leginkább ez a szemlélet az inspiráló számomra.

Egyikük romantika előtti, különleges alkotó, akiről mind a mai napig nehéz eldönteni, hogy valóban olyan egyedülállóan nagy művész volt-e, vagy csak a saját kora volt kiéhezve arra, hogy ekkora nagy művészt birtokoljon, s ezért valakit mindenáron ilyen pozícióba kellett helyeznie. Esetleg éppen az utókornak volt szüksége egy ilyen talányos művészre, akinek sokrétegű életművébe bármikor az éppen aktuális értelmezési tartományokat lehetett elhelyezni? A számarányokat tekintve Leonardo da Vincinek nagyon kevés festménye maradt fenn, igaz, az utóbbi évszázadok hagyománya ezeket a leghíresebbekké, egyes esetben a legértékesebbekké tette. Nyilvánvaló, hogy a tehetség vagy a művészeti nagyság meghatározásában a számszakiság nem lehet döntő, mégis fontos paraméter ebben a helyzetben, hogy műveiből kevesebb az, amit ismerünk, mint az, amit nem: ítéletünket mégis ilyen alapra építve alkotjuk meg.

Évszázadok hagyománya a titokzatos zsenit, az isteni tehetségű művészt látta da Vinciben, aki olyan összefüggéseket értett meg a természet és a világ nagy labirintusában, amelyeket senki más. Nem véletlenül lett a Dan Brown-féle divathullám kiindulópontja a neve, s kezdtek mindenfelé da Vinci-kódokat látni az egyszerű emberek.

Nekem Leonardo művészete azért tetszik, mert folyamatos küzdelem önmagával, folyamatos harc, hogy lerombolja saját megrögzöttségeit. Minden erőfeszítésével nyitott akar maradni az özszesz újonnan érkező vagy akár csak újonnan észrevett természeti jelenségre, emberi tulajdonságra, előbukkanó arányra vagy éppen hirtelen megnyíló rejtélyre. Leginkább ezt látnám bele az időskorában sokat rajzolt örvényekbe, a víz erejét megformáló démonikus grafikákba, a szinte anatómiai pontosságú és mégis pszichotikusan vonzó képekbe. Kérdés – számomra talán leginkább fontos kérdés –, hogy mi a fő különbség az elsősorban önmagának megfogalmazott grafikák és a szélesebb nagyközönségnek szóló festmények között. A nagyobb nyilvánosságnak (vagy egyáltalán nyilvánosságnak) szóló vizuális tartalmak és megfogalmazások mennyivel lesznek áttételesebbek, vagy akár úgy is fogalmazhatunk, hogy „igazodóbbak” egyes normatív elvárásokhoz? (Például a

Hölgy hermelinrel [*Cecilia Gallerani képmása*] átfestése során a hölgy „szimbolikus” hermelinjének növekedése.) Hitelesnek éreznék egy olyan megfogalmazást, hogy az önmagának szóló grafikák őszintébbek, pontosabban: az önmagának szóló grafikák őszintébben tárják fel belső erőterének hullámzását, belső küzdelmeit. A „groteszk fejek” megformálásakor azt a kérdést látom: Hol vagyok én, Leonardo ezekben az emberekben? Mi lehet a közös bennünk, olyan közösség, amely minden létező embert egy nagy hálózatba fog? Az öregség torz vonásaiban talán nem is az egyedít, a különlegességet vizsgálta, hanem a mindenki számára közös „paramétereket”. Ezt talán erősítheti, hogy a Weimarban őrzött anatómiai tollrajzon, amely elsősorban az agy szerkezetét kívánja bemutatni (KK6287v), a kibontott koponya alatt ugyanolyan groteszk fej látszik, mint a nem anatómiai jellegű rajzokon. Pedig nem lenne kötelező. Egyáltalán nem lenne kötelező, hogy a biológiai modellként funkcionáló emberfej érzelmeket, sőt egész életsorsot mutasson. Hacsak nem tételezünk fel kapcsolatot e kettő, az agy ábrázolható milyensége és a korábbi életsors alakulása között. Leonardo munkáiban sokkal több a kérdés, mint a válasz, de ezen túlmenően még több a szándék, hogy a kérdések mögötti összefüggéseket intuitíven megérezze az alkotó. Nem verbálisan vagy formailag fedezze, hanem megérezze.

Míg Leonardo a romantikus fordulat előtti ember, a másik személy, aki nagyon erős impulzusokat adott és ad írásaimnak, liro Rantala. Zongorista, talán nem sokan ismerik hazánkban, pedig testvérnemzet szülötte, finn. A róla készült fényképeken jó kedélyű, zilált férfiú, akinek arcán még a mai nap is önfeledt gyermeki pillanatok látunk tükröződni.

Miért fontos számomra Rantala és eddigi életműve? Ahogy sorban végighallgattam az elérhető lemezeit, úgy tűnt, elsődleges kérdés számára az, hogy ha „mindent megírtak már a zeneszerzők”, akkor miféle zenét lehet még kitalálni. A posztmodern kor jellegzetes művészeti kérdésfelvetése, hogy a korábbi korok, főleg a romantika óta előtérbe helyezett elv, hogy a művészetben valami „újat” kell létrehozni, erősen megkérdőjeleződik. Sem témákban, sem formákban nem lehet valóban újat mondani. Az képzelhető el, hogy újszerűen mondja el valaki a korábban megírt, elkészített művet. Rantala lemezein ezt szeretem különösen. A bátorságot, amellyel felvállalja, hogy az értelmezésben tud igazán újat mondani, nem a nóvum előállításában. Akár Vivaldi, akár a Beatles számait gondolja újra és vezeti elének a zongorán, hangsúlyossá válik egyéni értelmezése, ahogy nem pusztán egy alkalomhoz igazítja a darabot, hanem saját egyéni világlátásán szűri keresztül. S mindezt rengeteg humorral – őrizvén azt a régi bölcsességet, hogy nem kell túl komolyan venni magunkat, a művészet is csak játék. Nagyon igényes játék.

Rantalának egyébként az értelmezések mellett sok saját szerzeménye is van (kortárs-klasszikus zenei darabok is), ezek közül a *Finn kalendárium* érdemel különösen nagy figyelmet. Rögtön azért, mert a lemezek két variációja is létezik egyszerre. Az egyikben csak a tizenkét hónaphoz illesztett tizenkét zongoraszóló darab hallható egymás után, a másikon minden darabhoz mond egy kis bevezető, értelmező szöveget angolul. Ezek a kis szövegek erősen emlékeztetnek Vivaldinak a *Négy évszak* partitúrájában tett szöveges megjegyzéseire, másrészt viszont nagyon viccesek, önironikusak. A zenei befogadás alapvetően egy gondolati előfeltevésektől semleges mezőben zajlik, amikor beülünk egy koncertterembe, de ezek a kis szövegegységek mégis egy meghatározott irány felé tolják el megértésünket. A verbális és a hangzó zenei hatás egybekapcsolódik, s ennek következtében egy komplexebb befogadási modell jöhet létre. Érdekes lenne, ha például egy Mozart-szimfónia vagy egy Beethoven- vonósnégyes előtt meghallgathatnánk saját rövid kis bevezetőjüket, saját hangjukon a zenei darabhoz. Ez csak egy furcsa gondolati játék, ám másfelől Rantala lemeze serkenthet arra minket, hogy elképzeljünk egy-egy ilyen rövid bevezetőt Bachtól vagy akár Lisztől.

Vannak lemezei, ahol saját szerzeményeit játssza, és vannak olyanok is, amelyeken a Berlini Filharmonikusokkal Mozart-, Bernstein- és Lennon-kompozíciókat adnak elő. Határok nélküli zene, mondhatnánk, de inkább a tér-időben szabad mozgású zenének hívnám ezt. Crossovernek azért nem titulálnám, mert Rantala játéktílusában mindig érezhető a klasszikus és a jazz előadásmód különvalósága és nem keverése, hanem egymás mellé állítása. Nem új, kevert műfajt akar létrehozni, hanem az eddig létezőket egymás mellé vagy egymásba állítani.

Ha Leonardót és Rantalát egymás mellé helyezem, úgy tűnik, együtt van meg bennük egy nagyon nehezen megfogalmazható emberi alapminőség, amelyben a művészet az élet elidegeníthetetlen része mindenki számára, s ez az alapminőség legkisebb elemeiben is áthatja világunkat.

A most körülöttünk forgó éveket sokféleképpen nevezhetjük, akár az emberi civilizáció végének, vagy akár egy új korszak küszöbének. Leonardo és Rantala számomra ennek, az eddig tartó korszaknak a kikerekedését, a formákat továbbépítő szellemi mozgások célba érését és nem folytathatóságát mutatják fel. A kérdések nélkülözhetetlen megfogalmazását, de a válaszok alapvetően szükségszerű elmaradását. Lehetne ez kétségbe esett, szomorú, kiábrándult gesztus, de – és talán ez a legfontosabb – ők nem szomorúak mindettől, s nekünk sem kell annak lennünk. Amit megtehetünk itt a Földön, megtettük, a többi meg, hát, majd alakul...

SIMONYI EMŐ, Cunami IV., 2010

MONOSTORI IMRE

Egy irodalomtörténész portréja

Pomogáts Béla

(Szerk.: Benedek Anna, Cseke Péter)

MONOSTORI IMRE (1945) Tatabánya

Beszámolóinkat kezdenénk úgy is, hogy íme, itt egy újabb vagy a legújabb könyv Pomogátsról, hiszen ha jól számolunk, kiderül, hogy már három (vagy inkább négy) hasonló tisztelgő vagy interjú-kötetet is írtak, szerkesztettek róla, akik becsülték, becsülik őt. S ez a tény jelzi, talán bizonyítja is... Mit is? – De ne vágjunk a dolgok elébe. Különbö is, aki Pomogátsról ír, alighanem mind – így vagy úgy – elfogult vele kapcsolatban. S érdekelt fél is valahogyan. Az a nyolcvanhat esztendő, amellyel eddig a sors megajándékozta őt is, meg minket is (annak egy-egy szakasza, lényege), időközben sokunk számára vált ismerős tereppé, s az a hatalmas munkásság, amit eddig kifejtett, egyszersmind eléggé kínos szembesülés is: mi mindent nem tudunk, amit Pomogáts tud. S van még legalább egy nehezítő körülménye a róla szólásnak: a személyes tapasztalatok, emlékek, élmények terjedelme és mélysége, ami azzal a veszéllyel járhat, hogy nem sikerül „objektív” képet kialakítani róla még ennek a szóban forgó, mondhatni, lebilincselő kötetnek a segítségével sem. Mindenesetre meg kell próbálkozni vele, legalább a kötet tartalmát, hangulatát és célzatosságát kellene körvonalazni.

A könyv két részből áll, klasszikus szerkesztéssel: az első fele a kitűnő kolozsvári professzor, Cseke Péter átfogó, a tudományos életművet bemutató tanulmánya, a második rész pedig egy 2017-ben rögzített életműinterjú, amelyet Benedek Anna és Gáspár György, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársai készítettek Pomogátsccsal. Kezdjük ez utóbbival, hiszen az a tudományos munkásság, amelyet Pomogáts Béla kifejtett, megalkotott, leginkább ebben az életrajzi keretben bontja ki minden szépségét.

Jó családban, budapesti értelmiségi szülők gyermekeként született, s idejekorán kapott hitet és erkölcsöt. Javíthatatlan könyvolvasó létformája mellett meghatározó élménye volt a piaristák világának megismerése, az ebben élés tapasztalata, a piarista pedagógia és embernevelés mindennapi gyakorlata. Ez az élményvilág egész életére kiható módon formálta, alakította, színezte. Sugárzóan nagy kedvvel és szép elismeréseket adresszálva mesél erről a korszakáról. S felidéz egy kissé dermesztő, mindazonáltal jellemformáló pillanatot is már a piaristák szétverésének idejéből, amikor egy másik gimnáziumba kellett járnia, ahol egyszer valami hivatalos ember antiklerikális átnevelést tartott, aminek a végén felszólította őket, hogy „aki ezután is hisz Istenben, tegye fel a kezét! A kurva anyádat – mondtam én magamban, és feltettem a kezemet. Hárman jelentkeztünk.” Ezt az epizódot azért érdemes megjegyezni, mert az ifjú érzékeny lelkiállapotának, egyszersmind dacosságának és alakuló igazságérzetének egymást erősítő színességéről és bátorságáról tanúskodik. Sokáig egy szabad légkörű közösségben, megértő és együtt érző tanári karral, akik Rákosi születésnapján szemet hunytak a faliújságra kitűzött, Melocco Miklós által készített Rákosi-gúnyrajz felett.

Kalandos körülmények közepette került a pesti bölcsészkarra, ahol úgyszintén jól érezte magát. Megfigyelhetjük végig az életműinterjú során, hogy Pomogáts csaknem mindig igyekszik jót mondani embertársairól, tanáraitól, kollégáitól. Csak végső és már-már szélsőséges esetekben említi meg – nemegyszer ekkor is mentetve, ha lehet – mások gyarlóságait, hiányosságait, emberi gyöngeségeit. Így aztán utólag csaknem mindegyik egyetemi tanára, oktatója, munkatársa dicsőretet kap. De úgy is föltehető a kérdés, hogy a hosszú évtizedek alatt lerakódott közhelyek és skandalumok nem egy-egy tudós (vagy kevésbé tudós) személyiségről vajon nem a köztudatban voltak eltorzítva? Nem inkább a Pomogáts által megrajzolt portrévázlatok és személyes vélemények, jellemzések állnak közelebb a valósághoz? Ki tudja. Sőtér István dicsérése még rendben is van. Nagy Miklósé is. De Bóka Lászlóé? Az íróé és a harcos marxista irodalomtörténészé? Pomogáts ekként magyarázza álláspontját. „Ezektől a tanároktól nagyon sokat lehetett tanulni, még azt is mondhatnám, hogy többet lehetett tanulni, mint azoktól, akik elhatárolták magukat a marxizmustól. Soha

nem voltam marxista, tehát nyugodtan dicsérhetem őket.” És a vita le van zárva az olvasó előtt is. (Ha nem hiszi, járjon utána.)

Nagy történet Pomogáts életében az 1956-os forradalom eseményeiben való részvétel. (Sokszor beszélt, mesélt ezekről az epizódokról máshol, máskor is.) Nem a fegyverroptatások, hanem – elsősorban – a megtorló rezsim bornírságát leleplező események, cselekedetek és ennek megörökítései miatt. Teljes jóhiszeműséggel, segíteni akarással és természetes kíváncsisággal sodródott bele huszonkét évesen az eseményekbe, s már elbukott a forradalom, de ő még viszonylag hosszú ideig nem bírt ettől a különös kalandtól megszabadulni. Még a Petőfi Kör rendezvényein kezdődött belső hevülése, tisztult és élesedett igazságérzete. Aztán végigjárta a forradalom már ismert helyszíneit, fegyvert nem fogott ugyan, de a „fegyvert” nem tette le a szovjet invázió után sem: az egyetemi „forradalmi bizottság” küldötteként egy hétig Győrben kellett szolgálatot teljesítenie, majd november végén (!) beválasztották a MEFHESZ országos elnökségébe. Ez már jóval a forradalmi események után történt tehát, de Pomogáts igyekezett hasznosítani magát, még a szovjet városparancsnokkal is tárgyalt. Ez a cselekvési sor alighanem már elegáns túlteljesítése volt ennek a vállalásának, de a Pomogáts-jelenség és -jellem szempontjából fontos adalék: a vállalást, ha már elkezdte, folytatni és teljesíteni kell. Akárcsak egy tudományos kutatást. Ami – mármint a tudományos kutatás – éppen ezért, ezen események miatt néhány évet csúszott, tolózott. Hiszen az eszterlen és buta új hatalom – jellemzően ez is összevissza módon, rendetlenül zajlott az ő esetében – kétszer vonta felelősségre, először 1959 tavaszán, aztán meg őszén. Először – beteg édesanyjával zsarolták – aláírta a besúgói nyilatkozatot, majd ősszel internálták, miután a házkutatás során elvittek az 1956-os sajtógyűjteményét. Ez is a vádpontok között szerepelt a tököli internálás indoklásául. 1960 tavaszán szabadult, ám rendőri felügyelettel kellett élnie és mindenfélét dolgoznia. (Többek között egy szakiskolában tanítania.)

Először még 1958-ban került az Irodalomtörténeti (majd -tudományi) Intézetbe éppen Bóka László professzor ajánlására, majd jóval a „sajnálatos események” után, 1965-ben újra felvették. S megint dicséretet olvashatunk: „csak jót tudok mondani az intézetről. Az intézet pártbizottságáról is.” S a pártközpont egyik munkatársát, később a minisztérium egyik vezető tisztségviselőjét, a szintén tehetséges egykori kutatót, Tóth Dezsőt is megértéssel mutatja be. Aki kiugrott jezsuita pap volt, nagy tudású ember, de aki a politika szolgálatába állt, ami lelkiileg igen megviselte. S aki meghasonlott önmagával, s ebbe halt bele. „De igyekezett nem ártani az embereknek.” Példák és ellenpéldák sora Pomogáts emberi környezete, s ő jól megfigyelt mindenkit, és igyekezett megértő lenni mindenkivel. (A mostanában sokat szidott Király Istvánt szintén értékes embernek és kiváló tudósnak írja le, aki tehetsége, olvasottsága és véleményformáló képessége révén széles körökben vált meghatározó személyiséggé. „Királyt becsültem, sőt, mondhatom, hogy szerettem. Néhányszor megmentett a hivatalos vegzatúrától, noha kétségtelen, hogy művelt rettenetes dolgokat is.”)

Sok szó esik e szóban forgó kötetnek ebben a részében is a tudományos munkásság kezdeteiről és kibontakozásáról, a Kuncz Aladár-monográfiáról és az első erdélyi utakról. Pomogáts jó érzékkel vette észre, hogy a hazai irodalomtörténeti kutatások mellett neki meg kell ismernie és kutatnia kell az erdélyi magyar irodalmat, majd aztán a teljes horizontú magyar irodalmat, beleértve a nyugati és a szórványban termő ágait is. A Kuncz-monográfia nagy szakmai siker volt, hiszen tudományos értékein túl ez volt „az első olyan könyv, amely az erdélyi irodalomban nemcsak a baloldali örökséget, tehát a Gaál Gábor-, Dienes László-féle örökséget dolgozza fel, hanem a polgári örökséget is”. (Jóllehet – de hisz éppen ezért volt nagy dolog –, még csak 1968-at mutatott a naptár.) Innentől kezdve már olajozottan működött a Pomogáts-műhely, nem lehetett – de nem is akarta komolyan senki – megállítani vagy eltéríteni. Annál kevésbé, mivel sok száz barátja akadt határon innen és túl, akik egyértelműen és erősen támogatták, emelték, kalauzolták mindenfelé a világban. (Alighanem ennek a széles körű szolidaritásnak is megvoltak a maga emberi, személyiségi okai, amelyek ismét a Pomogáts-féle viselkedési kultúra minőségére vezethetők vissza.) Nemigen számol be kudarcokról, csalódásokról, meghasonlásokról, ellenkezőleg: előadásai is vonzották a hallgatóságot, legyen szó irodalomtörténetről, szórványmagyarságról, ötvenhatos élményeiről, úgy szólván bármiről. „Szép emlékeim vannak” – így summázza személyes élményeit.

Amit csak tetézték a nyugati útjai Európában és még tovább, az emigrációs irodalom és irodalomárok világának megismerései és tudományos munkásságába építései. A Magyar Műhely Párizsban, az Anyanyelvi Konferencia hosszú éveit Európa-szerte, a Püski-kör New Yorkban, a londoni

Szepsi Csombor Kör, a hollandiai Mikes Kelemen Kör, a müncheni Új Látóhatár, a svájci SMIKK; egy szóval a teljes élő magyar irodalmi kultúrára volt és van rálátása. (Természetesen ő vált a nyugati magyar irodalom egyik jeles szakértőjévé idehaza is.)

Aligha tudott elhárítani felkéréseket ott, ahol érzése szerint segíthet a magyar irodalomnak, a magyar kultúrának. Ezzel is magyarázhatók szerepvállalásai a már említett Anyanyelvi Konferencián túl a Magyar Írószövetségben (két ciklusban elnök) és vezető szerepe az Illyés Közalapítvány munkájában. Sokáig kikerülhetetlen volt (különböző beosztásokban) Aczél György személye, a magyar kulturális élet irányításában játszott szerepe és személyisége. S íme Pomogáts – szemben a „szakma” nagy többségi véleményével – róla is tud (még hozzá józan mérlegeléssel) pozitív véleményt formálni: „Ő viszonylag kulturált ember volt, kétségtelenül jóindulattal kezelte az irodalmi élet szereplőit és eseményeit. És döntő szerepe volt abban, hogy a magyar irodalmi élet szabadabb, felvilágosultabb körülmények között dolgozott, mint a csehszlovákiai vagy a romániai.” Talán kevesebbet tudhattunk eddig az Illyés Közalapítványról, amelynek keretei közt elnökként vett részt a szívéhez közel álló nagy és időt rabló munkában: a külföldi magyar kulturális szervezetek pályázatainak elbírálásában és ellenőrzésében.

S jöttek egymás után a saját irodalomtörténeti és egyéb témájú munkák, a szinte megszámlálhatatlan, különböző típusú szerkesztői feladatok, az irodalmi (és más) lapok, folyóiratok szerkesztésében, szerkesztőségében vállalt szerepek, a számtalan jó kapcsolat magyar írókkal szerte a világon. S beúszik az első (egyetlen?) személy neve és szerepe, akiről keményen nyilatkozik Pomogáts. Pándi Párról van szó, aki kegyetlenül üldözte az „igazán polgári írókat”. „Amiket Babitsról, Kosztolányiról, Pilinszkyről, Nemes Nagy Ágnesről, Mészöly Dezsőről mondott vagy írt, azok szörnyűségek voltak.”

Miként fentebb utaltunk rá, e kötetben hosszabb, értékes külön tanulmány is olvasható Pomogáts Béla tudományos munkásságáról Cseke Péter tollából. Aki szellemi mentorának nevezi őt, akivel még abban az időben kötöttek barátságot, amikor „az erdélyi irodalomtörténet-írás épp csak próbált megszabadulni az egysíkú baloldali szemlélet két évtizedes kánonjaitól”. Cseke Péter fogalmi hálókat és vezérfogalmakat alkotva veszi sorra Pomogáts szerepeit az egyetemes magyar irodalmi világ összefüggéseiben s a hazai törzsszel való kapcsolatban. Emlékeztet rá, hogy egészen „a hatvanas évek végéig a magyarországi irodalmi tudat meglehetősen közömbös volt a Kárpát-medencei »kisebbségi irodalmak« iránt, az emigrációban született magyar irodalmat pedig a teljes kirekesztés sorsára juttatta”. Pomogáts igen aktívan vett részt mindkét terület művelésében. Közreműködésével a még (a szociográfus és közíró) Szabó Zoltán nyomán kialakult „irodalmi nemzet” fogalma is polgárjogot és értelmet nyert. Azaz: ez a *szemlélet* lassanként áthatotta az irodalommal és annak vidékével foglalkozó kutatók jó részét: a policentrikus magyar irodalom eszméje lassan-lassan mindennapos tudnivalóvá és tudományos problémává vált az irodalommal foglalkozók körében. Éppen úgy, mint az „irodalmi szigettengerek” kettős értelme: „a magyar glóbusz” teljessége, valamint a kisebbségben született szigettengerekben rejlő értékek felmutatása. Pomogáts a kilencvenes évek elejétől az egyszerre „kint és bent”, az egyszerre „rész” és „egész” dialektikájában érezte és értékelte a kitáguló magyar irodalomfogalom teljességét. Vallotta, hogy a magyar irodalom köztársaságát soktényezős összetevők alkotják, amely kereteken belül az adott művekben nyilatkoznak meg az esztétikai értékek (amelyek nélkül csak üres szólam lenne a regionalitás elve).

Fontos állásfoglalást tesz Cseke Péter Pomogátsnak, a tudósna véleményéről a régebbi és az újabb irodalomtudományi módszerekkel kapcsolatban. Ő „nem veti el az elméleti megközelítések, a poétikai elemzések jogosultságát, de nem osztja azt a nézetet, amelyik kétségbe vonja az irodalomtörténet-írásban a történetiség elvének az érvényességét”. Azt is bemutatja Cseke, hogy Pomogátsot „a magyar nemzettudat működésének 1956 utáni rövidzárlatai készítették tudatos Erdély-járásra, a történelmi Erdély múltjának tudatos búvárlására”, amelynek során évtizedek szívós munkájával szervesen kiépítendő új típusú nemzettudat kialakítására törekedett. Legalábbis ennek elősegítésére. E törekvésének hatalmas munkássága a fedezete, s betetőzéseképpen a jelenleg három óriás kötetre rúgó szintézis: a *Magyar irodalom Erdélyben* című munka (kötetenként kiegészítve a korszakot bemutató szöveggyűjteménnyel).

Ami Pomogáts Béla kutatói és elemzői munkájának talán legjellemzőbb elméleti és gyakorlati sajátosságát illeti, Cseke a „generikus elemzés megszállottjaként” definiálja őt. Azaz Pomogáts

a származtatás teljességét veszi figyelembe: a legtöbb ismeretet igyekezvén adni tárgyáról, mégpedig úgy, hogy végül az esztétikai értékek tetőzzék be az elemzést. Nem elégszik meg tehát a modern, ám nemritkán csalfa technikák figyelembevételével, nem csupán „szövegnek” tekinti az irodalmi alkotást.

Cseke Péter átgondolt tanulmányában a legnagyobb szabású Pomogáts-vállalkozásokra figyel (elsősorban). Az emlékezetes indulás és indítás a Kuncz Aladáról írt monográfia volt 1968-ban, azaz még az álmos és szellemi téren csak fészkelődő, de az Erdély-kérdéstől mindenesetre irtózó Kádár-szocializmus első évtizedének végén. A *Fekete kolostor* e monográfia nyomán vált kultikus regénnyé.

Szorosan kötődött ehhez a világhoz (és Kuncz Aladárhoz) Pomogáts kutatásainak egy másik komoly szintézise: a transzszilvanizmus, vagyis – leegyszerűsítve – az „erdélyi gondolat”, az „erdélyi lélek”, az „erdélyi regionalitás” eszmekeire. (A fogalom helyesírása körül ma is viták folynak.) A nagy kérdés az (volt), hogy létezik, létezett-e olyan sajátos, részben elkülönülő, *regionális* eszme- és érzésvilág (s ha igen, körülbelül mikortól), amelyet az ottani kisebbségi (korábban: „vidéki”) sors termelt ki, és amely hosszú évtizedek alatt többé-kevésbé átítatta az erdélyi szellemi életet, benne az irodalom világát is. Ez a kérdéskör, valódi kihívás, rendkívüli kutatói feladatot jelentett Pomogátsnak is, másoknak is. Itt ugyanis nem volt elégséges pusztán jó irodalomtörténésznek lenni, hiszen meg kellett oldani olyan bonyolult és finom kutatási feladatokat is, amelyek más diszciplínák (néplélektan, kulturális identitás, néprajz, történelem, eszmetörténet és így tovább) keretei közé tartoznak. Végül is a nagy téma – csak utólag egyszerű – nyitjaként kiderült, hogy a regionalitás elvét szintézisbe, összhangba kell hozni az európaiság magasabb szellemi igényeivel. Ezt gyakorolta az Erdélyi Helikon folyóirat és köre Áprily Lajos, majd Kuncz Aladár és mások szerkesztésében, közreműködésével, vállalva a nagy vitákat, csatározásokat az „erdélyi lélek” mibenlétét illetően (A *transzszilvanizmus. Az Erdélyi Helikon ideológiája*, 1983).

Cseke Péter a harmadik legfontosabb szakmai Pomogáts-teljesítményként a magyar népi líra szerkezeti rendszerét és válfajait bemutató monográfiát tartja (A *tárgyas költészettől a mitológizmusig. A népi líra irányzatai a két világháború között*, 1981). Szabó Zoltán kolozsvári professzor ekként foglalta össze a kötet újdonságértékeit. „Pomogáts könyvének nagy érdeme anyagbeli újdonsága, széles körű vizsgálati alapja, de elismerésre készlet sajátos tárgyalásmódja is: egyaránt tekintettel van a tartalmi és formai elemekre. Emiatt könyvének stílustörténeti szempontból is nagy a jelentősége. Kutatásai nyomán ma sokkal többet tudunk a 20. század stílustendenciáiról, mint a közelmúltban.”

A kötetet záró bibliográfiák (*Pomogáts Béla könyvei, Szerkesztés, sajtó alá rendezés, Önállóan szerkesztett folyóiratszámok, Könyvek Pomogáts Béláról, emlékkönyvek*) csak látszólag a szokásos tájékoztatások, valójában sokkal többek, mondhatni, a lényeghez tartozó appendixek, ugyanis Pomogáts Bélától el nem választható attribútumokra nyitnak rálátást. Legalább két szempontot föl kell vetni itt: a rendkívül széles érdeklődési kört, valamint a különleges szorgalmat és munkabírást. Mintegy százhusz saját kötetet számolhatunk össze, s mintegy százat, amelyeket szerkesztőként, összeállítóként, egyéb közreműködőként jegyzett. Ez a dokumentumtár igazolja s teszi valóságossá a Pomogáts-legendát (a legendás Pomogáts Bélát), ennek a sokszínű és sok irányban tájékozódó és alkotó irodalomtörténésznek és gondolkodónak szellemi valódiságát és teremtőerejét. Tető alá hozott például – sok minden egyéb, szintén kitűnően „megkutatott” munkája mellett – hat monográfiát (Kuncz Aladár, Déry Tibor, Jékely Zoltán, Radnóti Miklós, Faludy György, Cselényi László), számos publicisztikai kötetet, tanulmányokat egy témára, legalább három önálló könyvet 1956-ról, több könyvet a nagyvilágbeli kapcsolatairól, utazásairól, az Anyanyelvi Konferencia színes világáról, s megismerhetjük a politikai berkekbe is betekintő, magát „nemzeti liberálisnak” definiáló Pomogáts publicisztikai véleményeit az elmúlt évtizedek honi politikai mozgásairól.

Egyszóval igen tágas és gazdag az a szellemi világ, egyszersmind elsőrangú szakmai teljesítmény, amelyet Pomogáts Béla irodalomtörténész létrehozott. (MMA, 2019)

MÁRKUS BÉLA

„az emlékezet útvesztőiben”

Papp Attila Zsolt: Az atlantiszi villamos

MÁRKUS BÉLA (1945) Debrecen

Az erdélyi s egyáltalán, a magyar derékhad költői közül méltatlanul kevés figyelemben, nemhogy elismerésben részesült Papp Attila Zsolt. Csak találgatni lehet, nem amiatt sorolódik-e hátra a kánonalkotók listáján, mert a helyköziek úgy tartják róla (is), hogy költészetével az „etnonacionalista-maszkulinista ideológia sulykolásába” kezdett. Már ha valóban efféle jelzőkkel illethetőek a négy lírai kötete sorában a legutóbbinak a letagadhatatlanul transzszilvanista hagyományú versei – hiszen pusztán a könyv címe, *Az atlantiszi villamos* alapján is inkább gondolhatni eme örökség elrejtésére, semmint vállalására, Atlantisznak mint elsüllyedt szigetnek, kontinensnek a fantasztikum világába való felemelésére, utópiában vagy ellenutópiában történő megidézésére. Hozzá még az anakronizmus kellékével, a villamossal groteszk játékoságot, hangoltságot ígérve. Ezt a feltevést támaszthatta alá a korábbi kötet, a négy ciklusra osztott *Vízimozi* (2014), a tudományos-fantasztikus irodalom és a filmművészet alkotásaira való utalásaival (Bradbury, Lem, *A nyolcadik utas: a Halál, Solaris*). A „térkijelölés” eleve absztrakt és abszurd: az első ciklus az űrben a bolygók között, a Holdon a „holdpolgárt” jeleníti meg – ez a címe –, a második pedig – ismét a címet idézve – a „vízi embert”, a tengermélyi város lakóját. És városok fenn az égben, a mennyben is – középpütt pedig, a földi kérdés, nyilván nem az otthonosságérzet, az elégedettség sugallta: „Miféle tájat lehet még belakni, / milyen a hely, hol élni érdemes”. A *Holdpolgár* 8. beszélője töpreng így, felvillantva ötletét. „E helyen épül otthonunknak mása, / s mert honvágy öl és meglegyint a nemlét, / költöztessük át e tág vidékre / – ha nincsen jobb ötletünk – teljes Erdélyt”. A honvágyon túl más okát nem adja a költöztetésnek, a magasság és mélység, a fenn és lenn egymást kiegészítő ellentétpárját tekintve mégis szembe-tűnhet, hogy nem a vízi világba, a megjelenített Atlantiszra és a hozzá hasonló szigetekre merítené alá, menekítené Erdélyt. S ha játékos is a terv, távoli hasonlatosságként előhívhat egy megokoltabb és kevésbé derűs elképzelést. „Ha Váradot vissza nem vesszük, ha Erdélyt elvesztjük, ne is hadakozzunk bár azután, hanem avagy most avagy sohasem; fussunk ki az országbul, ha eztet resteljük. Ugy hallom Braziliában elég pusztaság van; kérjünk spanyol királytul egy tartományt, csináljunk egy coloniát, legyünk polgárrá” – vetette föl Zrínyi Miklós *Az török áfium ellen való orvosságot* keresve.

Erdély, Atlantisz, sőt Brazília: *Az atlantiszi villamos* fő motívumai mintegy előzetesként kivetítődnek a *Vízimozi* vásznára. Arányeltolódás észlelhető: a holdpolgár alakja égi homályba vész, az űr, a kozmosz nem az ő, hanem az Isten terepe lesz (*Istenem, te roppant űrhajó; Isten kése*). A vízi emberre viszont „számtalan nevesincsen mélytengeri írnok” és „sok atlantiszi ember: Hunyadi M., Bethlen G., Mikes K.” vár „Tengerkolozsvár és Vízierdély / időtlen jelen idejében” (*Az erdélyi tenger*). Itt már nincs kétség a transzszilvanista örökség vállalását illetően, noha az alapul szolgáló „eredeti” szöveg, a pretextus vagy hypotextus még áttételesen, közvetett módon sem neveztetik meg, ellentétben például Arany balladájával, *A walesi bárdokkal*. A leplezett kiindulópont az *Atlantisz harangoz*, Reményik Sándor jelképi erejű költeménye, amelyről, persze, tudható, hogy úgy alárendelt szöveg (hypotextus), hogy egyben fölérendelt (hypertextus) is, maga a költő fedi fel, hogy Rákosi Viktor regényének, az *Elnémult harangoknak* továbbírása, értelmezése. Mi megértük a „lázalomnak hitt látását százaszorosan meghaladó valóságot. Transzylvánia elsüllyedt és harangjai elnémultak”, de „Isten különös kegyelméből” „újra megszólaltak a mélyben” – írta az 1925-ös kötete elé. A vers záró sora refrénszerű ismétlése ennek, előtte a kéréssel, emlékeztetéssel: „Magyar hajósok, hallgatózatok, / Ha jártok ott fenn fürgeteges éjben: / Erdély harangoz, harangoz a mélyben”.

Feltételezhető, talán e motívum elhasznált volta miatt nincs a Reményik-vers az utaltak között. De lehet, hogy a kötet ciklusai elé állított nyitó költemény, a *Valaki ismét* meglesett szereplője, „Epi-kuros, az utolsó normális bölcselő” szellemét követve szűrte, ritkította meg így a hivatkozásokat. A görög filozófus ama etikai tanítását, miszerint „élj rejtve”, poétikai eljárásmoddál alakította, a titok-

zatosság, a többértelműség érdekében leplezve vagy kibontatlanul hagyva egy-egy versszervező elemet. A jelentéskeresés játékanak izgalmát úgy is növelve, ahogy a kötetcímmel teszi, amikor elrejt egy versbe, s onnan emeli ki. „KS-apokrif” – áll mottóul e vers előtt, a monogrammal csakúgy, mint a műfaji megjelöléssel is próbára téve az olvasót, vajon tudja-e, kit takar a név s melyik művet írja át, „hamisítja meg” (lefordítva az apokrif egyik jelentését) e „kétséges hitelű” alkotás, a *Valaki jár a víz alatt*. Papp Attila Zsolt bravúrja, hogy Kányádi Sándor *Valaki jár a fák hegyén* című, „az erdélyi és az egyetemes magyar költészet, a vallási-spirituális létélményekkel telítődő elégikus-gondolati vallomáslírának” eme „remeke” (Bertha Zoltán), az istenkeresés, a népi vallásosság, valamint a tudományos világkép beépítésének „összegző mesterdarabja” (Pécsi Györgyi) méltó párját alkotta meg. Párját, pontosabban, az élet- és létszemlélet tekintetében az ellenversét, aminek megalkotásához szüksége volt egy kellékre, egy eszközre, az ugyancsak Kányádi megénekelte holt vágányra dőcögött villamosra (*Kuplé a vörös villamosról*). A kommunizmus eszméjének és gyakorlatának eme allegóriája a társadalmi ideológia, a mindennapi politika síkjára tereli, ami a másik versben transzcendens lényegként, a metafizikai istenkeresés jeleként mutatkozik meg. A *Valaki jár a víz alatt* alanyának („valaki”) semmi köze a fák hegyén járóhoz, aki „gyújtja s oltja” az emberleletek csillagát – nem a mindenható vagy oltalmazó Isten ő, hanem „idegen”, aki „az atlantiszi villamos / ablakába áll inteni”. De ezt is csak „mondják” róla, ezt is csak „láthatnánk”, ha „a déli fény” át bírna hatolni az irdatlan víztömegben. Így, miként az Isten, láthatatlan ő is, amint integet, talán mert búcsúzkodik („mondják, az égi rétre tart”), talán mert figyelmeztet, hogy a víz áradásának „se vége nincs, se kezete / az Erdély nevű kontinens/ sodródik távolabb vele”.

Ezen a kiszolgáltatottságról, tehetetlenségről, netán megalkuvásról árulkodó sodródás-képzeten alapul (a már idézett) *Az erdélyi tenger* is. A Király utcával jelölt-azonosított hely mint „egy tengerország, / a vízmélyek felé sodródó / elsüllyedt, megtalált városállam” látomása rajzolódik ki, ahonnan a beszélő a hazatalálás reményében tempózna tovább, ám elnyeli „a Főtér alatt megnyílt / feneketlen Mariana-árok”. Sodródás, süllyedés, zuhanás – a képzelet az elveszés, a pusztulás mintáit sorolja. A fenyegetettségét, valamilyen ismeretlen erő önkényét. Az erőszak tombolását, amelynek leírásához, szemléltetéséhez a költő sokféle szöveget találkoztat egymással – középpontban *A walesi bárdokkal* és a hasonlóképpen fölismerhető Shakespeare-drámával, a *III. Richárd*dal. E két mű apokrif idézése *A Milford-öböl felé*, valamint *A Kolozsvár–York alagút* szövegvilágában Papp Attila Zsolt nagy leleménye. A versek alanyait úgy beszélgeti Albionról, Montgomery váráról, a yorki tartományról és a napsütésről, hogy mindezek emlékezetébe idézzék az uralkodót, mintha a ballada, illetve a dráma Edward királya ugyanazon alak lenne. S noha nagyjából kétszáz év választja el egymástól kettejük – I. és IV. Edward – trónra lépését, majd az utóbbi fiának, III. Richárdnak uralkodását, a versek leíró elemei a különbség, a távolság helyett a közelséget, az azonosságot nyomatékosítják. „Állhatsz bármelyik velszi parton, / a túloldalon ugyanaz van” – állítja az előbbi, „Hisz ugyanaz a nap süt itt is, ott is” – tudatja az utóbbi. S telhetek évszázadok, a meggyilkolt bárdok „vértavas” máglyája éppúgy a zsarnokságra emlékeztet, mint III. Richárd belépője: „úgy döntöttem, hogy gazember leszek”. Az „időalagútban”, „hol királyok járnak álruhában”, emiatt is kapcsolódik össze Kolozsvár és York. „hadd látom, úgymond, mennyit ér a vér, / a méreg vagy a vakszerencse tán, / hogy Albion napfénye vagy Erdély / ossziános köde lesz hazánk” – hangzik egy belső, nem tudni, kihez köthető (persze, az Arany-ballada szavait ismétlő) beszéd, ám bárkihez is, a benne bűvő ellentét ismét egy új verset von be az alárendeltek körébe. Ez pedig a „Jer, Osszián, / ködös, homályos énekeddel” refrénjét ismétlő *Ősszel* Arany Jánostól, amelynek panaszja, az „Oda van a szép nyár, oda!” a Shakespeare-dráma monológjának derűjét – „York napsütése rosszkedvünk telét / Tündöklő nyárrá változtatta át” – oszlatja el. Az Arany-vers „Enyésző nép, ki méla kedvvel / Multján borong” melankolikus hangulatát pedig az alagutas költemény „Mennyi változó, mennyi kijárat, / titkos menekülési útvonal / az emlékezet útvesztőiben” sóhajtása erősíti fel. Van itt azonban egy játékosnak tetsző elem, a mottó parafrázisa: „Mátyás király, magyar király / Léptet fakó lován. / Hadd látom, úgymond, mennyit ér / A yorki tartomány” – amely, ugye, Edward királyt Mátyásra cserélve mintha pusztán derűt, szellemességet igyekezne belopni a nyomasztó zsarnokság birodalmába. Holott a történelem menetéről, az erőszak folytonosságáról még sötétebb képet festhet, egymáshoz hasonlítva a két királyt – ossziáni ködbe takarva Mátyás kegyetlen ítéleteit, ahogy (1467-ben) az erdélyi „három nemzet”, a magyar megyék, a szász és a székely székek ellene fellázadó vezetőivel bánt, tüzes vasfogókkal csípve, marcangolva, kerékbe törve, nyársra vonva, felnégyelve a pártító köznemeseiket.

„Pár lézengő ritter maradt csak, ennyi / a hőstörténet, újraírt mítoszok szavatosságán elmélkedni nem ér” – immár szokott módon, jelöletlen idézetként tűnik fel a *Bánk bán* Biberachjához kapcsolt megnevezés (*Utóvéd. A zöldhajúak*), nyilvánvalóvá téve: fontosságukat veszítették a szellem és az erkölcs értékei, mintái. S az utópisztikus, „kétezer-nyolcvanötben” (is) játszódó események azt jövendölik, visszakapcsolva az elsüllyedt sziget vagy állam képzetéhez, hogy „szépek leszünk a tengerfenéken, / Nemo atlantiszi vendégeiként” – ám ennél is csüggedtebben, közel az epikuroszii ataraxia, a rendíthetetlen nyugalom állapotához ismeri fel: „...egyik történet sem az, amelyben / lennünk kéne”.

Ilyen történet viszont a *Brazíliáé*, nem Zrínyi, hanem Captain Joshua amerikai tengerész, kalandor és író nyomán vagy nyomában, ahová – mint az őt megszólító lírai alany mondja – „szép visszatérni száz év / elmúltával, ha átítatott a tömény / emlékezés”. A Nemess László-regény, a *Józsua* hőse az egész világ megismerésére csábít, s a különös lény, a vízitigris útjának követésére, hogy „hány Atlantison / meg esőáztatta Macondón, hány / szögletű kerek erdőn keresztül / ér a Hold alá” (*A vízitigris*). A képzelet ebben a Violának ajánlott versben éppolyan mesei környezetet és alakokat teremt, mint a varázsolás vagy a szemfényvesztés – ez támaszthat „homokvihart / lezárt könyvtárszobánkban”, ez hullámozgatja át a tengert a konyhaasztalon és kószáltathat kint a teraszon egy tigrist (*Igy lettél láthatatlan*). A fantáziájában s nem a kedvében szertelen költő itt és a Kosztolányi Dezső Ilona-verséhez hasonló könnyedségű, kedvességű, dallamos rímelésű *Violában* a legderűsebb, legjátékosabb.

A tigrisek egzotikus, mesei világa csakúgy kalandra hívja a lírai alanyt, mint a második ciklus, *A Villa Diadoti-töredék* szinte mindegyik darabja. Különcködő, hóbortos alakok vonulnak itt el, egy világkatasztrófa átélői, szemtanúi: a szereplők s a körülmények felkeltik azt a „leküzdhetetlen különösségérzetet”, ami az esztéták szerint a fantasztikum alapköve. Az elszabadult képzelet szüleményeinek tűnnek (fel), akik valóságos személyek voltak, rémtörténetnek, ami valaha százezernyi ember pusztulásával járt: egy vulkánkitörés. A világtörténet krónikáiba bejegyzett história: Svájcban, a Genfi-tó partján, Cologny település Diadoti kastélyának nyaralni vágyó vendégeit – mintegy mellékesen, az angol romantika második nemzedékének olyan alkotóit, mint Byron, Shelley, Mary Shelley, Percy – ki sem engedi a szobájukból az örökös esőzés és a nappali sötétség. Mindezek okozója a messzi indonéziai Tambora vulkán, ködöt és zúzmarát küldve szét, porral és hamuval töltve meg a Föld egész légkörét. A *Jég* című vers mint egy tudósítás ad számot erről: „a szél vulkáni pernyét hord / Indonéziából, ránk záródik / a Villa Diodati. Az ilyen // júniusokban, júliusokban / – a saját történeteink foglyaként – // féljük az Istent istentelenül. / Odakint havas eső, idebent / ülünk a kandaló körül, önnön / domesztikált kísérteteinkkel.” E kísértetek: az összezártágban kitalált s Mary Shelley írta rémgregény, a *Frankenstein, vagy a modern Prométheusz* hőse, aztán a *Vámpyre*, aki Byron orvosa, John Polidori fantáziájának szülötte, ő Bram Stoker nevéhez kapcsolódva *Drakula* címen lett világhírűvé. A versek különböző helyzetű – hol tudósító, hol emlékező szerepű, hol monologizáló, hol dialógust kezdeményező – lírai alanyai a katasztrófa érzetétől sújtottan főként a művészet értelmén és hatásán tépelődnek. Az alkotó halálán és halhatatlanságán – miközben a bezártság érzelmi s érzéki kilengésekre, szexuális csábításokra indítja a szereplőket. „Csak egyvalaki legyen halhatatlan” – sóhajtozik a *Megérkezés* álmodója, kinek „korábbi életében” Mary volt a nője. „Tudom jól, nem vagyok Keats, se Byron, / néhanap csak név szerinti Shelley, / visszaúton, túl a szemhatáron / valaki az arcuk megteremti” – szól dallamosan, keresztrímeken szökdelve egy szerepvers. Egy másikban pedig *Percy Shelley a férfikorra gondol*, s ugyancsak az alkotás maradandósága gondolkodtatja: „Férfikorbán az ember inkább Balzac, / Arany János vagy Johann Goethe, / ki felméri, mivel távozik innen”. Nemes gesztus Aranyt az európai klasszikusok közé emelni, ám viszonzása is lehet annak a figyelemnek, amivel ő fordult Byronhoz, fordítani és egyáltalán, olvasni. Ezért is halatszódhathat a Villa Diodatihoz közeli, a titokzatos elbeszélőtől viszont „nagyon távoli” Független Nyugalom villa udvarán *Arany János hangja a rádióban*, amint mi mást, mint a „független nyugalmat” kérő *Epilogust* mondja, „egymás után / többször”. E „fáradt és bölcs” hang csak megerősítheti a messziről jött lírai alanyt abban a hitében, hogy felesleges „minden esti, reggeli és délutáni kérdés”. A „rezzenéstelen fűszálakat” nézve minek bolygatni, ahogy itt egy nevet nem kapó költő tette, hogy „miért nő, hogyha leszárad”, s amire egy szintén névtelenül hagyott próféta rég figyelmeztetett: „Elszárad a fű, elhervad a virág, ha ráfúj az ÚR szele.” E bibliai ige nem hangzik fel, nem marad viszont el az élet végességével való szembenézés, a *Genfi zsoldárban* a „jóságos Isten” nem a „Tebenned

bíztunk eleitől fogva” megőrzött reményével szólíttatik meg, hanem „Az embereket te meg hagyod halni” józan belátásával, a „kimúlni hagysz bennünket oly hirtelen, / mint egy álom” szelíd számonkérésével.

A *Megunt balladák* ciklus egyes darabjaiban a közel és a távol ellentétei vagy összefüggései paradoxonokba és oximoronokba tömörítve egy-egy életérzés, hangulat hordozói, a világszemléletet az abszurd és a nonszensz felé közelítve. A *Távoli járatok közelednek* örzi a történelmi látásmód fő jellegzetességét, a haladás ellenében a változatlanóság eszméjét, a minden ismétli önmagát gondolatát: „más városok járatain lopva / ugyanaz a fény csorog az ablakokra” – mondja páros rímekben valakinek vagy magának a beszélő. A ritmus döccenőivel érzékeltetve közérzetét, epikuroszai nyugalomát: „ahol nem vagyunk, ott talál meg a másik, // szobákban, ahol senki nem keres rég, / mert ott-honossá vált az idegenség”. A *Ha bárki hívna, nem vagyunk* a reményeket nem tápláló „megrekedt idő” verse: „minden / elveszett és megfordíthatatlan”, talán csak két ember, talán egy család, talán egy (nemzeti) közösség panaszával. Vagy a beismeréssel, a bizonyossággal, hogy „szépen / rohadt el minden kezeink között” (*Reggeli egy francia kastélyban*). A Shakespeare *V. szonettjével* találkozó versszöveg, *Az órák* csak az első sorban folytatja tovább – *melyek halk remekbe fogták* – a jelölt idé-

zetet, aztán elhagyja a „nyarunk a meg-nem-álló idő / zord télbe hajtja s ott megöli” borús jövődőlését, hogy helyette ismét (jelöletlenül) Atlantisz mozdítsa a képzeletet. Talán a kedveshez, talán önmagához fordul a beszélő, látva és láttatva, hogy „összes” arca, azaz felvett vagy rákényszerített szerepei „úgy sülyednek el, mint régi ország, / egy volt kultúra, amely messzehangzott, / és álmainkban visszajár azóta. / mert elhittük, hogy mindig volna más kor, / egy reneszánsz, barokkos égi zóna, / hol tudnak még valami jó halálról”.

S a halál metafizikai és spirituális fogalma nyitja meg a negyedik ciklust, első versével, *A lassúság dicséretével* az erdélyi költészetnek azt a hagyományát írva tovább, amelyik – mint Pomogáts Béla kifejtette – „a maga történelmi és kisebbségi tapasztalatai következtében nem annyira a transzcendens élményeket éli át, inkább az Istennel vívott, az istenhitért vívott küzdelem élményeit”. „Légy oly mozdulatlan, mint az Isten, / aki nem halott, csak nem ad semmi / életjelt magáról. Csak ül otthon / egy lefüggönyözött szobában, nézi / az árnyak baljós rajzolatait / a falon, és számolja az egyre / fogyatkozó, halk dobbanásokat” – e nyitás aligha jellemezhető a szent és profán szembeállításával, az Isten szerepe a gondviselés, oltalmazás helyett a figyelő emberé lesz. Ezt is kétségbe vonja azonban a *Holtidőben* „egy nő”: „én számolom, mondja, / nem az Isten, kihagyó szívveréssel”. Az életét összegző beszélőt azonban más nyomasztja: „halogatástól a meghalogatásig, / pátosztól a melankóliáig / jól kivehető az út, amelyen / illetet volna megfordulni végül, / pályát módosítani, kilépni / a folyton elhúzódozó holtidőből”. Szellemes és szemléletes jelenet játékos a hétköznapi Isten: „hírlík”, tán krumplihámozás közben megvágta az ujját, s éles kése „repülő tárgyként / ütötte át az ózonnéteget”, azóta hitújítók, szentek, vezérek, „bármire kapható írások” keresik az elejtett kést, „miközben odafönt nem történik / semmi, csak az Úr estebédjét / későbbi időpontra halasztja” (*Isten kése*). S a tevékeny, a „sosem létezett / dolgokat” teremtő s formáló Isten képe mellett (*Az Úristen leghosszabb napja* – Szilágyi Istvánnak) ott a segítségre szorulóé. Akit „más galaxisokba vitt a dolgod, / kioltottál néhány napkorongot; // megfigyelni vágyasz, ma ez a terved, / recsegsz-ropogsz, nem bírod a terhet, // és nézed, ahogy rá feszül az ég, / ha osztoznál velem, segítenék” (*Istenem, te roppant úrhajó*).

A megszólítható, emberien esendő Isten fenn a galaxisok közt, s lenn a tengerfenéken az Istentől elhagyott atlantiszi ember, ki más történetben vágyrna lenni – Papp Attila Zsolt kötetében e végleteket kapcsolja össze az irodalmi, bölcséleti szövegek erős és színes fonalaiból sodort kötél. (*Erdélyi Híradó–Orpheusz*, 2018)

NYILASY BALÁZS

A filológia, a befogadástörténet és Arany János

Hász-Fehér Katalin:

„...hogy kegyed észre nem vette, csodálom...”

NYILASY BALÁZS (1950) Budapest

„A holtak hangja mégiscsak elér hozzánk, de a hangoknak az az univerzuma, amely valaha körbeölelte e magányos hangokat, már nem vagy csak alig [...] amikor az irodalomtörténész igyekszik fölépíteni az elsődleges kontextust a szövegek köré, arra tesz kísérletet, hogy újra hallhatóvá tegye az »implikációk döngicsélését«, legalább egy keveset belőlük, a sokféle szándék, hit, tevékenység és érzelmek zaját, amely valaha a szöveget körbevett és érthetővé tette” – emel szót Takáts József tanulmányában-vitáirában az alkotások múltbeli létének feltárása, újraélése érdekében.¹ A *Nyolc érv az elsődleges kontextus mellett* 2001-ben az Irodalomtörténeti Közleményekben jelent meg, s az érvelést a kutatók filológiai és történeti érdeklődésű csoportja elégedetten, elismerően nyugtázta. A literátorok nagyobb része ugyanis az ezredfordulón a Takáts által javasolt múltvizsgálathoz képest másféle attitűdöt követett. Az irodalommal való autentikus bánásmódot az elit szakma ekkor már a Teória metodikájával azonosította, s a posztstrukturalisták, hermeneuták, reader-response kritikusok, dekonstruktőrök, lacanista feministák és társaik univerzális megértő fegyverzetük birtokában tudvalevően nem bajmódnak a múlt újraéléséhez kapcsolódó kicsinyes, fárasztó feltárási műveletekkel; egyébként is számtalan érvet tudnak felsorakoztatni a történeti rekonstrukció elvi lehetetlensége mellett.

A filológia – a műszó jelentéstartalmának sokféleségétől, történeti változásaitól most tekintünk el – jórészt az elsődleges kontextust firtató tudományrész, és a kritikai, poétikai műelemzés „időtlenségével” szemben evidensen múltérdekű, rekonstruáló hajlandóságú. A szövegek változatainak feltérképezése, a megalkotás időrendjének megállapítása mellett az életrajzi körülmények tisztázása, az író műveltségelményeinek, olvasmányainak feltárása és pontos datálása is feladatkörébe tartozik. A filológus analógiakereső gesztusai nem a jelent s a jelenhez vezető későbbi utakat érintik, az érdeklődés a *korabeli* művelődéstörténeti kondíciókra, történelmi mikroklímára irányul, a kutató az alkotást fogadó *egykorú* recepciók hálóját térképezi fel, s a *kortársi művek* körében keres kapcsolódási pontokat.

Takáts érveit a történeti, filológiai szakma, mint említettem, osztatlan elismeréssel fogadta, s a helyzetértékelést a hazai irodalomértési kontextust ismerve jómagam is értékesnek, hasznosnak gondolom. De vajon a kutató karakteres elköteleződése tágabb összefüggésbe helyezve is erős, vitathatatlan igazságnak látszik? Az evidens múltérdekűség átfogóbb perspektívákból is makulátlanul pozitívnak tűnik? Nem egyoldalú metódus ez, és nem rejt magában nehezen kezelhető problémákat? S nem tűnhetnek nyilvánvalónak e dilemmák akkor is, ha nem a Teória alapján állunk, ha a posztstrukturalizmushoz képest másféle (egyszerűbb, tisztább, korrektebb és emberédekűbb) megfontolások irányítják gondolkozásunkat?

A kérdések nyilvánvalóan költőiek; a kortörténeti rekonstrukció és a filológia problémájának vizsgálatakor számos relativizáló, az erős, egynemű igazságot gyöngítő érv merül fel. Idézzünk meg ezúttal egy magyar kutatótól származó, 1970-ben publikált írást! Sötér István érdekes tanulmánya, *Az irodalomtudomány dilemmája* határozott válságérzékelésről ad számot.² A szerző helyzetértékelése szerint irodalomtudományunk krízishelyzetben van, s nem tudja ellátni feladatát; eredendő céljától, a művekkel való találkozástól s az alkotások által képviselt közvetlen életvonatkozások feltárásától bürokratikus processzusok térítették el. E közvetlen életvonatkozásokat Sötér Johann Wolfgang Goethe-re hivatkozva tárja elő; a művészet helyes használatára szerinte legutoljára a weimari klasszikus tanította az emberiséget.

Az irodalmat úgy kell használnunk, hogy „az emberi lét tiszta és hatékony segélyforrását” leljük meg benne, „az erő és a megújulás, a gyógyulás és megvilágosodás, az önmagára találás és

a megtisztulás mindig nyitva álló lehetőségeit”. A jelentős művekkel találkozó olvasóban-befogadóban ugyanolyan lelki folyamatok mennek végbe, mint az alkotóban. A művészet az embert „feloldja magányából, felemeli partikularitásából, s elmélyíti emberi mivoltában is”, és a tudomány képviselői csak akkor juthatnak előbbre, ha ezt az elvet föltétlenül szem előtt tartják – írja körül a tanulmányíró a goethei útmutatás jegyében az irodalomértés és a műinterpretáció fogalmait.³

Sőtér István szerint irodalomértésünket jórészt a pozitívizmus paradigmateremtő ereje vezetete tévútra. „A művészet iránti goethei igénytől a pozitívizmus fordította el a modern civilizációt, s elfordította az irodalomtudományt is. A pozitívizmust felváltó iskolák abban az egyben megegyeztek, hogy a művészetben rejlő erőforrásokkal nem törődtek, s azokat sem igazították útba, akik a forrásokra nagyon is rászorultak.”⁴ A művek közvetlen, segítő életvonatkozásait még úgy-ahogy feltáró kritikai érzékenység és az irodalomtudomány teljességgel elszakadt egymástól. „[...] az irodalom, a művelődés-, az eszmetörténet, a szociológia, a biográfia, a forrás- és hatáskutatás és egyéb tudományok gyakorlóterévé vált.”⁵

Az irodalomtörténet általában rekonstrukciós munkát végez, nem magukat a műalkotásokat akarja megragadni, hanem a mű *eredeti idejének* felidézésére törekszik, mindannak rögzítésére és visszaszerzésére, amelyet a műalkotások maguk mögött hagytak; célja, hogy minél több, eddig felfedetlen momentumot tárjon fel a műhöz kapcsolódó történelmi, művelődési problematikából. Márpedig a rekonstruálás korántsem azonos a megismeréssel. „A mű élni akar, alkotóját és eredeti korát is túlélve, – s a mű azáltal él, hogy használják, tehát újra és újra viszonyba, kapcsolatba kerülnek vele.”⁶ A versek, drámák, regények nem azt igénylik, hogy régészeti leletként eredeti lelőhelyükre temessük őket vissza, hanem hogy felfedezzük a magunk számára, halljuk ki belőlük azt, ami hozzánk szól, és vegyük ki, amire szükségünk van. („Szükségszerű, hogy minden kor másként fogja fel Shakespeare-t, mert Shakespeare műveinek nem egyetlen kor számára van mondanivalója: ez a mű újabb és újabb felfedeztetésekre vár, s nemcsak engedi, hanem meg is kívánja a felfedeztetést.”)⁷

Az irodalomtudomány Sőtér István szerint korántsem azonosítható az elsődleges kontextust firtató műveletekkel; a történeti problematika feltárása után (mellett) mindenkor vissza kell találnunk a műhöz, a kritikai-esztétikai feladatokhoz.⁸ A történeti rekreáció és a filológia e perspektívából nem mutatkozik ab ovo makulátlannak és elégségesnek, sőt a művek „életvonatkozásának”, segítő energiájának feltárását is megnehezítheti, ha elfedi a művek eleven lelkét. A jelenérdekűséget s a hiteles applikációt eszerint nem valamiféle ismerethiányos, prezentista felületességnek kell gondolnunk, hanem a műmegértés nélkülözhetetlen elemeként érdemes számon tartanunk.

Sőtér István pozitívizmus- és filológiakritikája egyáltalán nem a Teória alapján áll, mégis megfontolkoztató érveket tartalmaz. S a filológiai metódus, az elsődleges kontextus lehetőségi köreit a posztstrukturálisizmushoz képest arányosabb, korrektebb, végiggondoltabb 20. századi szövegközpontú elméleti iskolák is korlátozták. „A kutatás egyik legelső feladata, hogy összegyűjtse anyagait, gondosan letisztogassa róluk az idő nyomát, s megállapítsa szerzőjüket, valóságukat s keletkezésük idejét. Hatalmas tudást és szorgalmat követel e problémák megoldása, de az irodalom kutatójának mégis be kell látnia, hogy ezek csupán előzetes munkálatok a kutatás végső célja érdekében. Gyakran van úgy, hogy ezek a műveletek különösen nagy jelentőségűek, mivel nélkülük a kritikai elemzés és a történeti megértés áthághatatlan akadályokkal találná magát szemben [...] ám a legújabb irodalom kutatójának, akit a művek irodalmi jelentése érdekel, nem szabad túlbecsülnie az ilyen kutatások fontosságát [...] Az a takarosság és tökély, mellyel bizonyos fajta problémák megoldhatók, mindig is vonzotta az olyan elméket, melyek módszeres eljárásokban és technikai finomságokban lelnek örömet, függetlenül attól, hogy van-e egyáltalán jelentőségük. Szigorúan csak akkor kell elítélni ezeket a kutatásokat, ha egyéb tanulmányok helyét bitorolják, s minden irodalomkutatóra könyörtelenül ráerőszakolják őket” – figyelmeztet a filológiai kutatások veszélyzőnőira (az „előzetes műveletekként” felfogott eljárások részleges érvényére) a Prágai Kör és a New Criticism környezetvilágában nevelkedett René Wellek 1948-ban a világ első rendszeres irodalomelméleti összefoglalásában.⁹

Az eredeti történetiség, a filológia és az irodalomtudomány ügyeit-bajait taglaló (az igazságok bonyolultságáról töprengő) fejtegetést azért bocsátottam előre, mert az „elsődleges kontextus” és a filológiai beszédmód hogyanja-mikéntje Hász-Fehér Katalin Arany-könyvének is centrális kérdése.

A „...hogy kegyed észre nem vette, csodálom...” című (*Arany János és a filológiai perspektíva* alcímű) tanulmánykötet hatféle irodalmi „beszédmódot” különít el: filológiai, kritikait, populáris-kultikust, publicisztikait, ideológia-politikait és filozófiat. A filozófiai beszédmóddal kapcsolatban a szerző csak egy néhány mondatos (igen zavaros) definíciós fejtegetéssel szolgál, a *kritikai, kultikus-populáris, publicisztikai, ideológiai-politikai* beszédmódról viszont bőven ejt szót, s az autentikus irodalmiság mérlegén mindőjüket menthetetlenül könnyűnek találja. A „helytelen beszédekhez” a szerző terjedelmes bűnlajstromot csatol. A kritika eltávolodik a történeti, filológiai közelségtől, a művet „átemeli az időtávolságon”, ideje „az örök (a mitikus) jelen, módszere pedig szükségképpen deduktív”.¹⁰ Toldy Ferenc 1851-től kezdve látszólag irodalomtörténetet írt, de lényegében kritikusként tevékenykedett, hiszen anyagát bevallottan kettő, a jelenhez kapcsolódó narratíva jegyében szedte össze és alkalmazta. Hász-Fehér Katalin szerint a tankönyvek, oktatási segédletek is jórészt népszerűsítőek, sőt „az irodalomtörténeti kézikönyvek és szintézisek [...] nagy része a populáris beszédmód terméke, bármennyire is ellenkezik ez az állítás az irodalomtudományos hagyománnyal [...]”.¹¹ A monográfia alkalmatlanságát a szerző Toldy mellett Abafi Lajos, Bánóczi József, Badics Ferenc példáján szemlélteti. A 20. században ugyan számon tart sikeres (a műfaj populáris jellegét kritikai jellegűvé formáló) kísérleteket; e műveket azonban nem nevesíti, sőt valamivel később úgy látja: a kinyilatkoztató beszéd, a didaxis terheit hordozó, a kételyeket, dilemmákat, ellentmondásokat mellőző nagy irodalomtörténeti összefoglaló munkák ekkor is „megmaradtak a popularitás közegeiben”.¹²

A monográfia fogyatékoságairól szóló nézetegyüttes jegyében Hász-Fehér Katalin Riedl Frigyes 1887-ben megjelent Arany-könyvére valóságos ösztüzet zúdít. A többek által (bevallom, általam is) tartalmas műként számon tartott munkát nemes egyszerűséggel „ideológiai és populáris esszémonográfiaként” címkézi meg,¹³ „ismerethiányos és torzult perspektívájú dedukciónak” tartja.¹⁴ Riedl karaktermeghatározási kísérletét, az Arany János-i *faculté maîtresse*-re vonatkozó javaslatát vulgárisan pszichologizáló miliőelméletnek minősíti, s egyetlen szóval sem említi, hogy a karaktermeghatározás gondolatát a magyar irodalmár Hippolyte Taine világhírű, 1863-as nagy összefoglalásából, *Az angol irodalom történetéből* merítette. Hász-Fehér szerint az 1887-es monográfia szerzője Erdélyi János és Gyulai Pál poétikus szemléletével ellentétben semmit sem mutat meg Arany verstani, ritmikai, jelentéstani, intertextuális, kompozicionális gazdagságából, csak azt tudja hajtogatni, hogy a költő „nemzeti és népies volt”.¹⁵

A recepciós teljesítményt érintő kutatói elégedetlenség nem áll meg a századfordulás tudósnál. Elmarasztalását Hász-Fehér Katalin a szakirodalom további folyamára is kiterjeszti, s végül (Milbacher Róbert 2009-es könyvével egyetértve) a teljes Arany-recepciót a kultikusság bűnében marasztalja el. A Riedl Frigyes-i ismerethiányos, torz dedukció megtette a maga hatását; a monográfiákban, tanulmányokban – még a tájékozottabb és gazdagabb elsődleges forrásokkal dolgozók körében is – a nemzeti, faji, pszichológiai levezetés, a sztereotip kultikusság vált mintává. Az 1940-es, '50-es években a politikai, ideológiai megközelítés uralkodott, a 20. század második felében pedig „a tudományos ideológiák gátolták a filológiai olvasat érvényesülését”.¹⁶ Az Arany Jánossal való foglalatosság csak az ezredforduló táján tudott új stádiumba átlépni, s az átlépés – mondanunk se kell – a kritikai kiadás körül serénykedő tudósok érdeme. Az újrainduló munkálatok kíséretében végre érvényesülni tudott és komplex megközelítési irányzattá nőtt az „induktív filológiai beszédmód”.¹⁷

Az „induktív filológiai beszédmódot” Hász-Fehér Katalin az Arany-recepciótól függetlenül is a valódi, egyetlen, autentikus módszerként tartja számon. A filológia az elmarasztalt metódusokkal szembeállított, diadalmas kivétel, az irodalmi beszédmódok igaz fejedelme; mindent fölülír, mindenhová elér, és minden pozitív lehetőséget magába olvaszt. Ő testesíti meg „a szöveggel való komplex foglalkozást”,¹⁸ hozzá tartozik „[...] az olvasástól kezdve a megértésig a grammatikai, lexikális, szemantikai, kompozicionális, kontextuális, intertextuális vizsgálatig, a kommentártól a szintézisig a szövegből eredő megfigyelés és következtetés valamennyi fajtája [...]”¹⁹ E MÓDSZEREK MÓDSZERE magában is sikerre vezet, veszélyzónái egyáltalán nincsenek, kételyekre nem ad okot. A másféle tudományos konstrukciók szükségszerűen iktatják ki az időtényezőket, a filológia azonban „[...] aprólékosabb időhálával dolgozik, így részletgazdagabb a látása, anélkül, hogy a nagyobb távlatokat szem elől veszítené. A tényyszerűség mennyisége nagyobb lesz, s ez változatosabb elrendezésre ad alkalmat [...] az előre meg nem alkotott narratívák legnagyobb szabadságát kínálja.”²⁰

Az olvasó alighanem eddigi észrevételeimből is kiérezte: Hász-Fehér Katalin elvi alapvetésével semmiben sem tudok egyetérteni. A „beszédmodok” kijelölésében nyilvánvaló voluntarizmust látok, az elsődleges kontextus és a filológia dolgát a megjelenítéshez képest jóval bonyolultabbnak, többértelműnek vélem; a filológia kínálta módszert fontos, de nem mindenható (más perspektívákra nagyon is rászoruló) metódusként tartom számon. Horribile dictu az ezredfordulás kritikai kiadáshoz, szövegfilológiai munkákhoz kapcsolt elvárásokat is túlzónak gondolom. E munkálatok nyilvánvalóan fontosak, de az Arany Jánosról szóló képünket radikálisan átformálni aligha fogják. S ilyesféle átformálásra – azt hiszem – nincs is szükség. A recepció eddigi eredményeit tagadó, vehemens átértékelő furort nem érzem indokoltnak, megalapozottnak. A nagy magyar költőhöz kapcsolódó szakirodalom nem a retrográd, bebalzsamozó akarat jegyében áll, és nem hinném, hogy a szabad, alkotó gondolkodást valamiféle hagyományozódó, szűkítéseket, korlátozásokat indukáló portré veszélyeztetné. A Gyulai Páltól, Salamon Ferenctől, Riedl Frigyesztől, Schöpflin Aladártól, Babits Mihálytól Horváth Jánoson, Voinovich Gézán, Keresztury Dezsőn át Barta Jánosig, Tamás Attiláig, Imre Lászlóig, Dávidházi Péterig, Szörényi Lászlóig terjedő Arany-recepció számomra nem alkalmatlan sztereotípiákat teremtő akadály, hanem gazdag és tanulságos szöveghalmaz. Elődeink perspektívái, gondolatai, beállításai, víziói nem radikális meghaladásra ösztönöznek, inkább *átvételre, kapcsolódásra, továbbgondolásra* sarkallnak.

Az alapvetéssel való egyet nem értés persze nem kell, hogy kiterjedjen, széles körben meghatározza a recenzens ítéleteit. Már csak azért sem, mert hiszen a negyvennégy oldalas elméleti bevezető Hász-Fehér Katalin könyvének csak kisebb részét alkotja. A mintegy négyszáz oldalas tanulmányegyüttes zömét az Arany János-i művek körében vizsgálódó, gyakorlati célú írások alkotják. A szerző *Az elveszett alkotmányról* töprenkedik, a szalontai költő szóképeit, metonímiahasználatát vizsgálja, az 1856-ban megjelent verseskötetet, majd a *Buda halálát*, a *Toldi szerelmét* és az *Őszikéket* veszi górcső alá; *A walesi bárdok* keletkezés- és közléstörténetét igyekszik tisztázni, és a *Plevna* nemzetiségi kontextusát rajzolja fel.

A filológusi problémakör és problémalátás a könyv minden dolgozatában jelentős szerepet játszik. A legjellemzőbb példát *A walesi bárdok* keletkezéstörténetét firtató fejezet szolgáltatja. A tanulmányban Hász-Fehér a balladához kapcsolódó kortörténeti, biográfiai természetű dilemmákat veszi számba. A kérdéskör meglehetősen szövevényes. A köztudat máig úgy tartja, hogy Arany versét a császár és a császárné 1857-es magyarországi látogatása előtt, a hivatalos felkérés ellenében, üdvözlő vers helyett írta, s a ballada a magyar olvasók számára tradicionálisan az uralkodóval szembeni önérzetes kiállást, a negyvennyolcas örökséghez való eltökélt ragaszkodást példázta. E hiedelmet azonban hiteles, közvetlen bizonyíték nem támasztja alá, s a helyzetet tovább bonyolítja a szalontai költő *Köszöntő* című verse: a mű ugyanis megrendelésre készült, a császári pár tiszteletére bemutatott opera betétdalaként-bordalaként. „*A Köszöntő* és *A walesi bárdok* összehangolása [...] mindig is komoly irodalomtörténeti kihívásnak számított, mert olyan értelmezési kontextusba ágyazódott, hogy az egyiknek szükségszerűen a másik ellenében, a másik palinódiájaként *kell működnie*. A zavart az a kérdés okozza, hogy amennyiben Arany megtagadta a Ferenc József és Erzsébet előtti tisztelegést, sőt, ennek helyébe *A walesi bárdokat* állította, miért írta meg mégis a színház számára a *Köszöntőt*?” – összegzi a kiindulópontot Hász-Fehér Katalin.²¹ „[...] tudta-e Arany, amikor elvállalta Ráday Gedeon, a Nemzeti Színház intendánsa felkérését pohárköszöntő írására, hogy az a Ferenc József fogadására készülő alkalmi színdarab betétdala lesz? Ismerte-e a darab koncepcióját? Ha később jutott tudomására művének felhasználási módja, visszavonta-e a költeményt? Elhangzott-e végül a dal a színdarab során? Ha nem, akkor Arany vont-e vissza, vagy a cenzúra tiltotta meg előadását?” – ad ízelítőt a kutató már írása elején abból a sokrétű dilemmaegyüttesből, amellyel a nyomozásra vállalkozó óhatatlanul szembesül.²² S a válaszlehetőségeket mérlegelő, az elsietett következtetéseket kerülni akaró irodalmi detektívnek sok-sok türelemre, töprengésre, alapos felkészültségre, nyelvismeretre, erős nyomozói logikára van szüksége. Az uralkodói látogatás protokolljának ismerete, a színházi előadással foglalkozó nyomtatott és kéziratos beszámolók felkutatása, a Wiener Zeitung, a Neue Wiener Musik-Zeitung és a Vasárnapi Újság tüzetes áttanulmányozása, a *Köszöntő* és *A walesi bárdok* keletkezéstörténeti adatainak, kéziratos pretextusainak gondos ismerete, mondhatni, csupán a kiindulási alap. A feladatnak korábban már két kutató is nekigyürkőzött, de Hász-Fehér Katalin körültekintő, lépésről lépésre haladó, tárgyilagos, korrekt

(a kutatási témában óhatatlanul kínálkozó kétféle végetlennek: a neoliberális-leleplező és a patetizáló-nemzeti attitűdnek nyomát sem mutató) vizsgálódásai lényegesen többet adnak, mint Tarjányi Eszter és Milbacher Róbert korábbi kísérletei adtak volt. A *walesi bárdok* kéziratának keletkezéstörténetével kapcsolatban a tudós filológus végül a következő konklúzióra jut: a közvetett bizonyítékok a mellett szólnak, hogy Arany a költeményt 1863 októberében zárta le; valószínűleg 1857-ben kezdte; az első változatban a 16. versszakig jutott, s az utolsó négy strófa feltehetően későbbi időszakban, az alkotás harmadik fázisában került a vers végére.²³

A *walesi bárdok* keletkezés- és közléstörténetét firtató írást alighanem azért is tarthatjuk a kötet legjobb, legmegoldottabb tanulmányának, mert a szerző itt megmarad a filológiai perspektíva határain belül, s nem érint azon kívül eső problémahorizontokat. Az *elveszett alkotmánnyal*, a *Buda halálával*, a *Toldi szerelmével*, az 1856-os *Kisebb költeményekkel*, az Arany János-i szóképekkel s az *Őszikékkel* foglalkozó írásokat azonban nem jellemzi ilyesféle korrekt ökonómia. A filológiai megközelítés e fejezetekben is dominál, de Hász-Fehér Katalin ambiciózusabb vizsgálati célokot is sejtet: a költői világalakítás és a poétikai megvalósítás problémakörei rendre fel-felsejlenek, olykor nyíltan kitűnnek az elemzésekből. Az 1856-os *Kisebb költemények* című Arany-kötettel foglalkozva a kutató a korabeli kritikák ismertetése és a kötet elrendezésének vizsgálata mellett az intertextualitás, dialogicitás, szövegköziség vezéreszméjét veti fel; a metaforikával és a metonímiával foglalkozó tanulmányban a recepciós értetlenkedést, a konvencionalitást tételező meggyőződést igyekszik cáfolni, a szóképek „integratív karakterét”, „időben és térben szétfutó” „nagy kiterjedésű kapcsolat- és jelentéshálóját”, „asszociatív, intertextuális aspektusát” hangsúlyozva. A *Buda halálát* elemző írásban Hász-Fehér a századközépi Attila-kultusz dokumentumait ismerteti, a „hún regét” negatívan kezelő korabeli kritikákat veszi számba, a Baróti Szabó Dávidhoz, Bessenyei Györgyhöz, Vajda Péterhez kapcsolódó analógiákra hívja fel a figyelmet; az 1863-as verses elbeszélés rokonsági rendszerében végül Kisfaludy Sándor regéinek adja az elsőbbséget, s a művet historizáló (és posztmodern) hibrid alkotásként határozza meg. A szövegköziség tisztelete és a kiengesztelés elvét visszavonó költői pesszimizmus hangsúlyozása a *Toldi szerelméről* szóló tanulmányban is fontos szerepet kap. A művet Arany „intertextusokkal, utalásokkal, szerkezeti megoldásokkal írja bele a mondába”,²⁴ az elbeszélő költemény „az első *Toldi* történetének visszavonása, negatív tükörképe”,²⁵ „a *Toldi* eseményeinek lebontása”,²⁶ „A törés és szóródás koherenciája”.²⁷ „Az első hat ének eposzi karakterű”,²⁸ a második rész pedig a *Faust*-modell alapján áll, sőt, Zolához hasonlítható. A világ egyetlen nagy látképe jön itt létre, mindent átfogó, mindent az élet tartozékának tekintő művészség, a világ realitásának, sötétségének rajza. Az *Őszikék* elemzésében megint csak a filológiai vizsgálódások és a koncepcionális megállapítások váltogatását figyelhetjük meg. A keletkezés és a kézirat kérdései, a versek sorrendiségének dilemmája a ciklus problematikájával keverednek össze, s a fejezetben időről időre sommázó karakterjelölések is fölbukkannak. Hász-Fehér Katalin szerint az *Őszikék* „– ha filológiailag lezáratlannak tűnik is – szemantikai és kompozicionális tekintetben lezárt, egységes és egész műalkotás, a szerzői intenció erős és felülírhatatlan jegyeivel”,²⁹ s Arany vallomásos, önarcképszerű darabjai „az epigramma önironiát, elégikus humort létrehozó ellentétező szerkezetére” épülnek.³⁰

Az 1877-ben induló versfolyam rezignált, deheroizáló, profanizáló karakterét az Arany-recepció már eddig is sokoldalúan hangsúlyozta, Hász-Fehér Katalin azonban számos lényegi ponton radikálisabb, szubverzívabb következtetésekig jut el. Egyértelműen „defigurizált nyelvhasználatról” beszél,³¹ a költői idealizáció teljes tagadását konstatálja, úgy véli, hogy „A természet itt nem a maga idealizáltságában, hanem elsődlegességében van jelen, mintha Arany – tudatos és kifejtett program nélkül is – a naturalizmus forrásvidékére jutott volna, sőt azon túlra [...]”.³² Az *Őszikék*ben szerinte „Az anyag folytonos és független önazonossága, önelvűsége, befolyásolhatatlansága, entrópiája a maga időtlen örökkévalóságában jelenik meg a szellem és a költészet fölött [...]”.³³

A *walesi bárdokról* szóló írást, mint jeleztem, egyértelmű elismerés illeti. A számba vett többi tanulmányról azonban nem tudok föltétlen dicséret hangján beszélni. A fenntartások több oldalról is indokolhatóak. A filológiai természetű kérdések és az ambiciózusabb, tágabb horizont között e dolgozatokban igen gyakran nincsen szerves, logikus kapcsolat. A kétféle vizsgálódás néhol a tanulmányon belül is szeszélyesen váltogatja egymást, s a korrekt következtetés összekötő kapcsa szinte mindig hiányzik. (A *Daliás idők* öt változatának keletkezéstörténetét rekonstruáló fejtegetésben nem

rejlik magyarázat az 1879-es mű sajátságaira, a *Buda halála* „vegyülékességét” bíráló, értetlenkedő korabeli kritikák nem segítik a kutatót és az olvasót a mű bonyolult, érdekes, különös komplexitásának megértésében stb.) De maguk az értelmezői elgondolások is gyakran problematikusak. A *Toldi szerelme* első hat énekét eposzi karakterűnek nevező sommázat ellen, azt hiszem, azonnali érveket lehet felhozni, a zolai *Rougon-Macquart*-ciklus és az *Összeomlás* analogikus párhuzammá avatása erőltetettnek, ötletszerűnek tűnik, és a *Buda halálát* csak nagyon szerény mértékben hoznám kapcsolatba Kisfaludy Sándor regéivel. Azt sem tudom elhinni, hogy a tagolt formateljességű, rendezett kompozíciójú, alakzatokban, játékos nyelvi elemekben bővelkedő *Őszike*-versek: az *Epilogus*, a *Vándor cipő*, a *Tamburás öreg úr*, *A lepke*, az *Öreg pincér* és társaik „defigurált nyelvhasználatúak” és naturalisták volnának, s nem hinném, hogy a Kapcsos Könyv valamennyi vallomásos, önarcképszerű darabja az epigramma ellentétező szerkezetére épül.

A *Toldi szerelme* válságkifejező karaktervonásait már Csűrös Miklós 1982-ben írott tanulmánya is hangsúlyozta. Az irodalomtörténész a művel kapcsolatban szövevényes, áttekinthetetlen világról beszélt, a maszk és a személyiség szétválását, az idegenség és gyanú légkörét érzékeltte.³⁴ Hász-Fehér Katalin Csűrös nyomán jár, amikor a művet az első *Toldi* negatív tükörképeként látatja, történésgyűttesét a *Toldi* eseményeinek lebontásaként értelmezi. A trilógia középső része (bár az 1846-os művet természetesen nem „bontja le”) kétségkívül fölmutatja a szorongó távlatvesztés jegeit. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról sem, hogy Arany 1879-es alkotásában továbbra is nagymértékben épít románcos, patriarchális, lovagi, vitézi, mesei perspektívákra (Lajos király álruhás országjárása, a nagypolitikai viszonyrendszer naiv dimenzióba helyezése, az olasz hadjárat „eposzi”, hősiesség momentumai stb.).

Az újdonságbejelentések hitelét az elemzőnek a recepciós vélekedések minél teljesebb áttekinthetőségével illene megtámogatnia. Hász-Fehér Katalin megidézései azonban igen gyakran véletlenszerűek, kurták. Imre László például hiába boncolgatta körültekintő alaposággal, sokféle szempontot, érdekes javaslatokat felvetve a *Buda halálát*; Hász-Fehér a debreceni kutató írására utalva mindössze annyit közöl lakonikusan, hogy az irodalomtörténész „többszörösen összetett dimenzióról beszél”, s aztán mihamar eljut az általa képviselt szokásos, a recepciós eredményeket kibővítő, eltagadó helyzetértékeléshez: „A *Buda halálát* másfél századon át elbizonytalanodó értelmezés jellemezte.”³⁵ A tanulmányíró szakirodalmi utalásai nemegyszer közelében sincsenek a nyilvánvaló tényállásnak. Megdöbbenően igaztalan állítás, hogy Barta János „egy kialakult, Aranyra vonatkozó toposzkészlet” elemeit sorakoztatja fel, s „A *Még egyszer a lírikus Aranyról* című tanulmánya elején ugyanazon szempontokat ismétli meg, mint Németh G. Béla [...]”.³⁶ (A debreceni professzor az 1970-es évek elején kiformalódó Németh G. Béla-i koncepcióval kapcsolatban nemcsak távolságtartását hangsúlyozta, de saját, másféle véleményét is kifejtette.)

Az értekezés, alakítás, pontosítás – az előzetes szakmai, tudományos vitára bocsájtás – Hász-Fehér Katalin intertextualitás-konceptiójának sem ártott volna. A szövegköziséget a kutató talán azért is lépteti elő az Arany János-i poétika kulcsfogalmává, mert az „allúziós és dialogikus jelleg” felismerése, hangsúlyozása több szempontból is jelentős hasznot hoz számára. Az architextualitás, transztextualitás, intertextualitás bűvös fogalmi a szalontai költő idézéseit, önidézéseit (klasszicizáló metaforáit) íziben a posztmodernitás világához kapcsolják, a filológusi eljárást, az idézéseket, önidézéseket kereső műveletet korszerű, teoretikus metódussá avatják, s a szövegköziséget hangsúlyozva a „romantikus eredetiségképzethez” tapadó, alkalmatlan recepciótörténet ostorozására is jó alkalom nyílik. A posztstrukturalista antihumanizmust képviselő fogalom kritikátlan átvétele s poétikai centrummá minősítése azonban több problémát vet fel, mint amennyit megold. „[...] Arany alapján véve dialogikus költő, és poétikájának lényegét a transztextualitásra épülő diszkurzív eljárások képezik”³⁷ – állapítja meg az elemző, s a sommázat bizony nagyon emlékeztet a Teória képviselői által széles körben alkalmazott kinyilvánításokra: roppant erővel sugallja a megoldottság szuggesztívóját, s közben minden részében, részfogalmában magyarázatra szorul.

De tartok tőle, az intertextualitás ügyeit taglalva kezdem túllépni a méltányos értékelés tereiumait. Hiszen – túlzás ide vagy oda – Arany allúzió, idéző, önidéző technikája mégiscsak fontos része e költészetnek, és a szövegkapcsolások feltérképezéséhez, megismeréséhez Hász-Fehér Katalin kétségkívül nagymértékben járul hozzá. Az elismerő gesztusokat írásom végéhez közeledve egyé-

ként is méltányos volna szaporítanom. A kritikai hangvételnek nem szabadna elfednie: a bírált tanulmánygyűjtemény szerzője nagyon-nagyon sokat tud Arany János kontextusairól.

Milyen nyelvkönyvekből tanult a szalontai költő? Miként rekonstruálhatjuk nyelvtudásának bővülését levelei alapján? Mikorra formálódik ki benne végleg az eposzi hitel koncepciója? Milyen bizonyítékok alapján, mikorra datálhatjuk, valószínűsíthetjük a *Don Juan* elolvasását? Milyen mértékig vonható képbe a József-kori nemesi ellenállás atmoszférája *Az elveszett alkotmány* elemzések? Milyen korabeli retorikai műveket olvasott Arany? Milyen elv alapján rendezte kötetbe kisebb költeményeit? Milyen szándékai lehettek a Kapcsos Könyv rejtekébe zárt *Őszikékkel*? – a kérdések, el kell ismernünk, fontosak, s a rájuk adott válaszokra óhatatlanul szükségünk van. A „...*hogy kegyed észre nem vette, csodáлом...*” az Arany Jánost érintő kérdések roppant csokrárt öleli fel, és – a poétikai észrevételek problematikusságai ellenére – tömérdek eligazító információval szolgál. (*Kortárs*, 2019)

JEGYZETEK

¹ TAKÁTS József, *Nyolc érv az elsődleges kontextus mellett*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2001/3–4, 316–324. Az idézet: 323.

² SÓTÉR István, *Az irodalomtudomány dilemmája*, Kritika, 1970/8, 5–17. (Az írás a következő évben SÓTÉR *Az ember és műve* című tanulmánykötetében is bekerült, hivatkozásaim ehhez a publikációhoz kapcsolódnak.)

³ SÓTÉR István, *Az irodalomtudomány dilemmája* = Uő, *Az ember és műve*, Akadémiai, Budapest, 1971, 15., 20.

⁴ Uo., 15.

⁵ Uo., 13.

⁶ Uo., 17–18.

⁷ Uo., 18–19.

⁸ Uo., 24.

⁹ René WELLEK, Austin WARREN, *Az irodalom elmélete*, Osiris, Budapest, 2002, 57.

¹⁰ Hász-Fehér Katalin, „...*hogy kegyed észre nem vette, csodáлом...*”, *Kortárs*, Budapest, 2019, 21.

¹¹ Uo., 25.

¹² Uo., 30.

¹³ Uo., 38.

¹⁴ Uo., 39.

¹⁵ Uo., 40.

¹⁶ Uo., 41.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo., 11.

¹⁹ Uo., 12.

²⁰ Uo., 17.

²¹ Uo., 157.

²² Uo., 158–159.

²³ Uo., 181.

²⁴ Uo., 284..

²⁵ Uo.

²⁶ Uo., 285.

²⁷ Uo., 289.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo., 324.

³⁰ Uo., 338.

³¹ Uo., 341

³² Uo.

³³ Uo.

³⁴ Csűrös Miklós, *Közelítések a Toldi szerelméhez* = Uő, „*Lesz idő, hogy visszatérhet*”, Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 1994, 9–17.

³⁵ HÁSZ-FEHÉR, *i. m.*, 254.

³⁶ Uo., 226.

³⁷ Uo., 351.

TÁRNOK ZOLTÁN (1943–2020) HALÁLÁRA

Tárnok Zoli napokban bekövetkezett szomorú halálhíre az egyre sokasodó és végleges hiányra emlékeztet. Hogy csupán a Kortárs szerkesztői közül említsem azokat, akikkel magam is közös szobában dolgozhattam: Fodor András, Orbán Ottó és Prágai Tamás nevét írom ide...

A Bajza utcai Kortárs-szerkesztőség másik, kisebb szobáját legalább húsz évig, ha jól számolom, Tárnok Zoli lakta szinte saját felségterületként, később megosztva Kovács Nóra tördelőszerkesztővel. A szűk kis szoba asztalain, különösen a kompjúter előtti időkben, mindenféle kéziratok és korrektúralapok halmazai elképzeltetlen tornyokban és zsúfoltságban álltak. Ő mint olvasószerkesztő minden folyamatot ellenőrzött: javított és átvezetett és egybeolvasott és méretezett; sőt, mindent *meg is talált*. Tárnok Zoli évtizedekig úgy dolgozott ott, mint egy cellalakó aszkéta. Ugyanazzal az elszántsággal és a hozzá való karteziánus szigorral.

Ha beléptél hozzá, *in medias res* azonnal az aktuális kéziratról, és pedig nem a jó mondatok dicseretéről, hanem hibákról, elírásokról, stílári pontatlanságokról, szerkesztői pongyolaságokról esett szó. Mindarról, amit esetleg nem vettél észre – alig emlékszem, hogy a régebbi időkre emlékező adomák-anekdóták szóba kerültek volna (pedig ezekben is szinte verhetetlen volt, mégpedig éles és fioman megfigyelt részletekkel). Nem – nem érdekelte, mi szél hozott ide, ki fia-borja vagy, mit akarsz; csupán az: milyen a kézirat? A szerzők is idehordták korrektúráikat, ahol rövidesen a fogorvosi székben találták magukat, hogy a Tárnok-féle fájdalmas, olykor szőrszálhasogató észrevételeken átessenek, és némi végiggondolások után szemlesütve kövessék. Mint klasszikus olvasószerkesztő, Zoli az utolsók közül való volt – ha nem akartad, akkor is figyelned kellett, még ha nem is értettél vele teljes mértékben egyet. Így esett, hogy mindössze néhány sértődött szerzőre emlékszem csupán, akik Tárnok észrevételeit nem díjazták – sokkal inkább az ő lelkes híveire. A „régiekre” és „elementekre” – elsősorban és legfőképpen Kolozsvári Papp László jellegzetes alakjára, vagy a boldog emlékű Hornyik Miklósrá, a magyar irodalom mindenesére. Ők szinte minden szerkesztői napon megkeresték, és napszámra együtt dolgoztak a szövegeken – ahogyan sokszor és hosszabban időzött nála a filológiai szigorára oly kényesen ügyelő Czigány Lóránt is. És a valódi nyelvbüvész Határ Győző is (már ha itt járt), vagy a nem kevésbé sziporkázó szellemű, mindentudó és örökmozgó Lászlóffy Aladár. Kolozsvári Papp olykor be is építette Tárnok várható rosszálló megjegyzéseit ironikus és kevésbé mókás traktátusaiba – „csekkolva” a „szerkesztő úr” kérlelhetetlen nyelvi figyelmeztetéseit és reá különösen vonatkozó szigorát. Mert ezt tartotta minden korszakában a legfontosabbnak, s ennek megfelelően javított és értelmezett: a szavak nemcsak jelentést hordoznak; testük van, ízük van, illatuk van, dallamuk és felidézhető erejük. Ezt kereste minden pillanatában – nem is tűrt semmiféle szellemi restséget és homályt. Napi életrendjét hosszú évtizedekig ez a boldogságos és boldogtalan írói-szerkesztői nyelvi küzdés keretezte. Magam, néha egészen elhűlve, azt is rögzíthettem, hogy amennyiben a lapban véletlenül megjelent valami értelemzavarónak is fölfogható, jelentéktelen sajtóhibácska – hetekig tartó lelki betegségbe zuhant.

Így ismertük őt – szenvedélyes, minuciózus szerkesztőként, aki több országos folyóirat olvasószerkesztőjeként vált híressé. A régi Mozgó Világ legendás szerkesztőségének tagjaként, majd a Kortárs különböző korszakainak szerkesztőjeként Kovács Sándor Iván, Száraz György, Thierry Árpád és leghosszabban Kis Pintér Imre főszerkesztése alatt. Én magam 1994-ben kerültem a Kortárhoz, ahol kollégaként is vagy húsz közös évet húztunk le – szerettem különös, zárkózott személyiségét, mert tudtuk, hogy mindig azt keresi, hol és miként segíthet. Nyelvhasználatban, szövegértésben, de – és ez is fontos – az „életben” is. Hol a szerkesztőség szinte állandó verődési közt (ó, a szellemi küzdelmek és hatalmi megosztások és barikádharcok az ún. rendszerváltás környékén és utána mindmáig), az anyagi küzdelmek, a lehangoló „környülállások” között – hol a saját családi létének

küzdései és örömei között. Ha olykor túlléphettünk, szereplésekkor, egyéb összejöveteleken, e külön bejáratú mai kocsmán, a „szerkesztői szobán”, ezen a saját külön-terrénumon, szerettem őt oldottnak és felszabadultnak látni. Talán nem lényegtelen mozzanat, hogy a jó pillanatokban alig ismertem olyan embertársamat, akit ennyire felszabadultan, kirobbanó boldogsággal és őszinte odaadással láttam nevetni, mint őt. Nem véletlenül ábrázolta őt e felhőtlen lelki állapotában a régi Mozgó szerkesztőit portrészobor-sorozatában megörökítő Várnagy Ildikó szobrászművész.

De hát méltánytalanságként azt is le kell írni, hogy Tárnok Zoltán szerkesztői léte és munkájának minősége mindmáig eltorlaszolja előlünk a szépírókat. Pedig elbeszélőként is jelentős: nyolc önálló kötete jelent meg, és az utolsó volt azok közül, akik klasszikus, szinte kisregény méretű elbeszéléseket tudtak írni. *Távolodva* című, válogatott elbeszéléseket tartalmazó kötetét épp az a Hornyik Miklós segítette az őt újra felfedező kiadáshoz, akivel nagy szellemi-lelki barátságot alakított ki. Most nem lehet részletezni borongós, tárgyias hidegségű, életerős novelláit vagy különös sodrású kisregényeit, netán emlékezetes műfordítását. Szellemi vállalkozásáról annyit azonban jegyezzünk meg, hogy különös módon jellemzi őt a mélyebb nyelvismeret nélkül lefordított Gogol-remekmű, *A köpönyeg* elképesztő és vitára ingerlő szövege – talán azért is, hogy égető sebként mindvégig rajtunk maradjon ő és alteregója, Akakij Akakijevics mindenható elérő, átható tekintete. Nagyon remélem, prózaírói pályájáról és jelentőségéről elemző munkák jelennek meg, és írói életműve nem lesz a felejtés része. Ám szomorúan sajnálatos jelentés a mai irodalomról, hogy Tárnok Zoltán az idén, hetvenvenhét éves korában, egyben halála évében kaphatta meg a József Attila-díjat.

A 2018-as *Nehéz dió olcsó áron* című, egyik utolsó könyvében Tárnok Zoli egyik kedvenc szavát, a *napszentület* szavunkat emeli be elemzése tárgyául. Körülrajongva, körbetáncolva úgy tiszteli a népdalban is felhangzó szavunkat („Fordulj, kedves lovam, / Napszentület felé”), mint valami eligazító erejű oltárképet. Merthogy gyönyörű, egyszavas *költeménynek* tartotta. A Tárnok-írásoktól elütő, szenvedélyes és bevallott személyességgel azt írja róla, hogy „ennél az egy szónál több nem is kell, hogy most már halálomig, utolsó vonaglásomig hű maradjak anyanyelvemhez. Bőven elég nekem ez az egy szó.”

Hű maradt hát a *napszentület* anyanyelvi pontosságához is – immár véglegesen. Mert a legjobb „szívdobogtató férfimunka” volt az övé, és „harcok árán vett multság”. Mind őt dicsérik, akit most fájdalmas szomorúsággal veszítettünk el.

Ambrus Lajos

Tárnok Zoltán a 2012-es Könyvhéten (Géző Teréz felvétele)

TRIA NON!

Mert nem lehet feledni...
a trianoni békeszerződés 100. évfordulója
emlékére rendezett kiállítás a Pesti Vigadóban
1051 Budapest, Vigadó tér 2. – www.vigado.hu

2020.09.18.–2021.01.31.

MMA
MAGYAR
MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

VIGADÓ